

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA**

Liga Klava
Magistro studijų programos *Istorijos ir politika* II kurso studentė

**RYGOS LIETUVIŲ DRAUGIJŲ VEIKLA
XIX A. PABAIGOJE – XX A. PIRMOJOJE PUSĖJE:
ŠVIETIMAS, KULTŪRA IR POLITIKA**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas doc. dr. J. Sireika

Darbas originalus – Liga Klava

(.....)

Šiauliai, 2015

Turinys

TURINYS	2
Įvadas.....	3
2.1 Ekonominės priežastys	19
2.2 Kultūrinės priežastys.....	22
2.3 Politinės priežastys	23
3. LIETUVIŲ GYVENTOJŲ RYGOJE KAITA	27
4. LIETUVIŲ DRAUGIJŲ KŪRIMOSI DINAMIKA XIX A. PABAIGOJE– XX a. PRADŽIOJE.	31
5. RYGOS LIETUVIAI IR JŲ DRAUGIJOS LATVIJOJE PIRMOSIOS LATVIJOS RESPUBLIKOS LAIKAIS.	37
5.1 Lietuviai Latvijoje naujomis gyvenimo ir veiklos sąlygomis	37
6. LIETUVIŲ EMIGRANTŲ VEIKLA IR PASIEKIMAI ŠVIETIMO, KULTŪROS BEI POLITIKOS SRITYSE.	45
6.1 Švietimas.....	45
6.2 Kultūra	51
6.2.1 Teatras	55
6.2.2 Spauda	58
6.3 Politika	60
Išvados.....	65
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	68
SANTRAUKA	72
SUMMARY	74
PRIEDAI	76

Įvadas

Temos aptarimas: XIX a. pabaiga, siejama su nacionaliniais sąjūdžiais įvairiose šalyse ir emigracija. Nors migracijos istorija sutampa su žmonijos istorija, tačiau kaip socialiai reikšmingas, nuolatinis, individualiai motyvuotas ir laisvas reiškinys atsirado tik industrializacijos ir urbanizacijos periodu. Tik XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje išaugęs emigrantų skaičius lėmė, kad lietuviams imtas taikyti emigrantų tautos pavadinimas. Iki XIX a. Europos gyventojai neturėjo tautinės savimonės. XIX a. kilęs judėjimas už tautų laisvę ir vienybę peraugo į revoliucijas žinomas tautų pavasario vardu. Kai kuriuose šaltiniuose teigiama, jog šis judėjimas nepalietė carinės Rusijos. Tačiau ne visai teisinga būtų šitaip teigti, nes kai kuriose Rusijos gubernijose nacionaliniai sąjūdžiai buvo labai stipriai jaučiami. Ne išimtis ir dabartinė Latvijos teritorija, kurioje tuo laikotarpiu gyveno nemažai lietuvių. Daugiausia lietuvių susibūrė dabartinės Latvijos teritorijos centre Rygoje, dėl įvairių politinių neramumų turėję palikti gimtinę. Ryga, suteikė nemažai galimybių čia esančioms tautinėms mažumoms atsiskleisti tiek kultūriniu, tiek politiniu atžvilgiu. Lietuviai pasinaudoję šiomis galimybėmis ėmė burtis į grupes, kurios palaipsniui peraugo į gausias Lietuvių draugijas su savo pavadinimais, istorija, žymiais atstovais, bei nuopelnais tiek Latvijai tiek Lietuvai. Mano tiriamasis laikotarpis užsibaigia XX a. pirmojoje pusėje, Antrojo Pasaulinio karo pradžioje. Prasidėjus Antrajam Pasauliniam karui daugelio draugijų veikla sustoja, o kai kurios likusios draugijos funkcionuoja ir iki šių dienų. Tačiau svarbiausia yra aptarti lietuvių draugijų veiklą nuo jų įsikūrimo XIX a. pabaigoje iki nuosmukio XX a. pradžioje, nes būtent šis laikotarpis yra pats svarbiausias, nes tada buvo įkurtos ir vystėsi lietuvių draugijos Rygoje, kol jos susiformavo tokios, kokių galime rasti ir šiandieninėje Latvijos Respublikoje. Mano pasirinkta tema „Lietuvių draugijų veikla Rygoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje“ labai mažai tyrinėta todėl tai yra pagrindinė priežastis kodėl ją reikėtų tirti.

Ši tema padės atskleisti lietuvių tautinį nuovokumą gyvenant svetimose šalyje. Siejant su šių dienų emigracijos situacija Lietuvoje bus galima bent mintyse pasvarstyti apie tuometines emigracijos priežastis ir sulyginti jas su šių dienų situacija. Be to bus galima išsiaiškinti kokia buvo priežastis kurti lietuvių tautines draugijas ir kokia buvo pagrindinė jų reikšmė ir veiklos principai. Pasirinkau šią temą nagrinėti visų pirma todėl, kad gerai moku latvių kalbą tai man padėjo nagrinėti ne tik turimą lietuvišką literatūrą, bet ir lyginti ją su latviška. Tai leidžia išsamiau pateikti informaciją. Be to buvau pasirinkusi erasmus studijas 2012 m. pavasario semestriui Rygoje, ten daugiausia laiko studijavau tautinių mažumų draugijų veiklą ir gyvenimą Latvijoje, todėl mano įgytos žinios studijuojant Latvijos universitete leidžia man giliau pažvelgti tiek į tiriamojo

laikotarpio Latvijos istoriją, tiek į latvių pažiūrį į tautines mažumas jų šalyje. Beje 2014 m. pavasario semestru, buvau išvykusi į Rygos lietuvių vidurinę mokyklą, kur atlikau praktiką. Darbas šioje mokykloje leido iš dalies susipažinti su šiandienine lietuvių, gyvenančių Rygoje situacija. Mokyklos muziejus pasižymi gausiais archyviniais dokumentais. Visi šie dokumentai pasakoja apie lietuvių gyvenimą Rygoje nuo XIX a. pabaigos iki šių dienų.

Darbe bus aptariamas Lietuvių draugijų kultūrinis, socialinis bei politinis gyvenimas Rygoje XIX a. pabaigoje XX a. pirmojoje pusėje. Ši tema Lietuvoje nėra plačiai nagrinėta. Galima teigti, kad platesni tyrimai atlikti Latvijoje. Todėl šią temą reikia išplėtoti, kad būtų atskleista Lietuvių išeivijos, o ypač lietuvių draugijų kultūrinė veikla visuomenės gyvenimo kontekste.

Istoriografija ir šaltiniai: Tiriant migracijos teorijas daugiausia dėmesio buvo atkreipta užsienio tyrėjų straipsnius, nes Lietuvoje emigracijos teorijos nėra plačiai tyrinėtos. Iš lietuvių autorių verta paminėti Daivos Dapkutės¹ internetinį straipsnį, kuris pasakoja apie lietuvių emigrantus pasaulyje, nemažai užsimenama ir apie lietuvių emigrantus į Rygą. Remdamasi teorijomis autorė atskleidžia kai kurias emigracijos priežastis ir jų pasekmes. Dar vienas svarbus lietuvių tyrėjas, bent iš dalies užsimenantis apie emigracijos teorijas, Alfonsas Eidintas². Šis tyrėjas pasakoja apie lietuvių emigrantus vykusius į Jungtines Amerikos valstijas (toliau JAV). Remiantis užsienio tyrėjų straipsniais verta paminėti Mihaeli Ori (Michael Oris)³, kuris kalba apie gyventojų migraciją, kurią labiausiai nulėmė pramonės vystymasis ir didžiųjų miestų ekonominis augimas. Taip pat Dirkas Heorderis (Dirk Hoerder)⁴, kuris pritaria Mihaelio Orio teiginiui, kad centralizacijos procesai paskatino masinę valstiečių emigraciją, tačiau dar priduria ir tai, kad valstybė pati kartais skatindavo emigraciją į miestus. Visi šie darbai leido suvokti emigracijos proceso teorijas, bei pritaikyti jas darbui. Rašant darbą buvo jaučiamas literatūros stygius. Lietuvių istorikai šia tema beveik nėra parašę darbų, o tarp tų, kurie yra parašyti apie lietuvių draugijas tik užsimenama, tačiau platesnių tyrimų nėra atlikta. Susipažįstant su lietuvių draugijomis Rygoje, reikėjo naudotis archyvine medžiaga, daugiausia šios medžiagos, kaip jau minėjau, turi Rygos lietuvių vidurinė mokykla. Tuometinę emigrantų situaciją ir gyvenimo peripetijas geriausiai atskleidžia ir tuometinė spauda. Buvo pasinaudota ir latvių autorių darbais. Taigi apžvelgus visą, man prieinamą, istoriografiją galiu, teigti, jog nei Lietuvoje, nei Latvijoje dar nėra atlikta tokio tyrimo, kad būtų

¹Lietuviai pasaulyje, VDU Lietuvių išeivijos institutas. Interaktyvus. <<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>>.

²A. Eidintas, Introduction, *Lithuanian emigration to the United States 1868-1950*, Vilnius 2003.

³M. Oris, Fertility and Migration, Fertility and migration in the heart of the industrial revolution, p.181. *Journal of International Migration and Integration*. Interaktyvus. <<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12134-000-1007-3>>

⁴D. Hoerder, Metropolitan Migration in the Past: Labour Markets, Commerce, and Cultural Interaction in Europe, 1600-1914. Interaktyvus. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12134-000-10073>.

įmanoma suvokti draugijų veiklos periodizaciją, susikūrimo priežastis, bei veiklos pobūdį. Tyrėjai šią temą pateikia skirtingais aspektais, o tai neleidžia suvokti temos vientisumo.

Dar vienas tyrėjas, kurį galimi priskirti prie lietuvių tyrėjų, kalbančių apie lietuvių emigrantus, būtų Kazimeras Garšva, kuris savo straipsnį: „Latvijos lietuviai ir jų kultūra“⁵ išspausdino leidinyje „Gimtasai kraštas“. Jis apžvelgia lietuvių emigraciją į Latviją, lietuvių gyventojų pasiskirstymo sritis Latvijoje, pagrindinius kultūros centrus bei užsimena apie kai kurias bendruomenes. Bet tai nėra išsamus tyrimas, šis tyrimas tik bendriniais faktais, iš dalies leidžia susipažinti su lietuvių emigracijos, į dabartinę Latvijos teritoriją, duomenimis. Tyrimus apie lietuvių bendruomenes Latvijoje yra atlikusi ir lietuvių tyrėja Jovita Budzinskienė. Savo knygoje „Latvijos lietuvių bendruomenės“⁶ aptaria lietuvių draugijas ir lietuvių bendruomenių veiklą Latvijoje nuo 1930 m. iki šių dienų. Ši knyga mano darbu buvo naudinga tuo, kad sužinojau ar mano darbe minėtos bendruomenės dar išliko XX a. II pusėje ar jos išnyko. Saulius Pivoras „Lietuvių ir Latvių pilietinės savimonės raida“⁷. Jo knygoje aptariama XVIII a. pabaigos–XIX a. pirmosios pusės lietuvių ir latvių pilietinė savimonė lyginamuoju aspektu. Knygoje lyginama lietuvių ir latvių politinė situacija ir gilinamasi į emigracijos klausimus. Nurodomos kai kurios lietuvių emigracijos į Latviją priežastys. Zenonas Butkus knygoje „Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 – 1929 metais“⁸, nagrinėjami Lietuvos ir Latvijos santykiai, parodoma jų priklausomybė nuo tarptautinės situacijos ir didžiųjų valstybių politikos. Ši knyga man padėjo suvokti, kokia buvo tuometinė politinė situacija Latvijoje, kaip reikėsi lietuviai sprendžiant Latvijos valstybės klausimus ir kaip sutarė šios valstybės tautiniu mastu.

Kaip jau minėjau anksčiau, daugiausia prie tyrimų, apie lietuvių tautinę mažumą dabartinėje Latvijos teritorijoje, prisidėjo Ēriks Jēkabsons (toliau Erikas Jakobsonas) „Lietuvieši Latvija“ („Lietuviai Latvijoje“)⁹ 2003 m. vienas iš latvių istorikų plačiau nagrinėjęs lietuvių gyvenimą ir kultūrinę veiklą Latvijoje. Jo tyrimas gana paltus, apima laikotarpį nuo pirmųjų lietuvių kolonijų įsikūrimo pradžios iki šių dienų. Jo tyrimų medžiaga davė mano darbu pradžią, susipažinau su pagrindinėmis lietuvių draugijomis, veikusiomis Rygoje iki Pirmo pasaulinio karo ir tarpukario metais. Jis taip pat yra parašęs ir keletą straipsnių žurnale „Latvijas vēstures institūta žurnāls“ („Latvijos istorijos instituto žurnalas“). Šiame straipsnyje „Latviešu nacionālā minoritāte Lietuvā Respublikā 1918 – 1940 gada“ (Latvių tautinė mažuma Lietuvoje Respublikoje 1918 – 1940 metais) autorius kalba apie Latvių tautines mažumas įsikūrusias Lietuvoje. Kalbant apie Latvijos politinę situaciją informacijos taip pat suteikė ir Latvių istorikų leidinys „1905 gads

⁵ K. Garšva. *Latvijos lietuviai ir jų kultūra*. Gimtasai kraštas. 2010 m. Nr.3.

⁶ J. Budzinskienė. *Latvijos lietuvių bendruomenės*, Vinius 2001 m.

⁷ S. Pivoras. *Lietuvių ir Latvių pilietinės savimonės raida*. Kaunas 2000 m.

⁸ Z. Butkus. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 – 1929 metais*. Vilnius 1993 m.

⁹ Ē. Jēkabsons. *Lietuvieši Latvija*, Ryga 2003 m.

Latvijā“ („1905 metai Latvijoje“)¹⁰. Šis leidinys kalba apie gyvenimą Latvijoje XX a. pradžioje. Pateikta informacija papildė mano suvokimą apie Latvijos istoriją ir tuometinę politinę ir socialinę padėtį Latvijoje.

Apie Latvijos istoriją XX a. informaciją radau Dainos Bleires, Igvaro Butulio, Inesio Feldmanio, Aivaro Strangos ir Anotonijo Zundos kolektyvinėje studijoje „Latvijas vesture: 20 gadsimts“ („Latvijos istorija XX amžius“)¹¹. Čia nuosekliai pateikiama XX a. Latvijos istorija, aprašomos visos mokslinės inovacijos, dėl kurių atsirado daugybė naujų darbo vietų Latvijoje, o naujos darbo vietos buvo viena iš nedaugelio priežasčių kodėl dauguma lietuvių emigravo į Latviją. Be to šiame darbe nemažai dėmesio skiriama politinei situacijai apžvelgti, kalbama apie Latvijos nepriklausomybės atkūrimą, o kai kur užsimenama ir apie lietuvius.

Nemažai informacijos pateikė tuometinė lietuvių spauda, leista Rygoje, pirmiausia, laikraštis „Rygos balsas“¹². Tai Latvijos lietuvių visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo demokratinis laikraštis leistas Rygoje 1921–1931 m. Įsteigė ir iki 1924 m. leido K. Narkevičius, vėliau – A. Juodvalkis. Spausdino K. Narkevičiaus E. Levino spaustuvėje Rygoje. Išviso per laikraščio leidimo laikotarpį išėjo 466 numeriai. Svarstė Latvijos lietuvių problemas, informavo apie svarbiausius Lietuvos įvykius bei užsienio šalių naujienas. Jame bendradarbiavo J. Dobilas, J. Karosas, Antanas Vaičiūnas, Aleksandras Vitkauskas ir kt. Laikraštis periodiškai buvo leidžiamas kiekvieną šeštadienį. Šis laikraštis buvo platinamas ir Lietuvoje, kur susilaukė gana didelio lietuvių dėmesio. Šiame laikraštyje radau nemažai informacijos apie lietuvių ir lietuviškų draugijų gyvenimą Rygoje tarpukario metais, apie naujų draugijų susikūrimą ir senųjų išnykimo priežastis, bei jų kasdieninę veiklą. Laikraštyje išreiškiama konkreti leidėjų pozicija į draugijų veiklą ir kitus to meto įvykius. Galima rasti nemažai kritikos draugijų vykdomai veiklai, be to neretai kritikuojami lietuviai gyvenantys Rygoje. Be kritikos jame galima rasti ir nemažai patarimų dažniausiai rinkimų į miesto valdžią klausimais. Šis laikraštis rašant darbą buvo vienas pagrindinių šaltinių tiesiogiai atskleidęs to laikotarpio dvasią. Dar viena labai svarbus šaltinis, laikraštis „Lietuva“¹³. Šis laikraštis buvo spausdinamas ir leidžiamas Lietuvoje, jame kai kurie straipsniais kalba apie lietuvių draugijas Latvijoje žvelgiant iš Lietuvos pozicijos, apžvelgiami jų nuveikti darbai ir planai ateičiai.

Buvo pasinaudota ir archyvine medžiaga¹⁴. Daugiausia informacijos, tiriama tema radau Rygos lietuvių vidurinėje mokykloje (Rīgas lietuvišu viduskola, toliau (RLV)), bei Latvijos valstybiname istorijos archyve. Šią medžiagą sudaro bendruomenių steigimo dokumentai, narių

¹⁰1905 gads Latvija:100. Ryga 2005 m.

¹¹Daina Bleire, Igvars Butulis et al. Latvijas vesture 20 gadsimts. Riga 2005 m.

¹²Rygos balsas nuo 1921 iki 1931 metų.

¹³Lietuva 1927 m. Nr. 5.

¹⁴LNB F106-270. Latvijos valstybinis istorijos archyvas.LCVA, f.383, aprašas 7, b. 1895LCVA, b. 1622, 1.24;b376,l.150.;1895,l.87. LVVA, 1632. F.,2.aprašas 898. L.

sąrašai, veiklos aprašai bei metinės apžvalgos. Visa archyvinė medžiaga klasifikuojama į grupes kiekviena draugija turi savo dokumentus:

- Rygos lietuvių pagalbos draugija („Šalpos draugija“). Archyvinę medžiagą sudaro: statutai, protokolų knygos, narių sąrašai, skolininkų sąrašai, mokesčių knygos.
- Rygos lietuvių išsilavinimo draugija „Žvaigždė“. Medžiagą sudaro: statutai, protokolai, narių sąrašai, algų sąrašas, prefektūros, įvairūs leidimai dėl susirinkimų ir renginių, klasės knygos.
- Latvijos lietuvių katalikų draugija „Šviesa“ dokumentai nuo 1922 iki 1939 metų. Medžiagą sudaro: statutai, protokolai, narių anketos ir sąrašai, klasės knygos, susirašinėjimai dėl kursų keitimo
- Latvijos lietuvių draugija „Laisvė“. Medžiagą sudaro: posėdžių protokolai, narių sąrašai, klasės knygos.
- Draugija „Rūta“. Medžiagą sudaro dokumentai nuo 1917 m. iki 1931m., 1926 m. – 1931 m., 1922 m. – 1933 m. Pagrindiniai dokumentai: statutai, protokolai, narių sąrašai.
- „Lietuvių ir latvių vienybės draugija“. Pagrindinė medžiaga: narių sąrašai, protokolų knygos.

Visa ši archyvinė medžiaga patikslino literatūroje pateiktas datas, pagrindinių narių vardus ir pavardes bei draugijų veiklos kryptis.

Lietuvių tyrėjų darbai, nėra tie darbai, kurie galėtų išsamiai nupasakoti lietuvių gyvenimą Rygoje. Platesnius tyrimus apie lietuvių bendruomenes Rygoje yra atlikęs lietuvių tyrėjas Jonas Bakabas savo rankraštyje „Viso šimtmečio istorijos ištraukos, iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo“¹⁵ jis gana plačiai nagrinėja Lietuvių draugijų veiklą, tačiau visas jo darbas susideda iš bendros apžvalgos. Jis pateikia draugijų pavadinimus, kai kuriuos draugijų narius, nenurodydamas vardo, o tik pavardes. Be to nepateikiami metai, kada darbas buvo parašytas. Tyrėjo darbas nėra publikuotas, jo rankraštinių variantą radau Rygos lietuvių vidurinės mokyklos archyve – knygą davęs mokyklos muziejaus vadovas pasakė, kad J. Bakabo darbas nebuvo publikuotas dėl netikėtos autoriaus mirties. Šis rankraštis pateikia gana plačią ir tikslią informaciją, palyginus ją su archyvine medžiaga neradau nė vieno klaidinančio fakto. Autoriaus rankraštyje gerai jaučiama tuometinė emigrantų dvasia, kai kuriuose vietose autorius kalba pirmuoju asmeniu, tai leidžia daryti prielaidas, kad jis pats priklausė pirmajai emigrantų bangai XIX a. pabaigoje. Autorius kalba prisiminimais, kaip lankė mokyklą, kaip dalyvavo draugijų veikloje. Tačiau jau kitose pastraipose kalbama moksliniu stiliumi, remiamasi archyviniais

¹⁵J. Bakabas, Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo. Vilnius

dokumentais. Kita vertus, jei tai tikrai autoriaus prisiminimai, tai šis jo rankraštis, tiksliausia iš visų atliktų tyrimų, pasakoja apie lietuvių emigrantus, gyvenusius Rygoje.

Internetiniai šaltiniai, pasižymi duomenų bazėmis, tokiomis, kaip epaveldas¹⁶. Šiame puslapyje radau darbui tinkamų, skanuotų dokumentų ir laikraščių, tokių kaip „Rygos balsas“ ir „Latvijos lietuvis“. Čia pateikti dokumentai ir laikraščiai atitiko mano temą apie draugijų veiklą Latvijoje ir papildė darbo turinį. Taip pat dr. Vilmos Akmenytės straipsnis „Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimo istorijos fragmentai“¹⁷ kalba apie Lietuvos ir Latvijos santykius agituodamas bendrus Lietuvos ir Latvijos tarpusavio santykius ir giminingą kalbą. Tai dar labiau užtvirtino mano jau įgytas žinias skaitant kitą literatūrą apie Lietuvos ir Latvijos santykius. Dar vienas internetinis puslapis www.emokykla.lt¹⁸. Šiame puslapyje radau straipsnį apie užsienio lietuvius, tame tarpe ir apie Latvijos lietuvius, jų veiklą steigiamas mokyklas, draugijas būrelius ir leidžiamus laikraščius.

Magistro darbo tyrimo problema: lietuvių emigracijos klausimai yra nemažai tyrinėti Lietuvos ir užsienio tyrėjų, tačiau daugiausia dėmesio skiriama Amerikoje gyvenančių lietuvių kultūriniam ir politiniam gyvenimui. Be to galima rasti ir nemažai dokumentų rinkinių, biografijų ir kitos medžiagos. Mažiau tyrinėta lietuvių emigracija į kitas šalis, o ypač į Latviją. Todėl, norint suvokti lietuvių gyvenimo ypatybes svetimose šalyse pirmiausia reikėtų pažvelgti į artimesnes valstybes, šiuo atveju į Latvija, nes ir čia lietuviai reikėsi nemažiau negu Amerikoje, o tik po to žvelgti ir plačiau.

Žinoma negalima teigti, kad lietuvių Latvijoje tema visiškai nėra tyrinėta. Platesnius tyrimus yra atlikę tiek Latvijos tiek Lietuvos tyrėjai. Tačiau visi šie tyrimai, kaip jau buvo minėta anksčiau, tik bendriniais faktais apibūdina lietuvių gyvenimą Latvijoje, neišskiriant svarbiausio, tai lietuvių bendruomenių veiklos, per kurias buvo skatinama lietuviška kultūra Latvijoje. Lietuvių bendruomenės Latvijoje išsaugojo savo identitetą sukurdamos savo lietuvišką švietimą, spaudą bei kultūrą kaimyninėje šalyje, tačiau apie šias bendruomenes atskirų tyrimų nėra atlikta. Pradžioje buvo kilusi idėja atlikti tyrimą apie visas Lietuvių draugijas Latvijoje, tačiau sąvoka Latvija yra gana plati, visoje šalyje kūrėsi nemažai draugijų, todėl apžvelgti visų draugijų istoriją, veiklą ir pateikti kokybišką tyrimą būtų labai sunku. Tokiu būdu buvo susikoncentruota ties Ryga, kaip dabartinės Latvijos sostine, nes lietuvių bendruomenės čia reikėsi, aktyviausiai. Atsirenkant reikiamą informaciją iš daugybės šaltinių, ištyrinėjus lietuvių bendruomenių veiklą ir ją susisteminus bus kristalizuota informacija apie lietuvių draugijas Rygoje, kaip pagrindiniame

¹⁶Rygos balsas. Nr. 1. 1921 m. Interaktyvus. [žiūrėta2015-05-02]. <<http://www.epaveldas.lt/>>.

¹⁷V.Akmenytė. *Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimo istorijos fragmentai*. Interaktyvus[žiūrėta2015-03-01]<<http://www.lt-lv-forum.org/18771/forumas/lietuvos-ir-latvijos-dialogai/zvilgsnis-i-praeiti/bendradarbiavimo-istorija.html>>.

¹⁸ Mokyklos Lietuvoje. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-02-03] <<http://mkp.emokykla.lt>>.

lietuvių kultūriniame centre. Tokiu būdu bus kalbama vien apie Lietuvių draugijas Rygoje, o ne apskritai apie visų lietuvių gyvenimą įvairiuose Latvijos miestuose, taip bus atskleista draugijų svarba ir išryškės jų veiklos principai. Tuo pačiu bus galima susidaryti bendrą nuomonę apie visas lietuvių draugijas Latvijoje, nes teoriškai jų veiklos kryptys toje pačioje šalyje nėra labai skirtingos.

Temos aktualumas ir naujumas. Kad būtų galima parašyti išsamią ir objektyvią Lietuvos istoriją, reikia ištirti ir visą lietuvių emigracijos istoriją, kurios dalį sudarė ir dabar sudaro lietuviai išeiviai Latvijoje. Tai yra aktualu ir abiejų giminingų tautų santykių nušvietimui. Žinoma negalima teigti, kad lietuvių Latvijoje tema visiškai nėra tyrinėta. Platesnius tyrimus yra atlikę tiek Latvijos tiek Lietuvos tyrėjai. Tačiau visi šie tyrimai, kaip jau buvo minėta anksčiau, tik bendriniais faktais apibūdina lietuvių gyvenimą Latvijoje, neišskiriant svarbiausio, tai lietuvių bendruomenių veiklos, per kurią buvo skatinama lietuviška kultūra Latvijoje.

Lietuvių bendruomenės Latvijoje išsaugojo savo identitetą sukurdamos savo lietuvišką švietimą, spaudą bei kultūrą kaimyninėje šalyje, tačiau apie šias bendruomenes atskirų tyrimų nėra atlikta. Apimti visų lietuvių emigrantų veiklą ir pateikti kokybišką tyrimą būtų labai sunku. Tokiu būdu buvo susikoncentruota ties Ryga, kaip dabartinės Latvijos sostine, nes lietuvių bendruomenės čia reikėsi, aktyviausiai.

Chronologinės ribos: Mano tyrinėjama tema apima laikotarpį nuo XIX a. pabaigos iki XX a. pirmosios pusės. Tačiau norint atskleisti kai kuriuos svarbius aspektus chronologinės ribos gali išsiplėsti. Šias chronologines ribas pasirinkau todėl, kad būtent nuo XIX a. prasidėjo masinė lietuvių emigracija iš Lietuvos ir būtent nuo tada ima ryškėti lietuvių vienijimosi požymiai ir pirmųjų draugijų kūrimasis. Mano paminėtas chronologines ribas dar galima padalyti į dvi dalis: nuo XIX a. pabaigos iki Pirmojo Pasaulinio karo. Būtent šiuo laikotarpiu labiausiai pasireiškia lietuvių draugijų veikla įvairiose srityse. Kitas etapas prasideda nuo Pirmojo Pasaulinio karo iki maždaug 1940 metų. Šiuo laikotarpiu vyksta procesas, kurį būtų galima įvardyti kaip, atsigavimo procesas. Pirmojo Pasaulinio karo metais kultūrinis gyvenimas buvo sustojęs ir daugelio draugijų veikla taip pat, o kai kurios netgi visiškai sunyko, bet po Pirmojo Pasaulinio karo buvo stengiamasi atgaivinti lietuvių veiklą Rygoje. Šiuo laikotarpiu daugiausia buvo stengiamasi atstatyti senųjų draugijų veiklą, bet kūrėsi ir naujos draugijos. Šį laikotarpį galima įvardinti antra svarbia lietuvių draugijų kūrimosi banga Rygoje. Nes šiuo laikotarpiu susikūrė daugiausia draugijų, kurios ėmė rūpintis ne tik pasisėdėjimais, bet ir lietuviškų mokyklų, bibliotekų, būrelių kūrimu Latvijoje. Todėl mano darbe laikotarpiai skirstomi į 2 dalis; XIX a. pabaiga – pirmųjų draugijų kūrimosi dinamika; XX a. pirmoji pusė (iki Antrojo Pasaulinio karo) – draugijų veikla Nepriklausomos Latvijos Respublikos laikais. Tiriamasis laikotarpis sustoja ties 1939 m, nes tada prasidėjo Antrasis Pasaulinis karas su lyg kuriuo daugumos draugijų veikla ir vėl sustojo.

Tyrimo objektas: lietuvių draugijos Rygoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje.

Pagrindinis tyrimo tikslas: išnagrinėti lietuvių draugijų Rygoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. veiklą ir jų veiklos istorinę reikšmę.

Uždaviniai:

- Išryškinti emigracijos teorijas
- Aptarti lietuvių emigracijos į Latviją priežastis;
- Nustatyti lietuvių gyventojų kaitos Rygoje tendencijas ;
- Išanalizuoti pagrindinių lietuviškų draugijų kūrimosi istorinę raidą;
- Išanalizuoti lietuvių draugijų švietėjišką veiklą;
- Nustatyti, kokie buvo Rygos lietuvių kultūriniai pasiekimai;
- Išnagrinėti lietuvių įsitraukimo į politinį gyvenimą Rygoje ypatybes ir apraiškas.

Tyrimo metodai: Rašant darbą naudojamas istorinis deskriptyvinis indukcinis metodas. Remiantis šiuo metodu buvo surenkami visi, tinkami temai šaltiniai, iš jų atsirinkus tinkamus elementus, buvo stengiamasi viską sujungti į vieną tekstą. Sujungus visus tinkamus elementus buvo detaliam atskleista tema, išryškėjo periodizacija, o tai leido suvokti kai kuriuos svarbius įvykius, jų priežastis ir pasekmes tiriamuoju laikotarpiu. Jungiant reikiamus elementus iš visų turimų šaltinių paaiškėjo, kad tiriamasis laikotarpis susiskaldo į 2 periodus: pirmasis periodas– XIX a. pradžia, kai draugijos ima kurtis, antrasis–nuo Pirmojo Pasaulinio karo pabaigos iki Antrojo Pasaulinio karo pradžios.

Darbo struktūra: darbas rašomas analizuojant išsikeltus uždavinius. Darbas pradedamas turiniu, kuris pateikia pradinę teksto struktūrą. Rašant darbą neatskiriama jo dalis buvo išryškinti emigracijos teorijas, nes visa darbo tema susijusi su emigracija. Emigracijos teorijos leido giliau pažvelgti į emigracijos priežastis, suvokti, kokios peripetijos paskatino lietuvius emigruoti iš Lietuvos. Visi išsikelti pagrindiniai uždaviniai sprendžiami suskirstant juos į skyrius, kiekvienas skyrius, reikalui esant, suskirstomas į poskyrius. Tokia darbo struktūra padeda atskirti ir išryškinti svarbiausius tyrinėjimo aspektus. Darbo pabaigoje yra priedai, į kuriuos yra nukreipimai, pažymėti pagrindiniame tekste.

1. MIGRACIJOS PROBLEMA IR MIGRACIJOS TEORIJOS

Žodynai migracijos terminą aiškina, taip: emigracija (lot. *migratio*: keliavimas) – kėlimasis iš vienos gyvenamosios vietos į kitą. Taip pat terminai „migracija“ ir „emigracija“ nurodo vienakryptį ir ilgalaikį judėjimą į arba iš šalies. Emigracija – labiau apibrėžtas reiškinys. Terminas emigracija (lot. *emigratio* – išsikėlimas) – tai asmens arba asmenų grupės persikėlimas iš vienos valstybės į kitą dėl ekonominių, politinių, religinių ar asmeninių priežasčių¹⁹. A. Giddensas apibūdina emigraciją, kaip žmonių išvykimą iš vienos šalies siekiant įsikurti kitoje. Emigracija – gimtosios šalies palikimas neapibrėžtam laikui; tai išvykimas iš nuolatinės gyvenamosios vietos šalies teritorijoje ketinant apsigyventi kitoje valstybėje nuolat arba ilgesniam laikotarpiui. Emigravęs asmuo vadinamas emigrantu – tai išeivis, asmuo, savo noru persikėlęs gyventi į kitą šalį. Migracija yra ne tik demografinis, bet ir socialinis - psichologinis reiškinys. Tai reiškia, kad žmonių judėjimas paprasčiausiai neatkartoja ekonominių ar politinių tendencijų; sprendimas migruoti priimamas individualiai, gerai jį apgalvojus. Emigracijos sąvoka lietuvių kalboje išreiškiama keliais žodžiais: tarptautiniais žodžiais: emigracija, emigruoti, emigrantas, emigravimas ir pan. Terminu Emigracija pavadina ir savo šalies apleidimą. Šia reikšme yra vartojamas ir lietuviškas žodis išeivija kaip išeivių bendrija. Astrida Hamberger (Astrid Hamberger)²⁰ pastebi, kad dažnai tyrėjai suplaka sąvokas migracija emigracija imigracija ir integracija, todėl dažnai literatūroje sunku atsekti apie ką iš tiesų kalbama.

Plačiąja prasme migracija tai žmonių judėjimas, jis gali būti šalies viduje iš periferijos į urbanizuotas vietas, arba išorėje iš vienu valstybių į kitas (tarptautinė migracija). Migracijos sąvoka apima bet kokį žmonių judėjimą – vienoje valstybėje ar kertant jų sienas; ilgam ar trumpam laikotarpiui; savanorišką arba priverstinę; ieškant kitos darbo ar bedarbystės vietos; legalią ir nelegalią; migraciją siekiant pakeisti politinę, socialinę, ekonominę, kultūrinę ar kitokią aplinką. Migracija yra sudėtingas, sunkiai apibūdinamas ir išmatuojamas procesas. Prie klasikinių migracijos apibrėžimų priskirtini šie: migracija yra asmenų persikėlimas santykinai ilgam laikui, gana dideliu atstumu; gyvenamosios vietos keitimas visam ar tam tikram laikui kertant teritorines ribas. Nors šie migracijos apibūdinimai nėra identiški ir ganėtinai neapibrėžti, tačiau juose vyrauja du pagrindiniai kriterijai: erdvės (gyvenamosios vietos pakeitimas) ir laiko (persikėlimas tam tikram laikui)

¹⁹Migracija ir emigracija. Visuotinė lietuvių enciklopedija, 5 t., 2004, p. 492–493.

²⁰A. Hamberger, Immigrant Integration: Acculturation and Social Integration, *Journal of Identity and Migration Studies* Volume 3, nr. 2, 2009. Interaktyvus. [žiūrėta 2015.05.26]
<http://emigration.ro/jims/Vol3_no2_2009/HAMBERGER_JIMS_Vol3_No2_2009.pdf>.

dimensijos. Migracija nėra naujas reiškinys. Migracija, ypač ekonominė, turi ilgesnę nei trijų šimtmečių istoriją. Šis procesas turėjo didelę įtaką žmonijos istorijai, tautų formavimuisi, žemių apgyvendinimui. Nors migracijos istorija sutampa su žmonijos istorija, tačiau kaip socialiai reikšmingas, nuolatinis, individualiai motyvuotas ir laisvas reiškinys atsirado tik industrializacijos ir urbanizacijos periodu. Tarptautinė darbo jėgos migracija atsirado prieš keletą šimtmečių, ir Vieni pirmųjų ją aiškino mokslininkai, vėliau tapę migracijos teorijos klasikais, teigdami, jog žmonės, kaip ir bet kurie darbo ištekčiai, juda iš išteklių pertekliaus regionų į tuos regionus, kur jaučiamas darbo jėgos trūkumas. Tačiau platesnis teorinis problemos aiškinimas prasidėjo XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje. Teoriniai migracijos modeliai rėmėsi tuo, kad tarptautinis darbo jėgos judėjimas, kaip vienas iš gamybos veiksnių, daro įtaką ekonomikos augimo tempams. Pagrindine migracijos priežastimi buvo laikomas darbo užmokesčio lygio skirtumas tarp šalių.

Neoklasikinio požiūrio šalininkai teigė, kad kiekvienas žmogus gauna ir sunaudoja ribinį savo darbo produktą, todėl jie manė, jog emigracija didina priimančios darbo jėgą šalies gerovei, tuo tarpu šalies, iš kurios darbo jėga išvyksta, ekonominis vystymasis bent jau nepablogėja²¹. Migracijos teorijos aiškina kodėl, kur ir kaip žmonės migruoja, kokios priežastys skatina pakeisti nuolatinę gyvenimo vietą ar laikinai ieškoti kitos gyvenimo ar darbo vietos. Migracijos teorijos išskiria bendruosius veiksnius, veikiančius gyventojų migraciją: ekonominius, politinius ir teisinius, socialinius ir kultūrinius, psichologinius, saugumo, geografinius, demografinius ir kitus veiksnius.

1885 metais Ernestas Džordžas Ravenšteinas (Ernest George Ravenstein) sukūrė pirmąją migracijos teoriją, remdamasis 1881 m. Anglijos ir Velso gyventojų surašymo duomenimis. Nagrinėdamas surašymo duomenis, jis pastebėjo tam tikrus dėsningumus ir pasiūlė migracijos priežastimi laikyti daugumos žmonių veržimąsi pasiekti geresnių materialinių sąlygų. Anot jo, ekonominiai motyvai yra svarbiausi, nulemiantys migraciją. Ravenšteino teigimu, emigracija priklauso nuo atstumo tarp emigrantų kilmės ir tikslo šalių, gyventojų skaičiaus, jų tankumo. Pagrindiniai E. D. Ravenšteino išskirti dėsningumai: kiekvienam tarptautiniam emigrantų srautui egzistuoja priešingas, panašaus dydžio srautas, miestų gyventojai yra mažiau linkę emigruoti, palyginti su kaimų gyventojais, dauguma emigrantų įsikuria netoli ankstesnės gyvenamosios vietos. Ši migracijos forma būdinga ir lietuviams, kalbant apie jų migraciją į dabartinę Latvijos teritoriją. Didžiausios lietuvių kolonijos įsikūrė latvių žemėse prie pat Lietuvos sienos. Beje, daugiausia XIX a. pabaigoje migravusių lietuvių buvo kilę iš kaimo Lietuvos gyventojai. Taigi akivaizdu, kad Ravenšteino iškelta teorija puikiai tinka apibūdinant ir lietuvių emigrantus. Ravenšteino teorija pasinaudoja ir Mihaelis Oris (Michael Oris), kuris, kaip ir Ravenšteinas teigia, kad moterys yra

²¹A. Misiūnas. Migracijos tendencijos. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. gegužės 15 d.]
<<https://www.google.lt/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=migracijos%20teorijos>>.

labiau linkusios emigruoti negu vyrai²². Ravenšteino nuomonė turėjo įtakos beveik visoms vėlesnėms migracijos teorijoms. Po kelerių metų Adna Vėber (Adna Weber, 1899 čia ir kitur analogiškose situacijose metų nurodyti nereikia) papildė Ravenšteino teoriją pridėdama dar vieną veiksnį – paklausą darbui. Šis teiginys leido aiškinti migracijos priežastis atsižvelgiant į ekonominės pusiausvyros pažeidimą, kuris atsiranda dėl gyventojų ir ekonominių galimybių pasiskirstymo tam tikruose pasaulio regionuose. Zipfo taip pat papildė E. Ravenšteino teoriją klasikiniu gravitacijos modeliu²³. Klaus J. Bade²⁴ emigracija gali būti siejama su skirtingomis priežastimis: priverstinė emigracija, siejama su pabėgėliais ir priverstiniu persikėlimu, religinė politinė, ekonominė emigracija.

Analizuojant emigracijos ekonomines priežastis, dažnai remiamasi stūmos ir traukos teorija, kurios autorius – Everestas Ly. Anot E. Ly, sprendimą emigruoti lemia: stūmos ir traukos veiksniai, egzistuojantys kilmės ir tikslo šalyse, kliūtys, kylančios emigruojant, ir asmeniniai veiksniai²⁵. L. A. Braunas ir E. G. Moras (1970 m.) papildė Stūmos ir traukos teoriją. Jie teigė, kad gyventojų tarptautinės emigracijos procesas susideda iš dviejų etapų. Pirmame etape patiriamas nepasitenkinimas, kuris gali būti sumažintas susitaikius su esama situacija, darant poveikį esamai situacijai arba emigruojant. Antro etapo pradžia – apsisprendimas emigruoti ir naujų sąlygų įvertinimas. D. E. Morisonas (1973 m.) papildė Stūmos ir traukos teoriją teiginiu, kad gyventojų emigracija priklauso nuo to, ar lengvai priimamas sprendimas emigruoti. Kuo daugiau svarstoma ir abejojama, tuo mažiau yra tikėtina emigracija. Pasaulinėje sistemos teorijoje (Frauk, Gills 1994m., Wallerstein, 1974 m.) akcentuojama, kad gyventojų emigraciją lemia darbo jėgos judėjimas iš besivystančių, ne rinkos ekonomikos regionų (periferijos) į kapitalistines, poindustrines valstybes (centrai). Šioje teorijoje teigiama, kad emigracija vyksta tarp šalių, kurių kalbos, kultūros skirtumai yra nedideli, patogus susisiekimas²⁶. Lietuvių tyrinėjimai daugiausia remiasi ankstesniais užsienio tyrėjų darbais.

Žvelgiant į emigraciją iš laiko perspektyvos, tai emigracija gali būti ilgalaikė, nuolatinė arba trumpalaikė. Tačiau, jos tarpusavyje gali kisti, pavyzdžiui, žmogus emigravo, tačiau ketino grįžti, bet mirė, tokiu atveju jis tampa netyčinis ilgalaikis migrantas. Ilgalaikiu migrantu

²² M. Moris. Fertility and Migration, Fertility and migration in the heart of the industrial rovolution, p.181. *Journal of International Migration and Integration*. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. gegužės 15 d.] <<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12134-000-1007-3>>.

²³ Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams (2006). Interaktyvus. [žiūrėta 2015 – 05 – 17] <<http://www.freema.org.>>.

²⁴ Klaus J. Bade. *Migration in European History*. 2003. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-15] <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470754658.fmatter/pdf.>>.

²⁵ A. Maslauskaitė, V. Stankūnienė. (2007). Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos. Tarptautinės migracijos organizacija. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-17] <<http://www.iom.lt/documents/seima-abipus-sienos.pdf>>.

²⁶ S. Sassen. (1991). *The Global City: New York, London and Tokyo*. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 – 05 – 17]. <http://www.amazon.com/gp/digital/fiona/kcp-landing-page?ie=UTF8&ref_=kcp_inm_banner>.

žmogus gali tapti ir savo noru, tarkim, jis išvyko terminuotam laikui į kitą šalį dirbti, tačiau nusprendė ten pasilikti gyventi, tokiu atveju jis tampa ilgalaikis migrantas. Trumpalaikiais migrantais gali būti ir religiniai migrantai. Pavyzdžiui aplankomos religinės vietos ir grįžtama atgal. Taip pat nuvykus pasisvečiuoti tam tikram laikui tampama trumpalaikiu migrantu. Į emigraciją taip pat pažvelgti galima ir geografiškai. Emigracija gali būti iš vienos šalies į kitą ir emigracija šalies viduje. Emigraciją šalies viduje gali nulemti keletas veiksnių: vedybos, žemės įsigijimas, darbas ir panašūs veiksniai. Kartais emigracija šalies viduje gali tapti ir priverstine. Kaip pavyzdį galima pateikti religinę emigraciją. Pavyzdžiui privalomas bažnyčios lankymas: „Pirmieji prievartos ėmėsi reformatai. LDK magnato E. Valavičiaus 1583 m. nuostatuose sakoma, kad valdiniai iš visų kaimų kiekvieną sekmadienį eitų į bažnyčią „klausyti Dievo žodžio ir melstis <...>²⁷. Kita vertus, migracija šalies viduje gali būti ir savanoriška, pavyzdžiui, maldininkų vykimas į pagrindines šventoves. „Kadangi maldininkai ar jų grupės keliauja iš anksto žinomu maršrutu į šventą vietą, joje pabūna ir tada grįžta namo, tai toks keliavimas atitinka švytuoklines migracijos schemą“²⁸. Dažniausiai gyventojų ir darbo išteklių judėjimas tarp šalių atsiranda esant pastebimam ekonominio ir socialinio išsivystymo skirtumui, taip pat esant dideliems natūralaus gimstamumo skirtumams tarp priimančios ir darbo jėgą atiduodančios šalies.

Dr. Jonas Mardosa paminį terminą švytuoklinė migracija²⁹. Žodynas šį terminą apibūdina kaip kasdieninės arba reguliarios kelionės į darbą/mokslo įstaigą ir atgal. Mokslininkai išskiria ir daugiau migracijos formų: Žiedinė migracija (Circular migration), kai žmonės grįžta namo po tam tikro laiko tarpo, Grandininė migracija, kai susitariama dėl atvykimo su šalyje gyvenančiais žmonėmis (giminaičiai, pažystami, draugai) dėl darbo ir apgyvendinimo, karjeros migracija, kolonizacinė migracija lokali ir priverstinė migracija.

Tarptautinė migracija pastaruosius keliolika metų yra aktyviai nagrinėjama Lietuvos autorių darbuose. Ekonominės migracijos klausimai Lietuvoje kiek aktyviau pradėti analizuoti nuo 2006 metų, kai buvo pastebėta, kad dėl masinės Lietuvos gyventojų emigracijos ir augančios ekonomikos šalyje gali pradėti trūkti darbo jėgos. Vis dėlto dauguma tuo metu (2006–2009 metais) atliktų studijų yra gana bendro pobūdžio, jose vertinami tik kiekybiniai konkreto momento (ekonominio augimo) parametrai. Kokybiniai užsienio darbo jėgos paklausos ir pasiūlos rodikliai beveik lieka neįvertinti. Nėra analizuojamos ateities perspektyvos ir darbo jėgos poreikis besikeičiančiame Lietuvos kontekste. Rekomendacijos, jei tokios ir yra, pritaikomos tik ekonomikos augimo sąlygomis ir visai netinkamos pasikeitus ekonomikos kontekstui – krizės ar

²⁷ J. Jurginis. Kaimas XVI a. pabaigoje, *Lietuvos valstiečių istorija*. Vilnius, 1978. P. 83.

²⁸ J. Mardosa. Kelionė į atlydus kaip migracijos forma Lietuvoje: istorinis kontekstas ir tendencijos, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T.28, Vilnius, 2006.P.257.

²⁹ Ten pat, P. 257.

pokriziniam laikotarpiui³⁰. Migracijos literatūroje paprastai apsiribojama migracijos teorinių aspektų apžvalga (pvz., Damulienė, 2013; Butkus, Matuzevičiūtė, 2010), o ne išsamia analize. Jau anksčiau buvo padarytos įžvalgos, kad migracijos teorijos Lietuvoje – kol kas dar neištirta sritis³¹. Prie migracijos tyrinėjimų Lietuvoje nemažai prisidėjo Daiva Dapkutė. Ji teigia, kad Lietuvoje yra skiriamos keturios emigracijos iš Lietuvos bangos:

- 1) XIX a. pabaigos – XX a. pradžios ekonominė emigracija (vadinamieji *grynoriai*).
- 2) emigracija iš Lietuvos Respublikos 1920-1940 m. (Kai kurie tyrinėtojai šiuos emigrantus priskiria prie *grynorių* emigracijos ir neišskiria į atskirą emigracijos bangą);
- 3) politiniai pabėgėliai pasitraukę iš Lietuvos Antrojo pasaulinio karo pabaigoje (vadinamieji *dipukai*);
- 4) šiuolaikinė emigracija iš Lietuvos³². Prie migracijos tyrimų Lietuvoje prisidėjo ir Alfonsas Eidintas³³, kuri tyrinėja lietuvių emigraciją į Ameriką. Migracija, kaip jau buvo minėta anksčiau, nėra naujas reiškinys. Žmonės migravo visais laikais, skyrėsi tik migracijos tikslai. Iki XIX a. pradžios emigracija būtų galima labiau susieti su prekybiniais tikslais. Žmonės dažniausiai keliaudavo iš vienos šalies į kitą vedami prekybinių santykiu užmezgimo poreikio. D. Hoerderis (Dirk Hoerder) pastebi, kad iki pat XIX a. pradžios migracija daugiausia buvo būdinga tik tam tikriems žmonių sluoksniams. Daugiausia keliavo prekybininkai, kurių daugumą sudarė žydai, ir didikai, kurių pagrindiniais kelionės tikslai dažniausiai susiję su prekybiniais ir iš dalies politiniais santykiais. Tokią tendenciją galima pastebėti ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, Lietuviai į Livoniją aktyviai pradėjo keliauti XIII–XIV a. Viena pagrindinių migracijos į Livoniją priešasčių lietuvių prekybiniai keliai ėję Rygos įlankos link. Šie keliai buvo geriausias būdas Lietuvai užmegzti prekybinius ryšius su Vakarų Europa. Nuo XIII a. Rygoje lankėsi lietuvių pirkliai, Ryga buvo svarbi LDK prekybos partnerė, per ją vyko didelė dalis užsienio prekybos. Lietuvos didieji kunigaikščiai Vytenis, Gediminas, vėliau Vytautas ir kiti, siekdami susilpninti Livonijos valstybės konfederaciją, rėmė Rygos arkivyskupo kovą su Livonijos ordinu dėl teisės valdyti miestą ir miestiečių kovą dėl pažeidžiamų jų savivaldos teisių. D. Hoerderis³⁴ taip pat pastebi tendenciją, kad nuo Napoleono karų pabaigos iki Pirmojo Pasaulinio karo, pasikeičia emigrantų sluoksnis. Jei iki paminėto

³⁰ A. Sipavičienė ir M. Jeršovas. darbo jėgos migracija: poreikis ir politika Lietuvoje, *Europos migracijos tinklas Tarptautinė migracijos organizacija Lietuvos socialinių tyrimų centras*, Vilnius, 2010. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-17] <<http://emn.lt/wp-content/uploads/2013/06/Darbo-jegos-migracija.pdf>>.

³¹ N., Valavičienė, Migracijos veiksniai migracijos teorijose, *Tarptautinė migracija struktūrinimo teorijos požiūriu*. Vilnius, 2013.P.14.

³² D. Dapkutė. Lietuviai pasaulyje, *VDU Lietuvių išeivijos institutas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2014-12-14] <<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>>.

³³ A. Eidintas. Introduction, *Lithuanian emigration to the United States 1868-1950*, Vilnius 2003.P.11.

³⁴ D. Hoerder. Metropolitan Migration in the Past: Labour Markets, Commerce, and Cultural Interaction in Europe, 1600-1914. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. gegužės 15d.] <<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12134-000-1007-1600-1914.>>.

laikotarpio daugiausia keliavo didikai ir pirkliai, tai nuo XIX a. keliauti pradeda valstiečiai. Žinoma negalima teigti, kad valstiečiai iki tol niekur nekeliavo, bet tai daugiausia būdavo tik pavieniai atvejai, o nuo XIX a. tai ryškiai pastebimas reiškinys. Valstiečiai ima masiškai emigruoti iš kaimų į miestus. Valstiečių emigraciją paskatina miestų augimas. Anot Dirko Hoerderio buvo taip: „Miestų vystymasis ir suplanuotas miesto komercinių centrų plėtimas galėjo būti pasiektas tiktai masinio persikėlimo dėka. Kad sustiprintų valstybės ekonomiką, valdžios organai dažnai drąsindavo žmones emigruoti“³⁵. Masiškai valstiečiai emigravo ir iš Lietuvos. XIX a. – XX a. pradžioje dažniausios pagrindinės migracijos kryptys – į didžiuosius Rusijos gubernijos miestus. Vienas tokių miestų buvo Ryga, kur jau 1866 m. visiems leidžiama laisvai verstis amatais. Veržliai plėtojasi pramonė ir transportas. 1860 metais Ryga – jau stambus geležinkelio mazgas. Darbo netrūksta.

Bendrai apžvelgus emigracijos teorijas galima daryti išvadą, kad beveik visas šias teorijas galima pritaikyti Europos šalims. Iki XIX a. migracija nėra tokia ryški ir labiau būdinga tik pavieniams gyventojų sluoksniams, o nuo XIX a. migracija apima beveik visus sluoksnius, įtraukiant ir valstiečius. Ne išimtis ir Lietuva. Iš Lietuvos masinė emigracija prasideda XIX a. pabaigoje, kai panaikinama baudžiava. Valstiečiai nepatenkinti baudžios panaikinimo sąlygomis renkasi emigracijos kelią. Didžiausia dalis Lietuvos gyventojų keliauja į Ameriką, kita dalis renkasi didžiuosius Rusijos gubernijos miestus, įskaitant ir tokius kaip Ryga.

³⁵D M. Oris. Fertility and Migration, Fertility and migration in the heart of the industrial rovolution. P.181. *Journal of International Migration and Integration*. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. gegužės 15 d.] <<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12134-000-1007-3>>.

2. LIETUVIŲ EMIGRACIJOS UŽ LIETUVOS RIBŲ PRIEŽASTYS

Lietuviai yra viena iš tų mažų istorinių tautų, kurios išeiviai gausiomis bangomis išsibarstė po visą pasaulį. Išskyrus atskirus laikotarpius, kada įvairios priežastys (pvz., pasauliniai karai ar sovietmetis ir „geležinė uždanga“) ribodavo emigrantų skaičių. „Lietuva nuo XIX a. pabaigos buvo viena iš daugiausiai emigrantų (pagal gyventojų skaičių) pasauliui duodančių Rytų Europos valstybių“³⁶. Kita vertus, lietuvių migracija visą laiką buvo neatsiejama tarptautinės Vidurio ir Rytų Europos migracijos procesų dalis. Lietuvių padėtis nedaug skyrėsi nuo kitų imigrantų tautų padėčių: adaptacijos, įsitvirtinimo svetimame krašte, tautinio identiteto išlaikymo, asimiliacijos ir kiti procesai ėjo panašiais keliais, kaip ir kitų tautų emigrantų grupių. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje išaugęs emigrantų skaičius lėmė, kad lietuviams imtas taikyti emigrantų tautos pavadinimas. Lietuvoje galima išskirti keletą emigraciją paskatinusių priežasčių: – ekonomines, politines, ir kultūrines priežastys.

2.1 Ekonominės priežastys

Tik XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje išaugęs emigrantų skaičius lėmė, kad lietuviams imtas taikyti emigrantų tautos pavadinimas. Ekonominės sąlygos (darbo jėgos perteklius, silpnas pramonės vystymasis) skatino gyventojų migraciją į stipresnius pramoninius miestus, regionus ar šalis. Taigi nuo XIX a. pabaigos prasideda pirmoji emigracijos banga – ekonominė migracija. Daugumą lietuvių išvykti skatino ekonominės priežastys.

1861 m. Lietuvoje panaikinus baudžiavą, daugelis Lietuvos valstiečių buvo nepatenkinti baudžiovos panaikinimo sąlygomis. Lietuvos valstiečiai reikalavo ne tik galutinai ir besąlygiškai panaikinti asmeninę jų priklausimą nuo dvarininkų, bet ir dvarų žemių nemokamo išdalijimo³⁷. Valstiečiai dalyvavo 1963-1864 m. sukilime prieš caro valdžią, o už tai buvo žiauriai baudžiami. Nors baudžiava, nuo 1861 m., visoje Rusijos imperijoje panaikinama, tačiau ūkininkai turėjo per 49 metus sumokėti išpirką už žemę, o iš žemės ūkio buvo beveik neįmanoma užsidirbti. Jei nuo 1883 m. iki 1888 m. kai kuriose Rusijos gubernijose atlygis už darbą buvo 57 kapeikos vyrams ir 36 kapeikos moterims, įskaitant maistą, tai Lietuvoje maždaug 10 ar 20 kapeikų. Kitose

³⁶ D. Dapkutė. Lietuviai pasaulyje. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-03-31] <<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>>.

³⁷J. Šliūpas. Lietuvių – *Latvių Respublika ir šiaurės Tautų Sąjunga, Rinkinys straipsnių ir paskaitų parašytų Dr. Jono Šliūpo*, Stockholm 1918, p. 21. P. 6.

šalyse atlyginimai buvo dar didesni: „1890 metais ūkininkai Rusijoje uždirbo 2.88 dolerių per savaitę, o Austrijoje 3.00 dolerius, Vokietijoje 3.11 dolerių, Prancūzijoje 3.93 dolerio, o JAV 9 ar 10 dolerių“³⁸. Ūkininkai Lietuvoje gaudami mažus atlyginimus, pasirinko emigracijos kelią, todėl žmonės buvo priversti emigruoti. Kai kurie lietuviai emigravo į Rusijos gubernijų miestus, kiti – į Ameriką.

1897 m. įvairiose Rusijos gubernijose gyveno apie 300 tūkst. emigrantų iš Lietuvos. Emigracija Rusijos imperijoje buvo griežtai draudžiama, bet nepaisant to iš Lietuvos emigravo labai daug žmonių. Vienas iš Rusijos imperijos miestų, labai mėgstamas lietuvių emigrantų, buvo Ryga. Žinoma lietuviai rinkosi ir kitus Rusijos latviškosios gubernijos –Lifliandijos – gubernijos miestus. Svarbus faktas, kad baudžiava Lifliandijoje (dabar tai Vidzemė) panaikinta 1819 m., Kurliandijoje (Kurše) – 1817 m, kai tuo tarpu Lietuvoje tik 1861 m. Tokiu būdu baudžiavos panaikinimo procesas, prasidėjęs Lietuvoje, Lifliandijoje jau nebebuvo naujiena, todėl jos gyventojai buvo pažengę toliau nei lietuviai. Lietuviams gyventi ir dirbti Lifliandijoje buvo geriau nei kęsti dvarininkų priespaudą Lietuvoje. Daugiausia lietuvių emigravo į Rygą. Jonas Bakabas, kuris plačiai tyrinėjo lietuvių gyvenimą Rygoje teigia, jog: „Visai šiaurės Lietuvai Ryga buvo lengviau pasiekama, negu bet kuris didesnis Lietuvos miestas. Baudžiavos metu Ryga buvo visiems aukštaičiams viltis ir vargai visiškai savas miestas... <...> Ligi tik tapę nebe vergai, nebepiršti prie savų vietų, lietuviai tuoj ėmė sparčiai emigruoti į Rygą, o mūsų bajorija, pasiturintieji dvarininkai ir iš senesnių laikų lindėjo Rygoje, kaip ir kitur „užsienyje“. Ryga buvo pranašesnė į Europos miestus, kaip bet kuris Lenkijos miestas“³⁹. Lifliandijoje jau 1866 m. visiems leidžiama laisvai verstis amatais. Veržliai plėtojasi pramonė ir transportas. 1860 metais Ryga – jau stambus geležinkelio mazgas. Darbo netrūksta. Lietuvių ten ypač pagausėjo kai, 1861 m. pastačius pirmąjį geležinkelių tinklą, Ryga, Liepoja, Mintauja (Jelgava) pasidarė dideliais prekybos ir pramonės miestais, o be to, Ryga ir Liepoja – svarbiais uostais. Lifliandijos teritorijoje, išplėtojus geležinkelių tinklą, padidėjo rusiškų prekių eksportas į užsienį. Per Lifliandijos uostus buvo įvežamos naujos prekės: fabrikų mašinos, geležis, anglis ir silkė. 1868 m. buvo atidarytas geležinkelis tarp Rygos ir Jelgavos, kurį vėliau pratęsus ir Lietuvoje, per Mažeikius, ėmė veikti Liepojos–Romnų geležinkelis. Pagerėjęs susisiekimas tarp Lietuvos ir Lifliandijos paskatino lietuvių emigraciją, ypatingai į Rygą, kurioje atsirado daug naujų darbo vietų. Daugelis lietuvių atvykę į Lifliandijos administracinį centrą Rygą įsidarbino įvairiuose fabrikuose, lentpjūvėse, linų verpyklose, alaus daryklose. Nemažai lietuvių dirbo Rygos geležinkelio vagonų gamykloje Phoenix, gumos fabrike Provodnik, lentpjūvėse, linų verpyklose, alaus daryklose, baldų dirbtuvėse, tramvajų depe, prie geležinkelių, uostuose ir kitur, mokėsi Rygos gimnazijoje (žr. priedą Nr. 15). Jau 1913 m. Rygoje gyveno 517

³⁸ A. Eidintas. Introduction, *Lithuanian emigration to the United States 1868-1950*, Vilnius 2003.p. 24.

³⁹ Ryga kaip pramonės miestas. „Lietuva“, 1927. Nr. 26, p. 2.

tūkstančių žmonių. Prekių apyvarta Ryga tais metais pralenkė net imperijos sostinę Sankt Peterburgą⁴⁰. Akivaizdu, kad pramonės plėtra ir darbo vietų pasiūla viliojo lietuvius į Rygą.

Nemaža dalis lietuvių pasirenka emigraciją į Jungtines Amerikos Valstijas. 1890 metais Vincas Kudirka apie lietuvių emigrantų pirmąją bangą rašė: „Kasžin ar Lietuvoje yra nors vienas kaimas, iš kur nebūtų kas išbėgęs į Ameriką. Bėgti į Ameriką tai taip paprastas daiktas, kaip vasarą lytus, arba žiemą sniegas. Vienas bėga nuo vaiko, kitas nuo kalinio; čia bėga gaspadorius, ten bernas, tai vėl kriaučius ar šiaučius ir t.t.“ XIX a. 9 dešimtmetyje išaugo migracija į JAV iš Vidurio ir Rytų Europos valstybių, šiai migracijai priklausė ir lietuvių emigracija. Kadangi Rusijos imperijoje oficialiai emigracija buvo draudžiama, daugelis Lietuvos gyventojų emigruodavo slapta. „Iki 1899 m. Amerikos imigracijos įstaigos lietuvių tautybės ateivių atskirai neregistruodavo, todėl visokie skaičiavimai, kiek iki 1899 m. lietuvių atvyko į JAV remiasi tik spėliojimais (dažniausiai tyrinėtojų minimas skaičius apie 50 tūkst.). Net ir po 1899 m., kai lietuviai, kaip atskira tautybė įtraukta į imigracijos pranešimus, imigravusiųjų lietuvių skaičius nėra tiksliai nustatytas. Tyrinėtojų duomenimis 1880 – 1914 į JAV atvykusiųjų lietuvių skaičius svyruoja nuo 300 iki 600 tūkstančių. Mažiau atsidūrė Didžiojoje Britanijoje (Anglijoje skaičiuojama apie 4000 lietuvių, Škotijoje – apie 8000), dar mažiau Kanadoje (apie 4000), vienetai pasiekė Pietų Ameriką“⁴¹. 1884 m. žymus lietuvių tautinio atgimimo veikėjas Jonas Šliūpas apie atvykstančius į JAV lietuvius rašė: „Atvykstantieji į Ameriką lietuviai, kurie nemoka angliškos kalbos nei turi pinigų, gana vaiposi ir gailisi... Tiems, kurie keletą metų pirmiausia čia atkeliavo ir jau prasigyveno, eina ne visai blogai, o ir tai ne visiems. Gaila yra skaityti raštus, kurie išgria Ameriką prastam žmogui, ir vyresnybės turėtų pasirūpinti apdrausti tuos išgyrimus, kadangi jau ne vieną yra supaikinę ir nuvarę į pikčiausią bėdą“⁴². Taigi akivaizdu, kad jau nuo XIX a. pabaigos Amerika lietuvių pašamonėje buvo svajonių šalis, lietuvius ten keliauti skatino jau ankščiau emigravę giminaičiai ir draugai, apie Ameriką gerai buvo atsiliepiama ir spaudoje.

Taigi nepalanki ekonominė situacija Lietuvoje paspartino masinę valstiečių emigraciją ieškant palankesnių gyvenimo sąlygų. Valstiečių traukos centrais tapo JAV ir didieji Rusijos gubernijų miestai, tokie kaip Ryga. Išeiviai iš Lietuvos pasklisdavo įvairiuose Lifliandijos miestuose ir kaimuose. Vieni iš jų gaudavo nuolatinį darbą, sukurdavo šeimą ir pasilikdavo visam laikui, kiti vertėsi sezoniniais darbais, stengdamiesi užsidirbti pinigų pragyvenimui, savo ūkio reikalams pagerinti ar ypatingiems poreikiams patenkinti.

⁴⁰ A. Butkus. *Latvija XX a. Latviai*, Kaunas 1995. p. 39.

⁴¹ D. Dapkutė. Lietuviai pasaulyje, *VDU Lietuvių išeivijos institutas*. Interaktyvus. [žiūrėta 2014-12-14] <<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>>.

⁴² A. Eidintas. *Lietuvių Kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 43.

2.2 Kultūrinės priežastys

XIX a. pabaigoje, po valstiečių sukilimų, politinė situacija Lietuvoje pablogėjo. Laisvės siekėjai surengė 1830-1831 ir 1863-1864 m. sukilimus prieš caro valdžią. Jie buvo nuslopinti. Po kiekvieno sukilėlių pralaimėjimo sunkėjo Lietuvos politinio ir kultūrinio gyvenimo sąlygos. Rusijos valdžios persekiojimai vis griežtėjo. „Lietuvoje uždarinėjamos aukštosios mokyklos, kunigų seminarijos, Vilniaus universitetas iškeliamas į Kijavą. Uždarinėjant kunigų seminarijas, konfiskuoti kunigų turtai: „Vertėję mažiausiai 171 milijonas rublių“⁴³. Po 1863 m. dauguma bajorų uždaromi į kalėjimus, arba išsiunčiami į Sibirą, jų dvarai taip pat konfiskuoti: Žymus lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjas J. Šliūpas apie tai rašė: „Dvarai – kaip ir seniau – Rusų generolams ar kitokiems „aprusintojams“ išdovanota, civilės gyventojų tiesos susiaurinta, religijos apeigos tramdomos, bažnyčios tai dinamitu sproginamos, tai jose skerdynes surengiama <...> „⁴⁴Muravjovas uždraudžia pardavinėti ir spausdinti knygas, lietuviškomis raidėmis. Lifliandijoje mažiau buvo varžoma žodžio laisvė, nebetrūkyta steigti įvairias draugijas, teatrus, rengti koncertus, susibūrimus. Todėl lietuviškų knygų ir laikraščių platinimas, vakarai-koncertai, pradėti kurti bažnytiniai lietuvių chorai, tai vis priemonės, kuriomis buvo duota pradžia raginti, kurti lietuvius ir ruošti juos aktyviam kultūriniam darbui“⁴⁵. Taigi kaimyninė šalis galėjo sparčiau vystyti kultūrinį darbą nei Lietuva, kurioje po 1863–1864 m. sukilimo buvo įvestas spaudos draudimas, beveik visiškai sustabdęs kultūrinius procesus Lietuvoje. Tuo tarpu latviai buvo išsikovoję žodžio ir draugijų laisvę.

Amerikoje vystyti kultūrinį darbą sąlygos buvo dar palankesnės, tačiau lietuviai atvykę į JAV, dėl savo menko išsilavinimo, net nesusivokė esantys lietuviai. Daiva Dapkutė teigia, kad: „daugelis XIX a. emigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos prieš atvykdami į JAV turėjo daugiau lokalinį-geografinį negu tautinį tapatumą. Pirmieji lietuviai emigrantai atvyko į JAV iš tuo metu pramoniniu atžvilgiu atsiliekančio agrarinio krašto, paveikti lenkų, rusų įtakų, be tvirtesnio tautinės savimonės jausmo. Net statistiniai duomenys rodo tautinės savimonės silpnumą – lietuviai atvykę į JAV registruodamiesi neretai užsirašydavo lenkais (pagal tikybę) ar rusais (pagal kraštą, iš kurio emigravo“⁴⁶. Taigi lietuviai nesuvokdavo, kad jie lietuviai. Užsirašydavo esą lenkais ir rusais. Stoję į lenkų organizacijas. Bendros lietuviškos veiklos patirties neturėjo. Beveik visi, atvykėliai lietuviai savo gimtinėje užsiėmė žemdirbystę, dauguma, net nebuvo lankę mokyklos, tai ir skaityti mažai kas

⁴³ J. Šliūpas. *Lietuvių – Latvių Respublika ir šiaurės Tautų Sąjunga, Rinkinys straipsnių ir paskaitų parašytų D-RO Jono Šliūpo*, Stockholm 1918. p. 21.

⁴⁴Ten pat. p. 21.

⁴⁵J. Bakabas. *Lietuvių ir latvių tautų istorinė padėtis ir etnografiniai bruožai (XIX a. viduryje ir jo antroji pusė), Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius.p. 7.

⁴⁶ D. Dapkutė. *Lietuviai pasaulyje, VDU Lietuvių išeivijos institutas, Interaktyvus*. [žiūrėta 2014-12-16] <<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>>.

temokėjo, todėl atvykus į svetimą šalį jie dar ilgai negalėjo pasikeisti: „Sunkiai sekėsi pirmosios bangos lietuvius apšviesti. Pagrindinė tų laikų švietimo priemonė buvo lietuviški laikraščiai. Laikraščius lietuviams buvo sunku įduoti ir dėl lietuvių neraštingumo, ir todėl, kad iš vienos pusės socialistai agitavo neimti į rankas „buržujiškos“ ir „davatkų“ spaudos, o iš antros pusės, kunigai kurstė, o kai kurie iš sakyklos tiesiog draudė, neskaityti „bedieviškų“ laikraščių. Tačiau ne vienas lietuvis ne tik žinias sekė, bet ir skaityti išmoko tų laikraščių dėka“⁴⁷. Tokia pat situacija buvo ir su į Lifliandiją atvykusiais pirmaisiais lietuviais. Jie iš pradžių nesuvokė esą lietuviai, tačiau įdomus faktas tas, kad dar to nesuvokdami jau būrėsi į bendrakalbių grupeles. Išmokę skaityti lietuviai, daug pasiekė. Jie ugdė ir rėmė lietuvišką veiklą Amerikoje ir Lietuvoje, sukūrė lietuviškas organizacijas, įsteigė ir išlaikė daug laikraščių, spausdino knygas, pastatė bažnyčias, įsteigė mokyklas. Panaši situacija buvo ir Latvijoje, kur „lietuviškų knygų ir laikraščių platinimas, vakarai-koncertai, pradėti kurti bažnytiniai lietuvių chorai, tai vis priemonės, kuriomis buvo duota pradžia raginti, kurti lietuvius ir ruošti juos aktyviam kultūriniam darbui“⁴⁸.

Taigi nacionalinių sąjūdžių dėka pirmoji lietuvių emigrantų banga, pagaliau supratę esą lietuviais, ėmėsi aktyvaus kultūrinio darbo.

2.3 Politinės priežastys

Politinės priežastys, kurios skatino lietuvių emigraciją nebuvo tokios ryškios, kaip ekonominės, tačiau tokių taip pat buvo. Prie politinių priežasčių priskirtini ir nacionaliniai išsivadavimo judėjimai Europoje. XIX a. visa Europa ima nerimauti. Vis labiau stiprėja daugelio nelaisvų tautų noras būti savarankiškomis ir nepriklausomomis. Carinės Rusijos vykdoma politika Lietuvoje – bet koks antilietuviškas rusų valdžios veiksmas Lietuvoje – stiprino nacionalinius sentimentus. Lietuvos miestuose tuo metu nuolat gyveno nedidelė gyventojų dalis, ATR laikų pabaigoje įteisintas miestiečių luomas buvo varžomas Rusijos valdžios, mažieji miestai prarado savivaldą, jų gyventojai – miestiečių statusą. Pirkliai ir negausūs pramonininkai susidūrė su dvaruose pramonės įmones (malūnai, lentpjūvės, degtinės varyklos ir kt.) steigusių žemvaldžių konkurencija.

Karščiausieji nacionalistai dažniausiai yra išprusę žmonės, daugiausia aukštųjų mokyklų studentai. Europos tautos vis labiau ima domėtis savo istorija, liaudies papročiais, kalba ir

⁴⁷ D. Januta. Dvigubų pilietybių ir žalių kortų medžioklės, *Draugas, Interaktyvus*. [žiūrėta 2014.12.16] <<http://www.draugas.org/janutapartone.html>>.

⁴⁸ J. Jakabas. Lietuvių ir latvių tautų istorinė padėtis ir etnografiniai bruožai (XIX a. viduryje ir jo antroji pusė), *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 7.

tautosaka. Tai savo ruožtu stiprina tautinę savimonę ir laisvės troškimą. Kita vertus, iš Lietuvos emigravo daugiausia menką išsilavinimą turintys kaimo žmonės, tačiau tarp jų buvo ir šviesuolių. D. Januta rašė: „Tarp sėkmingai peržengusių sieną buvo ir žymūs lietuvių veikėjai, visuomeninkai, kurie Amerikoje steigė lietuviškus laikraščius, lietuviškas organizacijas ir kitokiais būdais ragino tuos kaimo bernus ir mergas lavintis ir šviestis. Buvo ir kunigų, kurie, steigdami tas dabar uždaromas parapijas, bažnyčias ir mokyklas, irgi švietė Amerikoje atsiradusius lietuvius. Visi tie darbtūs ir pasišventę žmonės – pasauliečiai ir kunigai – išvykdavo į Ameriką kaip „nelegalūs“, nes tik pažeisdami Rusijos įstatymus galėdavo peržengti caro valdomos mūsų Lietuvos rubežių su Vokietija“⁴⁹. Išsilavinę lietuviai vyko ne tik į Ameriką, bet ir į didesnius Rusijos gubernijų miestus, tokius kaip Rygą. Sąlyginai pirmajai lietuvių emigracijos bangai į Latviją galima priskirti ir pirmąjį Lietuvos istoriką Simoną Daukantą. Jis nuo 1825–1834 m. dirbo vertėju Rygos generalgubernatoriaus raštinėje. „<...>. Rygoje dirbdamas jis pramoksta latvių kalbos, tyrinėjo Rygos archyvuose istorinę Lietuvos praeities medžiagą. Nemaža jo darbų parašyta kaip tik Rygoje“⁴⁹ trūksta nuorodos. Lietuvoje bet kokia politinė ar kultūrinė veikla buvo stipriai varžoma. Tuo tarpu kaimyninė šalis galėjo sparčiau vystyti kultūrinį darbą nei Lietuva, kurioje po 1863 – 1864 m. sukilimo buvo įvestas spaudos draudimas beveik visiškai sustabdęs kultūrinius procesus Lietuvoje. Lifliandijoje buvo palankesnės sąlygos nei Lietuvoje, dėl 1905 m. Latvijoje įvykusios revoliucijos. Intensyvi rusifikacija, taip pat teisinė ir socialinė nelygybė lėmė aktyvų Latvijos miestiečių dalyvavimą 1905 m. revoliucijoje. Revoliucijos aukos nebuvo beprasmes. Caro valdžia padarė nuolaidų: mažiau buvo varžoma žodžio laisvė, nebetrūkyta steigti įvairias draugijas, teatrus, rengti koncertus, susibūrimus.

Antra emigracijos banga, susijusi su politinėmis priežastimis, prasidėjo XX a. pradžioje. Į Lifliandiją, ypač į Rygą, važiuodavo daug ištremtųjų, grįžtančių iš Sibiro, nes Lietuvon jiems buvo draudžiama sugrįžti⁵⁰. 1917–1918 m. vokiečiai dar sukelia dar didesnę lietuvių nepasitenkinimą ir paspartina migracijos procesą, jie visiškai perima Lietuvoje valdžią į savo rankas. J. Šliūpas rašė: „<...> su 70 milijonų rublių kapitalo, apylinkėse Kauno ir Vilniaus vokiečiai įsteigia savo dirbtuves, ūkes, mašinų fabrikantai užvertė Lietuvos rinkas savo išdirbinimais, ir per „dabartį“ skelbia savo vokiškus bankus, krautuves ir dirbtuves“⁵¹. Tokios sąlygos tikrai netenkino šalies gyventojų, todėl dauguma nusprendė emigruoti.

⁴⁹D. Januta. Dvigubų pilietybių ir žalių kortų medžioklės, *Draugas*. Interaktyvus [žiūrėta 2014.12.16] <<http://www.draugas.org/janutapartone.html>>.

⁵⁰J. Šliūpas. Lietuvių – Latvių Respublika ir šiaurės Tautų Sąjunga, *Rinkinys straipsnių ir paskaitų parašytų D-RO Jono Šliūpo*, Stockholm 1918, p. 8.

⁵¹J. Šliūpas. Lietuvių – Latvių Respublika ir šiaurės Tautų Sąjunga, *Rinkinys straipsnių ir paskaitų parašytų D-RO Jono Šliūpo*, Stockholm 1918, p.24.

JAV gyvenantys kai kurie lietuviai, visų pirma J. Šliūpas, imasi įvairių būdų, kad būtų atstatytas Lietuvos valstybingumas, jie siekia Lietuvos – Latvijos respublikos sukūrimo. Amerikos lietuviai sudaro memorandumą dėl bendros Lietuvių – Latvių respublikos įkūrimo ir nusiunčia Amerikos prezidentui Vudruil Vilsonui⁵². Šiai idėjai tada pritarė ir dauguma lietuvių bei latvių. Nepriklausomos Lietuvos laikais kilo dar viena didelė emigracijos banga. 1918 – 1940 m. iš Lietuvos pasitraukė per 100 tūkst. gyventojų. Nors emigrantų skaičius žymiai sumažėjo (lyginant su prieškarinio laikotarpio), pagal emigracijos mastą Lietuva vis dar tebebuvo tarp lyderių, lyginant su kitais Europos kraštais. Emigracija Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. laikotarpiu buvo tiesiogiai įtakojama daugybės socialinių veiksnių. Skurdus gyvenimas, nuolatinis pinigų trūkumas net būtiniausiems daiktams, maistui, socialinės apsaugos stygius lemdavo žmonių pasirinkimą išvykti į kitas šalis.

Vienas iš emigracijos kelių buvo į naujai susikūrusią Latvijos Respubliką. Formuoti pirmąją Latvijos vyriausybę buvo pavesta Karlui Ulmanim. Jis Pirmosios Latvijos Respublikos konstitucija įtvirtino visų Latvijos piliečių vienybę ir lygias teises dalyvaujant valstybės gyvenime nepriklausomai nuo etninės prigimties⁵³. Susikūrusi Latvijos Respublikai, jos tautinių mažumų teisės nebuvo varžomos. Joms buvo leista steigti draugijas ir partijas, dalyvauti Seimo ir savivaldybės rinkimuose, leisti laikraščius ir turėti valstybės bei savivaldybės lėšomis išlaikomų mokyklų. Visa tai viliojo lietuvius emigruoti į Latviją, be to, kai kurie lietuviai turėjo ir giminaičių Latvijoje, kurie jau nuo seno gyveno ten ir jau buvo prasigyvenę, todėl atvykstantiems giminaičiams iš Lietuvos galėjo lengviau rasti darbą.

Taigi galima teigti, kad emigracija XIX a. pabaigoje siejama tik su ekonominėmis priežastimis. Nuo XX a. pradžios prie ekonominių priežasčių prisideda kultūrinės ir politinės priežastys. Lietuviai paveikti nacionalinio tautų išsivadavimo sąjūdžio, vykusio visoje Europoje, emigruoja į kitas šalis, kur palankesnės sąlygos nevaržomai vienyti lietuvių tautines bendruomenes ir vystyti ekonominį, politinį bei kultūrinį darbą. Jo dėka kai kurie lietuviai galėjo prisidėti prie Lietuvos modernios valstybės sukūrimo. Nuo 1918 iki 1940 metų vėl pereinama prie emigracijos dėl ekonominių priežasčių.

⁵² Ten pat. p. 8.

⁵³ D. Bleire Butulis et al. *Latvijas vēsture 20 gadsimts.*, Ryga 2005, p. 108–110.

3. LIETUVIŲ GYVENTOJŲ RYGOJE KAITA

Viena iš didžiausių problemų, dėl kurios sunku pateikti tikslius duomenis apie lietuvius, gyvenusius Rygoje XIX a. pabaigoje, yra ta, kad dalis mažai išsilavinusių lietuvių savo gimtąją kalbą laikė lenkų kalbą, todėl dažnai vykdant gyventojų surašymą nemaža dalis lietuvių buvo priskiriami prie lenkų tautinių mažumų. Pirmasis gyventojų surašymas Rusijos imperijoje buvo 1897⁵⁴, tačiau šiais surašymo duomenis galima remtis tik sąlyginai, ypač jei kalbama apie lietuvius gyventojus dabartinėje Latvijos teritorijoje. Pirmieji lietuvių emigrantai net nesuvokė esą lietuviai, vienos tautos žmonės. Gyventojų surašymas vyko trimis lygmenimis pagal tautybę, religiją, ir kalbą. Taigi tiksliai suskaičiuoti lietuvius, kiek jų tuo metu gyveno Rygoje, yra beveik neįmanoma. Su tokia pat problema susiduria ir tyrėjai, kurie tiria lietuvių gyvenimą Amerikoje. Sunku nustatyti tikslų emigrantų lietuvių skaičių, nes daugelis jų net nesuprato, kad jie priklauso tokiai šaliai, kaip Lietuva. Pavyzdžiui, štai kas rašoma apie lietuvius atvykusius į Ameriką: „Į naująjį pasaulį mūsų broliai nusivežė prisirišimą prie savo religijos ir sveikus raumenis. Jie žinojo tik, kad jie yra katalikai ir kad atvykę iš „krajaus arba Rusiejaus“⁵⁵. Sunku tiksliai pasakyti, ar visi šie katalikai buvo lietuviai, nes tarp jų galėjo įsimaišyti ir kitų tautinių mažumų atstovų.

Lietuviai į Rygą emigravo keliomis bangomis. Pirmoji lietuvių emigracijos banga į Rygą, susijusi su baudžiosios panaikinimu Lietuvoje. Po 1831 – 1863 m. sukilimų į Latviją emigravo lietuviai pabėgėliai, sukilimų dalyviai. Juos Lietuvoje persekiojo caro valdžia, siekusi nubausti už dalyvavimą sukilimuose. Dauguma lietuvių pabėgo į dabartinę Latvijos teritoriją, čia jie slapstydavosi įvairiuose vietovėse, kartais net pasikeisdavo pavardes, kad caro valdžia jų negalėtų rasti. Tokius pabėgėlius iš Lietuvos priglaidavo vietiniai gyventojai lietuviai, kurie buvo emigravę anksčiau, tarp tokių žmonių, buvo jau pasižymėjusių Latvijos kultūriniam gyvenime, kaip: „1863 metų sukilimo dalyvis –troškūnietis Iz. Didžiulis, dirbantis Rygoje vokiečių operos dirigentu, savo namus pavertė prieglauda iš Lietuvos pabėgusiems sukilėliams⁵⁶. Remiantis šaltiniais, XIX a. pabaigoje Rygoje gyveno apie 6458 lietuvių, kurie lietuvių kalbą laikė gimtąją. Lietuviai sudarė 2.3 % Lifliandijos gyventojų. Tais ir sekančiais metais lietuvių skaičius auga.

Lietuvių dabartinėje Latvijos teritorijoje ypač pagausėjo 1861 m. pastačius pirmąjį geležinkelį tinklą, sujungusį Rygą, Liepoją, Mintaują (Jelgava). Nuo 1897 m. lietuvių skaičius Rygoje augo tiesiog dienomis. Ir po 5 – 6 metų, t. y. 1913 metais Lifliandijoje įsikuria jau virš

⁵⁴ A. Plakans. Minority nationalities in the Russian Baltic provinces: The 1881 Baltic census. *Department of History, Iowa State University, Ames, Iowa 50011, USA*. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-16] <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/j.hisfam.2004.03.002>>.

⁵⁵ D. Dapkutė. Tapatumo kaita emigracijoje-istorinis žvilgsnis. *Lietuviai pasaulyje: Tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*, Klaipėda 2012, p. 9.

⁵⁶ J. Bakabas. Latvijos lietuviai skaičiais. *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.36.

60000 lietuvių iš kurių 35156 vien Rygoje. Šiais metais Rygos lietuviai sudarė 7 % miesto gyventojų (latviai 42,5 % vokiečiai 13.8 % žydai 6.6 % ir kiti)⁵⁷. Remiantis kitais šaltiniais 1913 m. lietuvių skaičius Rygoje išaugo iki 34982, o lietuvių kalbą savo gimtąja kalba laikė 26969 Rygos lietuviai (palyginimui: 1881 m. lietuvių kalbą savo gimtąja kalba laikė 1620, o jau 1897 – 5853 lietuviai)⁵⁸. Nuo 1925 m. pusė Latvijos lietuvių buvo gimę Lietuvoje ir nelaikyti Latvijos piliečiais, o daugelio kitų buvo atsikėlę tėvai.

Remiantis Rygos bažnytiniais aktais, XX a. pradžioje lietuvių skaičius Rygoje siekė 60 tūkstančių katalikų, tačiau ir šis skaičius nėra visiškai tikslus, nes Rygos katalikai susideda iš lietuvių, lenkų, vokiečių ir dalies latvių. Remiantis tuometine spauda, sunku pasakyti tikslų lietuvių skaičių, nes kaip ir XIX a. pabaigoje kai kurie lietuviai vis dar priskiria save lenkams įvadinis sakiny: „Tikrų lenkų Rygoje labai nedaug. Dauguma vadinančių save lenkais yra ištuštėję mūsiškiai; tat geriausia matoma iš jų kalbos. Turbūt, mes neklysimė pasakę, kad lietuvių – katalikų Rygoje iš viso su lietuviais, vadinančiais save lenkais, ne daugiau, kaip 10 tūkstančių“⁵⁹. Iš to galima daryti išvadą, kad lietuvių – katalikų buvo apie 10 tūkstančių. Tačiau reikia nepamiršti fakto, kad ne visi lietuviai buvo katalikai, tarp jų buvo ir liuteronų, reformatų bei kitų tikybų žmonių kurių, remiantis šaltiniais, buvo dar apie 40 tūkstančių. Dėl duomenų trūkumo sunku pasakyti kiek lietuvių tarp jų.

Antroji emigracijos banga į Latvijos teritoriją prasideda leidus lietuviams grįžti iš Sibiro. Į Latviją, ypač į Rygą, važiuodavo daug ištremtųjų, grįžtančių iš Sibiro, nes Lietuvon jiems buvo draudžiama sugrįžti⁶⁰. Iki I pasaulinio karo Rygoje lietuvių kolonija buvo didžiausia Rusijos imperijoje. Tačiau 1917–1918 m. lietuvių skaičius Rygoje sumažėjo, šį mažėjimą iš dalies nulėmė vokiečių okupacija: „<...> Lietuvių skaičius sumažėjo dar labiau, kai lietuviai vokiečių okupacijos metais, 1917–1918 m. , pradėjo grįžti į tėvynę“⁶¹. 1917 m. pradžioje Rygoje buvo 11600 lietuvių, o visoje dabartinės Latvijos teritorijoje lietuviai vis tiek dar tebesudarė net 5,5 procentus. Tarp pasilikusiųjų gyventi Rygoje buvo tie lietuviai, kurie turėjo tvirtus pamatus, t. y. turėjo nekilnojamo turto, įmonių, parduotuvių ar gerą darbą: „Tai buvo daugiausia valstiečiai, namų savininkai, dalis darbininkų, vežikai. Jie visi, galima sakyti, jau seniai buvo iš Lietuvos išvykę ir

⁵⁷ J. Bakabas. Latvijos lietuviai skaičiais. *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius. p. 39.

⁵⁸ J. Bakabas. Latvijos lietuviai skaičiais, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 36.

⁵⁹ Binoklis. Kiek lietuvių Rygoje?, *Rygos garsas*, kovo 19 1909 m. Nr. 1.p.2.

⁶⁰ E. Jakobsonas . *Lietuvieši Latvija*, Riga 2003, p. 53

⁶¹ Ten pat p. 8.

neturėjo kur begrįžti. Latvija jiems buvo lyg antroji tėvynė, o jų vaikams tikra gimtinė⁶². Likę Latvijoje lietuviai pasiskirstė po visą dabartinės Latvijos teritoriją.

Pirmojo pasaulinio karo metais prasidėjo didžiųjų fabrių evakuacija, todėl dauguma lietuvių neteko darbo. Per I pasaulinį karą ~20 000 lietuvių iš Rygos evakavosi į Rusiją, dalis grįžo į Lietuvą, tokiu būdu lietuvių skaičius Latvijoje smarkiai sumažėjo, o ypatingai miestuose. Daug fabrių su mašinomis išgabenti į Rusiją, Rygos miestas kurį laiką buvo karo fronto zonoje, darbininkams ir tarnautojams uždariai sumažėjo, didžiųjų fabrių korpusai stovėjo su kiaurais stogais. Nors tais metais į Rygą atvyko lietuviai, grįžę iš Rusijos, tačiau jiems Rygoje gyventi taip pat nebuvo lengva: „Nebuvo kas veikti ir grįžusiems lietuviams iš evakuacijos Rusijoje; matydami apardytas buvusias savo gyvenvietes ir negalėdami taip greit jokių darbo nusitverti, skubėjo į gimtąjį kraštą, Lietuvą“⁶³. Todėl dauguma sugrįžo atgal į tėvynę, o kita dalis patraukė į kitus Latvijos regionus. Tarp jų, kurie pasiliko gyventi Latvijoje, bet kituose miestuose ar kaimuose, dauguma galėjo būti tie lietuviai, kurie buvo priėmę Latvijos pilietybę dar iki Pirmojo pasaulinio karo arba tiesiog tie, kurie Latviją laikė savo namais. Kita vertus, kai kurie lietuviai apsigyveno Kurše (1,5 procento) ir Žiemgaloje (4,4 procento), kurios yra prie pat Lietuvos sienos. Tokiu būdu lietuviai gyveno arčiau tėvynės.

Pirmą kartą gyventojų surašymas Latvijoje įvyko 1920 m. Surašymo duomenimis: „1920 m. birželio mėnesį Latvijoje buvo registruoti 25 538 lietuviai, iš kurių 5325 gyveno Rygoje, 677 – Vidžemėje, 8636 (iš jų 3777 – Liepojoje), 9765 – Žiemgaloje, 1135 – Latgaloje“⁶⁴. Tačiau negalima teigti, kad šie skaičiai yra tikslūs, nes dauguma lietuvių buvo laikomi lenkais, o lenkai įrašyti kaip lietuviai, be to, kiti lietuviai buvo priėmę Latvijos pilietybę ir laikyti latviais. Grįžti į tėvynę pradėjo ir inteligentai, nes Latvijoje kultūrinis gyvenimas apmirė: „Apie 1920–1924 m. liko nedidelis būrelis inteligentų ir pusšimtis lietuvių kunigų daugiausia, Latgalės parapijose“⁶⁵. Be to, daugelis lietuvių, sprendžiant pagal lietuvių skaičių, 1920, 1925 ir 1930 m. iš centro persikėlė į periferiją. Didžiausias procentas lietuvių gyveno Žiemgaloje, tai net 4,4 procento, kai tuo metu Rygoje lietuvių liko tik 1,8 procento.

Iš gyventojų surašymų akivaizdu, kad gyventojų skaičius Rygoje nuolat svyravo, tai didėjo tai mažėjo. Pagal 1920 m. surašymus Rygoje gyveno 5325 lietuviai, 1925 m. – 7748, o

⁶² J. Bakabas . Latvijos lietuviai skaičiais, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius. P. 12.

⁶³ J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius. P. 36.

⁶⁴ J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius. P. 36. 55.

⁶⁵ Ten pat, p. 35.

1930 m. iki 6817 lietuvių⁶⁶. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad dažnai lietuviai būdavo priskaičiuojami prie lenkų arba latvių ir atvirkščiai. Todėl į šiuos skaičius reikėtų žvelgti atsargiai, juos panaudojau tam, kad parodyčiau lietuvių skaičiaus kaitą. Viena iš priežasčių, kodėl lietuviai išsikraustė į provincija buvo ta, kad tarpukariu žemės ūkis tapo viena iš svarbiausių lietuvių darbo vietų. Pagal 1930 m. duomenis žemės ūkyje dirba 12153 lietuviai, kai tuo tarpu pramonėje tik – 2934 lietuviai⁶⁷.

Trečioji emigracijos banga prasidėjo Rusijai okupavus Lietuvos teritoriją 1940 metais. Sovietinė okupacija pirmiausia pasireiškė nepriklausomos Lietuvos valstybės griovimu (sovietizavimu), tam, kad tas procesas vyktų greičiau būdavo pasitelkiama net ir labai drastiškų priemonių (pvz., trėmimai). Lietuviai ėmė bėgti iš Lietuvos, dauguma, kaip ir ankščiau bėgo į Ameriką, kiti arčiau.

Žvelgiant į lietuvių skaičių pasaulyje, Latvija buvo 7 vietoje pagal lietuvių emigrantų skaičių. „1935 m. įvykusiame pirmajame lietuvių kongrese Kaune, profesorius P. Kemėšis skaitė pranešimą apie užsienio lietuvių švietimą ir ta proga nurodė, kad šiais metais visame pasaulyje yra 4.521.500 lietuvių. Iš jų Lietuvoje 2. 000.000 (be Vilniaus krašto)“⁶⁸. Okupuotame Vilniaus krašte tuo metu gyveno maždaug 1.000.000 gyventojų. Neskaitant Vilniaus krašto daugiausia lietuvių gyveno JAV – 750.000, kai tuo tarpu visoje Latvijoje tik 30.000 lietuvių⁶⁹. Taigi Lietuviai vis dar buvo išsibarstę plačiai po pasaulį.

Taigi galima teigti, kad nuo XIX a. pabaigos iki Pirmojo Pasaulinio karo pradžios, lietuvių skaičius didėjo. (žr. priedą Nr. 1). XIX a. pabaigoje daugiausia lietuvių susibūrė tuometinės Lifliandijos gubernijos centre Rygoje, kur buvo gana plačios galimybės čia esančioms tautinėms mažumoms atsiskleisti tiek kultūrinėje, tiek švietimo srityse. Prasidėjus Pirmajam Pasauliniam karui, dauguma lietuvių grįžo į tėvynę, nes Rygoje beveik nebeliko darbo, o kiti pasitraukė į kitas Latvijos sritis arba į užsienį.

⁶⁶ A.Balodis. Latvijas republikas robežas pēc 1944. Gada, *Latvijas teritoriālie zaudējumi, Jaunā Gaita nr. 23. septembris - oktobris 1959. p. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-12]* <http://jaunagaita.net/jg23/JG23_Balodis.htm>.

⁶⁷ J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 36.

⁶⁸ Ten pat, p. 36.

⁶⁹ V. Akmenytė. Suvažiavimai, *Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimo istorijos fragmentai*, Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-12] <<http://www.lt-lv-forum.org/18771/forumas/lietuvos-ir-latvijos-dialogai/zvilgsnis-i-praeiti/bendradarbiavimo-istorija.html>>.

4. LIETUVIŲ DRAUGIJŲ KŪRIMOSI DINAMIKA XIX A. PABAIGOJE– XX a. PRADŽIOJE.

Lietuviai, atvykę į Rygą, nuo pat pirmų dienų ėmė jungtis į grupes. Gyvenantiems svetimoje šalyje lietuviams paprasčiau ir lengviau buvo bendrauti gimtąja kalba. Savoje bendruomenėje lietuviai jautėsi drąsiau ir galėjo dominuoti. Tokia tendencija pastebima ir tarp lietuvių emigrantų, kurie emigravo į kitas šalis. Pavyzdžiui D. Dapkutė tarp Amerikoje gyvenusių lietuvių pastebi, kad lietuviai svetimuose kraštuose bandė gyventi „lietuviškai“. Pirmiausia lietuviai bandė susiburti į kolonijas, kurias vienijo bendra kalba ir religija, tos kolonijos išaugo į išstisus lietuvių miestelius, net ir mirusiųosius laidojo prie pat miestelio. Tokia tendencija pabrėžia tai, kad net neturėdami stiprių nacionalistinių jausmų, lietuviai stengėsi išlikti vieningi. Galima pastebėti labai daug panašių bruožų tarp visų lietuvių emigrantų, nepaisant to į kurias šalis jie emigravo.

Lietuviai iš pradžių rinkosi į įvairius pasisėdėjimus, vadinamąsias vakarones, o organizuota kultūrinė lietuvių veikla Rygoje prasidėjo 1881 m. įsteigus Rygos lietuviškai dainai puoselėti draugiją „Aušra“. 1881 m. Juozapas Miliuskas, žinomas kaip poetas Juozas Miliuskas – Miglovara (žr. priedą Nr. 2) su Antanu Šimoliūnu ir Marijonu Giedraičiu įsteigė pirmąją Latvijos lietuvių draugiją, pavadinta Giesmininkų draugystė „Aušra. Iki pat 1883 m. draugijoje „Aušra“, turinčioje apie 100 narių, dominavo lietuviai darbininkai. Šios draugijos vyriausias atstovas buvo Antanas Šimoliūnas, kuris Rygoje gyveno jau nuo 1874 m. Vėliau draugijos valdymą į savo rankas perėmė lenkai ir sulenkėję lietuviai. Šie, perėmę draugiją į savo rankas, padidino nario mokestį, taip draugija tapo turtingesnė ir pasivadino aristokratiškąja draugija. Laikui bėgant tai jau nebebuvo jungtinė lietuvių ir lenkų draugija, ji tapo lenkiška, pasikeitė ir draugijos pavadinimas, ji buvo pervadinta lenkų dainininkų draugija „Aušra“, todėl kai kurie lietuviai, puoselėję stiprius tautinius jausmus iš šios draugijos išstojo. Reikia paminėti ir tai, kad dalis lietuvių vis dar priklausė lenkų draugijai „Aušra“. Tikrai 1905 m. „Kanklių“ vadovas Kazys Vizbara (žr. priedą Nr. 3) išstojo iš lenkų draugijos. Jo pavyzdžiu pasekė ir mokytojas Marcijonas Šikšnis, kuris į draugiją buvo įstojęs 1900 m. Kiti lietuviai vis dar pasiliko lenkų draugijos nariais, tarp jų ir A. Šimoliūnas ir net labai nacionalistiniais jausmais pasižymėjęs Pranas Mašiota. (žr. priedą Nr. 4) „Aušros“ ir „Kanklių“ draugijų santykiai buvo gana artimi. 1912 – 1913 m. „Kanklių“ draugija nuomojo „Aušros“

draugijai patalpas susirinkimams⁷⁰. Nuo pirmosios draugijos įsteigimo beveik kasmet kūrėsi vis naujos draugijos (žr. priedą Nr. 5).

1893 m. balandžio mėnesį Rygos lietuviai, kurie pasitraukė iš „Aušros“ draugijos veiklos, įkūrė savo draugiją (ši kartą ji buvo saistoma stipriais tautiniais jausmais) – Lietuvių pagalbos draugiją „Rūta“. Ši draugija buvo įregistruota 1894 m. jos vadovu tapo policininkas Povilas Žaldokas. Šioje draugijoje labai stipriai buvo akcentuojama lietuvių kalbos svarba ir buvo reikalaujama jos narių kalbėti lietuviškai. Tokį reikalavimą nulėmė tai, kad nors ir buvo reikalaujama kalbėti tik lietuviškai, dauguma draugijos narių kalbėdavo lenkiškai, todėl 1894 m. buvo priimtas įstatas, kad galima tik lietuvių kalba. Reikia paminėti tai, kad dar iki pat 1903 m. tarp Rygos lietuvių inteligentijos lietuvių kalba buvo retas dalykas, dažniausiai inteligentai savo šeimose ir viešumoje kalbėjo lenkiškai, o ir paprasti lietuvių darbininkai tarpusavyje dažniausiai susikalbėdavo rusiškai arba lenkiškai. Taigi privalomas lietuvių kalbos vartojimas tarp draugijos narių buvo didžiulis draugijos pasiekimas, kuris skatino saugoti savo tautiškumą ir nepamiršti gimtosios kalbos.

Iš pradžių šią draugiją sudarė 90 narių, tas skaičius palaipsniui augo ir 1914 m. draugiją jau sudarė 905 nariai. Draugijos finansinė padėtis buvo tokia: 1914 m. draugijos biudžetą sudarė 30000 rublių. Draugijai priklausė biblioteka nuo 1895 m, kurioje buvo organizuojami draugijos poilsio vakarai. Iš draugijos lėšų buvo organizuojami koncertiniai vakarai, šelpiamos nepasiturinčios lietuvių šeimos. Ši draugija palaikė glaudžius santykius su kitomis lietuvių draugijomis Vilniuje ir Peterburge. Neilgai trukus Vilniaus generalgubernatoriaus paliepimu buvo apribota lietuvių draugijos veikla Rygoje, draugijai buvo uždrausta rengti teatro pasirodymus lietuvių kalba.

Pasinaudodami ankstesne patirtimi, dalyvaujant latvių šelpimo organizacijoms, lietuviai 1893 m. sukūrė savo „Lietuvių šelpimo draugiją“, kai kurie draugijos įstatų punktai buvo perimti iš latviškų organizacijų. Draugija išvystė didelį kultūrinės veiklos darbą, todėl vėliau pasivadino „Lietuvių pašalpos ir kultūros skleidimo draugija“. Buvo kilusi mintis steigėjams šią draugiją pavadinti „Rūta“. „Tuometinei valdžiai nesupratusiai, ką reiškia žodis „rūta“, lietuviai paaiškindami įteikė Lifliandijos gubernatoriui rūtų puokštę. Bet vis tiek gavo leidimą draugiją įsteigti tikrai ne „Rūtos“ vardu, bet „Pašalpos“ vardu⁷¹. Tai viena iš gyvybingiausių Latvijos lietuvių draugijų – viena iš pirmųjų įsikūrusių ir veikusių iki 1940 m. Didžioji dalis „Pašalpos ir kultūros skleidimo draugijos“ narių buvo įvairių fabriku, dirbtuvių darbininkai. Šios draugijos nariai teikė paramą nepasiturintiems Rygos lietuviams pinigais, maistu, rūbais ir kt., rengė jaunimo

⁷⁰ Draugija kanklės. *Latvijos valstybinis istorijos archyvas* (toliau– LVVA) ,2840.f.1. apr. 21.1., 61.

⁷¹J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, P.21.

vakarėlius ir įvairius pasilinksminimus. Žinodami apie „Aušros“ likimą „Pašalpos“ draugijos nariai nebekartojo „Aušros“ draugijos klaidų ir į savo veiklą lenkų bajorų, gyvenusių tuo metu Rygoje, neįsileido. Naujų narių draugijai ir nereikėjo, nes greit savų narių skaičius peršoko 1000. Draugijai lėšų taip pat pakako. 1904 metais lietuvių šalpos draugijos noru buvo sukurta nedidelė (1914 m. maždaug 50 narių) lietuvių dainininkų ir muzikantų draugija „Kanklės“. Draugijos nariais negalėjo būti nepilnamečiai, moksleiviai, karininkai ir teismo bausti, buvo apribotos moterų teisės⁷². Moterys negalėjo eiti jokių pareigų ir pirmininkauti susirinkimuose. Aktyviau ši draugija pradėjo veikti 1905–1907 m., kai prasidėjo lietuvių ir latvių draugystė, o pati draugija tapo demokratiškesnė. Draugija „Kanklės“, diriguojama Vlado Nako rengė koncertus Klaipėdoje, Kaune ir Mažeikiuose, taip pat ir Rygos radiofone.

1898 m. Rygoje gimnazijos mokinio Matėjaus Demikos ineciatyva buvo įkurtas lietuvių mokinių būrelis (draugija), kuris sėkmingai savo veiklą vystė iki 1904 m. Šio būrelio tikslas buvo vystyti lietuvių tautinius jausmus. Draugijos nariai mokėsi lietuvių kalbos, skaitė draudžiamą spaudą ir literatūrą, be to ją platino. Šioje draugijoje dirbo Lietuvoje gerai žinomi asmenys Kipras Belinis, Pranas Liutkus (vėliau jis tapo Lietuvos armijos vadu), Vladislovas Nagevičius (žr. priedą Nr. 6) ir kiti. Dažnai draugijos susirinkimuose buvo sprendžiami ir įvairūs su Lietuva susiję klausimai. Vienas iš žymesnių šios draugijos pasiekimų buvo tas, kad 1902 m. draugijos vadovas V. Nagevičius paprašė Rygos katalikų Šv. Pranciškaus bažnyčios vadovo padidinti pamaldų skaičių lietuvių kalba. Tai padaryti jiems sekėsi gana sunkiai, tačiau po ilgų prašymų tikslas buvo pasiektas. Padidintas mišių skaičius lietuvių kalba, ypatingai mokiniams, pamaldos vyko kiekvieną sekmadienį 9 valandą ryto. Ryga buvo vienintelė visoje Rusijos imperijoje, kur veikė vieningi, slapti lietuvių ir lenkų jaunimo susibūrimai, vėliau jų veikla iširo, nes lietuviai manė, kad lenkai nori juos patraukti savo pusėn, atimant lietuvių tautinį charakterį. Palaipsniui būrelio veikla buvo patraukta socialdemokratų įtakon.

1906 m. buvo įkurta draugija „Žvaigždė“, ji tapo antra pagal dydį lietuvių draugijų (1906 gegužę joje buvo 75 nariai, 1909 m. – 650, o 1914 m. – jau 489 draugijos nariai)⁷³. Jo vadovu pradžioje buvo A. Butkus, o vėliau Pranas Mašiota, K. Vizbaras, N. Šikšnys ir kiti. Draugija „Žvaigždė“ per trumpą laiką pasidarė viena didžiausių Rygos lietuvių organizacijų, jai priklausė daugiau kaip 700 narių. Draugijos „Žvaigždė“ materialinė padėtis buvo geresnė nei kitų draugijų, pirmiausia todėl, kad joje labai aktyviai dirbo grupė mokytojų, o taip pat, palaikydami savąją mokyklą, prisidėjo ir mokinių tėvai. 1907 m. „Žvaigždės“ draugija prisijungė prie „Pašalpos“ draugijos veiklos, kuri taip pat rėmė mokslą ir išlaikė mokyklas.

⁷² E. Jakobsons. *Lietuvieši Latvija*. Riga 2003, p.28.

⁷³ J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 38.

1909 m pavasarį 60 lietuvių bandė įkurti Kauno gubernijoje veikusios „Blaivybės“ draugijos padalinį, bet Lifliandijos gubernatorius tai padaryti uždraudė. Bet visgi Rygoje buvo įregistruota Rygos katalikų draugija „Blaivybė“. Ši draugija kartu su šalpos ir „Kanklių“ draugijomis rengė paskaitas apie alkoholio keliamą pavojų ir pasekmes. Šioje draugijoje dirbo daug kunigų: Jonas Latvis, Juozas Bikinas ir kiti, o iš viso buvo 135 nariai. Girtuokliavimas tarp lietuvių Rygoje buvo labai opi problema, ne kartą to meto spauda apie tai rašė: „Atvykstantieji Rygon mūsų broliai, regėdami mus girtuokliaujant, seka mūsų pavyzdį, ir pirmučiausiai pasisavina iš mūsų tą blogą paprotį. Jiems rodosi, kad girtuokliavimas, tai kokia būtina miesto gyventojų ypatybė“⁷⁴. Neretai ir dauguma lietuviškų draugijų narių girtuokliavo: „Nekalbant jau apie tuos mūsų brolius, kurie gyvena visiškai tamsiuose užkampiuose, iki kurių neprieina nėjoks šviesos spindulėlis iš atsiradusių paskujais laikais mūsų šviesos židinių – draugijų su mokyklomis, daugelis dalyvaujančių ir ir tose pačiose draugijose taip pat yra įpratę girtuokliauti“⁷⁵.

1909 m. buvo registruota iki to laiko neoficiali Rygos politechnikos instituto lietuvių studentų draugija „Viltis“, kurios vadovu buvo Antanas Breimeris. Tai nebuvo didelė draugija, jos narių skaičius siekė 1911 m. – 11, o 1912 m. – 16 narių⁷⁶. Joje būrėsi lietuviai studentai lanke Latvijos universitetą ir kitas aukštąsias mokyklas. Jų uniforma – kepuraitės priminė pavergtą Vilnių – Gedimino stulpai ant juodo fono kepuraičių rodo liūdesį dėl okupuotos sostinės, o raudona juostelė aplink kepuraitę liudija meilę tėvynei. 1937–1938 metais „Vilties“ valdybą sudarė pirmininkas V. Jesėnas, E. Dambrauskaitė, S. Kaulinytė, Z. Mockus, A. Gudelienė. 1935 m. draugijoje buvo 22 studentai iš universiteto kartu su 38 lietuviais ir 34 filistais, iš kurių daugiau nei 20 narių mokėsi Rygos politechnikos institute (tarp filistų buvo ir Lietuvos atstovas Juozas Tūbelis (žr. priedą Nr. 7) ir diplomatas Jonas Aukštuolis (žr. priedą Nr. 8). Draugija palaikė glaudžius ryšius su studentų organizacijomis Lietuvoje ir Latvijoje (taip pat su Vytauto Didžiojo universiteto latvių studentų korporacija „Sidabrenia“). 1934 m. lapkričio 24 d. draugija „Viltis“ Rygoje šventiškai paminėjo 25 metų draugijos jubiliejų, kuriame dalyvavo 17 lietuvių iš Lietuvos, kitos lietuvių organizacijos Latvijoje, be to, dalyvavo ir Latvijos universiteto rektorius J. Auškaps .

1910 m. susikūrė legali lietuvių darbininkų organizacija „Giedra“ (maždaug 160 – 170 narių iš jų buvo tik 3 – 4 inteligentai). Jos vadovas buvo Juozas Petrulis.

1907 – 1913 m. susikūrė ir savo veiklą vykdė tautiškumu pasižymėjęs lietuvių mokinių būrelis „Kibirkštėlė“, kurios užnuguriu buvo Rygos mokyklos pedagogai P. Mašiota, M. Šikšnis ir Antanas Buividas. Draugijos nariai Kazys Slezevičius (žr. priedą Nr. 9), Vytautas ir Jadvyga Lansbergiai, Mykolas Mataitis, Steponas Rusteika (žr. priedą Nr. 10), Kristina Bžeškaitė ir

⁷⁴ R. G. Valdyba. Dėl mūsų girtuokliavimo, *Rygos garsas*, 1910 m. Sausio 6 (19), Trečiadienis, Nr. 2. p. 1.

⁷⁵ Ten pat. p.1.

⁷⁶ J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 36.

kiti.) susirinkdavo lietuvių inteligentų Mašiotos ir Lansbergių namuose sekmadieniais, ten mokėsi lietuvių kalbos, skaitė referatus ir netgi organizavo styginį instrumentinį ansamblį, kuris dalyvaudavo „Kanklės“ draugijos pasirodymuose.

Prieš pat Pirmąjį Pasaulinį karą, 1917 m., po Vasario revoliucijos, Rygoje buvo įsteigta lietuvių jaunimo draugija „Rūta“, su tikslu suburti visą pažangų jaunimą, teatro ir dainos mėgėjus. Į pirmąją „Rūtos“ valdybą buvo išrinktas Justas Paleckis. Draugijos narių skaičius vyravo nuo 100 iki 200. Tai buvo liberali draugija, skatinusi burtis jaunimą. Jos būstinėje vykdavo posėdžiai, vakarai, vaidinimai, choro repeticijos ir koncertai. Vėliau draugija sukūrė ir savo sporto sekciją. Tuometiniam chorui vadovavo Jovaiša. Dramos teatrui vadovauti pakviestas iš Maskvos Dailės teatro artistas režisierius Rusteikis. Surengta vasarą ekskursija į Kauną, Dainų šventę. Išleista po karo pirmoji knygutė „Iš Latvijos lietuvių literatūros“. Rengiami dideli vieši vakarai su vaidinimais, dainomis. Lietuviai jau nuo XIX a. pabaigos, dar neturėdami savų draugijų, dalyvavo latvių draugijų veikloje. Tačiau neilgai trukus ėmė kurti savas draugijas. Draugijų kūrimas nuo XIX a. pabaigos sparčiai plėtojasi, kuriama vis daugiau naujų draugijų, kurių veikla pasižymi švietėjiška ir globėjiška veikla. Draugijos tapo savotiška lietuvių politinės veiklos Rygoje forma. Draugijų nariai šelpė nepasiturinčius tautiečius, vienijo juos į vieną grupę, taip pat rūpinosi ir tuo, kad lietuviai svetimoje šalyje neprarastų tautiškumo.

Galima teigti, kad XIX a. pabaiga siejama su ypatingu lietuvių draugijų aktyvumu. Nepaisant to, kad šiuo laikotarpiu Kauno gubernija bandė įtakoti ar uždrausti lietuvių draugijų veiklą Rygoje, draugijos aktyviai veikė ir nepaisė draudimų. Tokiu būdu Ryga tapo pačiu aktyviausiu lietuvių judėjimo centru, visoje Rusijos imperijoje. Tokį lietuvių aktyvumą nulėmė tai, kad daugumai tautiečių Ryga tapo pastovia gyvenamąja vieta, tokiu būdu dauguma lietuvių galėjo jungtis į draugijas. Be to daugelis lietuvių aktyviai bendradarbiavo su įvairiomis latvių organizacijomis, (neretai įsitraukdami į jų veiklą) už tai jie gavo visapusišką moralinį ir materialinį palaikymą iš latvių. Iš visų, Rygoje ir visoje Latvijos teritorijoje, gyvenusių tautinių mažumų, didžiausio dėmesio latvių spaudoje susilaukė lietuviai, neretai pelnydami simpatiją. Lietuviai Latvijoje, net trumpam nenutraukę ryšių su savo tėvyne, davė indelį nacionaliniam visos tautos atgimimui. Latvijoje užaugo, dirbo ir įgijo išsilavinimą daug svarbių Lietuvai žmonių: dauguma nepriklausomos Lietuvos politikų ir kultūros darbuotojų.

Po karo dauguma lietuvių inteligentų sugrįžo į tėvynę, tačiau lietuvių veikla Rygoje nenutrūko. Vienos iš draugijų, susikūrusios dar XIX a. pabaigoje, savo veiklą sustabdė, kitos ir toliau tęsė savo veiklą. Beje kūrėsi ir naujos draugijos, kurios skatino gerus abiejų valstybių – Latvijos ir Lietuvos tarpusavio santykius.

5. RYGOS LIETUVIAI IR JŲ DRAUGIJOS LATVIJOJE PIRMOSIOS LATVIJOS RESPUBLIKOS LAIKAIS.

5.1 Lietuviai Latvijoje naujomis gyvenimo ir veiklos sąlygomis

Prasidėjus Pirmajam Pasauliniam karui, daugelio draugijų veikla buvo pristabdyta. Praūžęs Pirmasis pasaulinis karas stipriai paretino Latvijos lietuvių gretas. Draugijų veiklai realizuoti nuolat trūko lėšų, be to, karo metu buvo apgadinta daug pastatų, tarp kurių buvo ir lietuvių kultūros centrai tokie, kaip mokyklos ir bibliotekos. Visa tai laikinai ar net, kai kuriais atvejais visam sustabdė lietuvių draugijų veiklą. Pirmasis Pasaulinis karas iš esmės pakeitė Latvijos likimą, nes jo baigtis atnešė Latvijai valstybingumą. Užgrobtose Pabaltijo kraštuose vokiečiai buvo įvedę karinį okupacinį režimą.

Brest-Litovsko taikos sutartimi (1918 m. kovo 3 d.) vokiečiams atiteko Kuršas ir Ryga, Vidžemės gyventojams palikta teisė apsispręsti, o Latgala liko rusams. Visi vyrai nuo 18 iki 45 m. buvo imami kasti apkasų ar dirbti kitų karo darbų. Valstiečius apkrovė didžiulėmis prievolėmis. Mokyklose buvo įvesta privaloma vokiečių kalba. Tačiau vokiečių planai ėmė byrėti po Vokietijos lapkričio revoliucijos ir netrukus, 1918 m. lapkričio 11 d., įvykusios Vokietijos kapituliacijos. Tą pačią dieną Anglija pripažino Latviją *de facto*. 1918 m. lapkričio 18 d. Latvijos Tautos Taryba paskelbė šalies nepriklausomybę. 1918 m. lapkričio 18 d. Rygoje susirinkusi, iš įvairių politinių partijų atstovų sudaryta, Latvijos tautos taryba paskelbė šalies nepriklausomybę. Formuoti pirmąją Latvijos vyriausybę buvo pavesta Karlui Ulmaniui. Jis įtvirtino visų Latvijos piliečių vienybę ir lygias teises dalyvaujant valstybės gyvenime nepriklausomai nuo etninės prigimties⁷⁷. Susikūrus Latvijos Respublikai, jos tautinių mažumų teisės nebuvo varžomos. Joms buvo leista steigti draugijas ir partijas, dalyvauti Seimo ir savivaldybės rinkimuose, leisti laikraščius ir turėti valstybės bei savivaldybės lėšomis išlaikomų mokyklų. Liko tik šiomis teisėmis pasinaudoti. Tam reikėjo, kad būtų pakankamai išsilavinusių lietuvių – Latvijos piliečių ar bent nuolatinių jos gyventojų, pajėgių imtis šių darbų. Nuo tada Latvijoje gyvenančios tautinės mažumos smarkiai sukruto plėtoti kultūrinį darbą, tačiau lietuviai nuo jų kultūriniu darbu atsiliko.

Kodėl lietuviai atsiliko yra keli paaiškinimo būdai. Viena iš pagrindinių priežasčių yra ta, kad lietuvių Rygoje sparčiai sumažėjo po karo, o ypatingai miestuose. O kaip tik miestuose skatinti ir vystyti kultūrinį gyvenimą žymiai lengviau nei periferijose, nes čia visad būna susitelkusi inteligentija ir atstumai mažesni. Be to, Ryga prieš karą buvo lietuvių Latvijoje kultūros sostinė, o dabar lietuviai išsisklaidė po aplinkinius Rygos rajonus. Taigi nebeliko centro, apie tai rašoma ir

⁷⁷D. Bleire. I. Butulis I et al. *Latvijas vesture 20 gadsimts*. Ryga 2005, p. 108–110.

Rygos balso laikraštyje: „<...> reikia Rygos lietuviams kokio nors centro, draugijos. Jeigu buvusios prieš karą draugijos savo veikime atsilikę nuo gyvenimo reikalavimų, tai rygiečiai turėtų sutverti kokią bendrą tautiniai-kultūrinę draugiją“⁷⁸.

Antra priežastis yra ta, jog daugelis senesnių lietuvių inteligentų išvyko atgal į Lietuvą. Įvad. sakinyse „Apie 1920–1924 m. liko nedidelis būrelis inteligentų ir pusšimtis lietuvių kunigų daugiausia, Latgalės parapijose“⁷⁹. Po Pirmojo Pasaulinio karo sumažėjo Latvijos lietuvių gyventojų skaičius, dalinai apmirė ir visuomeninis kultūrinis darbas, pašlijo draugijų materialinė būklė. Dauguma vyrų buvo mobilizuoti į armiją, tada iš Rygos pasitraukė daug lietuvių, o iš Lietuvos padaugėjo karo bėglių. Rygoje jų priskaičiuojama apie 10 000.

Jei prieš Pirmąjį Pasaulinį karą, nors ir esant kai kuriems draudimams, lietuvių veikla Rygoje buvo labai aktyvi, tai dabar, po karo, ji buvo prigesusi. Latvijos lietuviams gydyti karo padarytas žaizdas labai daug padėjo lietuvių draugijų įsteigtas Komitetas nukentėjusiems karo metu lietuviams šelpti suteikiant jiems materialinę paramą bei pagalbą susirasti darbą. Daugiausia prie tokios veiklos prisidėjo lietuviai, kurie dar nebuvo emigravę iš Rygos: „Mūsų tautiečiai, turėdami pirmųjų lietuvių išėivių senas darbo žmonių kovos už pažangą, šviesesnį rytojų bei visuomeninio-kultūrinio gyvenimo tradicijas aktyviai įsijungia ne tik į ūkinę veiklą, greit susiranda darbą arba grįžta prie senojo darbo, bet aktyviai įsitraukia ir į laikinai apmirusį, visuomeninį–kultūrinį frontą“⁸⁰. Po Pirmojo pasaulinio karo palaiptai buvo atgaivinta beveik visų ankščiau veikusių lietuvių draugijų veikla.

Po Pirmojo Pasaulinio karo lietuviai daugiausia kūrėsi Rygos priemiesčiuose, taip palaiptai susikūrė ištisos lietuvių kolonos. Gyvenimas priemiestyje nebuvo lengvas, visų pirma dėl sunkaus susisiekimo su Ryga, nors lyginant su Lietuvos situacija, pavyzdžiui Kaunu, Rygoje susisiekimas buvo daug geresnis. Tačiau gyvenamąją vietą, taip vadinamą butą, Rygoje tuo metu buvo labai sunku gauti. 1922 metų laikraštyje „Rygos balsas“ rašoma, kad pasibaigus karui žmonėms labai sunku gyventi, ypač tolimuose priemiesčiuose. Labai opus buvo butų klausimas. Butą Rygoje rasti buvo labai sunku. Butų savininkai naudodamiesi situacija sukėlė butų kainas iš to labai gausiai pasipelnę: „Savininkai, matyt, turi noro privaryti tą normą, kokia prieš karą buvo, t. y. aukso valiuta. Atsiminkim, kad ir gyvenimas toli gražu dar ne tas kaip prieš karą“⁸¹.

Prieš karą daug draugijų aktyviai pasireiškė atlikdamos kultūrinį, visuomeninį ir tautinį darbą dirbdamos atskirai, nors daugumos veikimo būdas ir tikslai buvo giminingi arba netgi

⁷⁸Dėlei Rygos lietuvių judėjimo. *Rygos balsas*. Nr.10 (33). Ryga 1922. p. 2.

⁷⁹J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius.p. 35.

⁸⁰J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius.p. 28.

⁸¹Dėl butų nuomos. *Rygos balsas*. 1922, Nr. 6(29).p. 3.

tie patys. Tarpukario metais, draugijos nukentėjusios nuo karo, vis labiau ieško galimybių jungtis: „Atskiros draugijos jungiasi, tokiu būdu gimsta nauja, mažas draugijas jungianti, koordinuojanti, organizacija, pasivadinsi „Latvijos lietuvių sąjunga“. 1930 m. liepos mėnesį buvo įkurtas lietuviškas draugijas jungianti organizacija. Pirmasis jų posėdis įvyko 1931 m., kuriame buvo apsvaistomos visos galimybės, kaip būtų geriausia suburti visas draugijas į vieną organizaciją tam, kad prasčiau funkcionuojančios lietuvių draugijos neišnyktų. Tais pačiais metais buvo priimtas draugijas vienijančios organizacijos statutai. Buvo nuspręsta tai, jog visos draugijos, kurios įsijungs į lietuvių draugijų organizaciją, išlaikys savo autonomiją. Draugijos, norėdamos išlikti jungėsi į šią organizaciją: „Palaiapsniui į šią draugiją įsijungė 12 draugijų <...>. Ir 1936 metais į organizaciją įsijungė ir draugija „Rūta“ bei Latvijos lietuvių teatras, 1937 m. – Latvių lietuvių mokytojų draugija“⁸²

Visos draugijos Rygoje iki 1930 m. savo veiklą vykdė atskirai, dažnai konkuruodamos tarpusavyje, nors kiekviena siekė tų pačių tikslų – burti lietuvius visuomeniniam ir kultūriniam darbui. Tačiau dažnai draugijų veikla dubliavosi, beveik visos draugijos stengėsi įsteigti savo skyrius rajonuose, kituose miestuose, kur esama lietuvių, tačiau tai kartais lietuvių kolonijas suskaldydavo ir nukentėdavo lietuvių vienybė. Nepaisant sunkumų, kai kurios draugijos visgi įkūrė savo skyrius ir kitose miestuose: „Stambesnės lietuvių organizacijos turėjo savo skyrius kituose miestuose. Prie tokių priklausė mokytojų draugija, sporto draugija „Vytis“, jaunimo draugijos „Rūta“, „Šviesa“ ir dar kitos“⁸³. Mintis įkurti Latvijos lietuvių vienijančią organizaciją jau labai sena, ir ji buvo visą laiką dėmesio centre. Tačiau sunku buvo organizacijų vadovams susitarti, nes dažniausiai atsakingi, įtakingi visuomenės bei kultūros veikėjai svarbius bendrus organizacinius klausimus keldavo antroje vietoje, o savo draugijos reikalus dažnai kartu su asmeniniais – pirmoje. Todėl reikėjo daug laiko, kol prieita prie pirmųjų susitarimų, dėl centrinės lietuvių organizacijos įstatų, veiklos ir valdymo klausimų, kaip teigia ir J. Bakabas: „Ilgas buvo Latvijos lietuvių visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo kelias kol draugijų vadovų buvo pasiekta savitarpio bendra kalba ir susipratimas vienybės klausimu“⁸⁴. Rezultatai buvo tokie, kad 1934 m. veikė 16 lietuvių draugijų (su skyriais vietose) ir Latvijos lietuvių sąjunga, buvo leidžiami 2 laikraščiai.

⁸²Latvijos lietuvis 1930. 24 gruodžio; *Latvijos centrinis istorijos archyvas* (toliau LCVA). f. 383, aprašas 7, b. 1895.

⁸³J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 33.

⁸⁴J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 33. 34.

5.2. Rygos lietuviai ir jų draugijos

Po Pirmojo Pasaulinio karo „Lietuvių pašalpos ir kultūros skleidimo draugija“, kurią rygiečiai vis vadino sutrumpintai „Pašalpos draugija“ buvo viena iš draugijų, kuri ir toliau vykdė savo veiklą. Ji viena iš tų draugijų, kuri karo metu prarado daug savo turto. „Šalpos ir kultūros sklaidos draugija“ (rygiečiams žinoma, kaip „Pašalpos draugija“) savo darbo nesustabdė net vokiečių okupacijos laikotarpiu 1918 m. Nors narių skaičius smarkiai sumažėjo po Pirmojo pasaulinio karo ir nuolatinis lėšų trūkumas nuolat trukdė plėstis draugijos kultūrinei ir švietėjiškai veiklai, bet draugija kiek galėdama plėtojosi. „Draugijai po karo vadovavo Antanas Šimoliūnas. 1918 m. draugija iš bažnyčios perėmė lietuvių vaikų našlaičių namus (vėliau juos perėmė miesto valdžia)⁸⁵. Ir tik pasibaigus Pirmajam Pasauliniam karui „Pašalpos“ draugijos veikla pradėjo lėtėti. Kita vertus dar visiškai neužgeso. Savo veiklą vykdė padėdami lietuviams, pragyvenusiems Latvijoje 20 metų, padėjo gauti Latvijos pilietybę. Visai kitaip būtų galima kalbėti apie kitą draugiją „Kanklės“. Nuo 1922 m. draugijos „Kanklės“ veikimas buvo labai nežymus. Net ir spauda į šios draugijos veiklą žvelgė kritiškai. Laikraštyje „Rygos balsas“, vos keletą kartų užsimenama apie jos veiklą: „Pernai mat kankliečiai buvo sujudę savo draugijos iš numirusiųjų prikėlimu“⁸⁶. Buvo netgi svarstomas susijungimo klausimas su „Pašalpos“ draugija, bet atsirado priešų iš „Kanklių“ draugijos susivienijimo klausimu. O pats susivienijimas iš šalies buvo labai kritiškai vertinamas, dėl abiejų draugijų neveiksnumo. Spauldoje taip pat jaučiamas nepalankus požiūris į draugijų suvienijimą: „Ir kas iš to: „Kanklės“ ir šiandien užmestos tebestovi ir „Pašalpa“ gyvybės nerodo“⁸⁷. Daugiausia kritikos šiai draugijai 1922 m. pareiškė p. Bamblys (slapyvardis, tikrasis vardas nežinomas), kuris nebūdamas draugijos nariu 1921 m. padėjo į draugijos kapitalą įnešti 6000 rublių. Platesnės informacijos apie šią draugiją tarpukario metais nėra pateikiama. Iš laikraščio „Rygos balsas“ žinoma, kad draugija kartais surengdavo vakarus ir pasisėdėjimus.

Pašalpos draugijos veikla dar labiau smuko 1922 m. laikraštyje „Rygos balsas“ ji vis labiau kritikuojama. Seniausia lietuvių draugija Rygoje „Pašalpos“ draugija „Rygos balso“ laikraštyje apibūdinama kaip visiškai nefunkcionuojanti tarpukario metais: „<...> draugija daugiausia tik ant popierio gyvuoja, nes jokių jos darbų nematyti, nors Valdyba susidaro bene iš tuzino asmenų!.. Jeigu ką būtų dirbus, būtų matyt, o antrą, juk turi sekretorių, kuris redakcijai praneštų nuveiktus darbus ir sumanymus!... <...> „⁸⁸. Taip pat 1922 m. „Pašalpos“ draugijos darbo našumas sumažėjo ir labai smuko šios draugijos autoritetas. „Rygos balse“ rašoma, kad jie neberengia jokių kultūrinių lietuvių susibūrimų ar renginių, skatinančių lietuviybės išsaugojimą

⁸⁵ Pašalpos draugija. *Latvijos centrinis istorijos archyvas* (toliau LCVA) LCVA, b. 1622, l. 24; b. 376, l. 150.; 1895, 1.

⁸⁶ Lietuviai Latvijoje. Dėlei „Pašalpiečių“ nerangumo. *Rygos balsas* Nr. 12 (35) Ryga 1922. p. 2.

⁸⁷ Ten pat, p. 2.

⁸⁸ Dėlei Rygos lietuvių judėjimo. *Rygos balsas*. Nr.10 (33). Ryga 1922. p. 2.

Latvijoje. „Dabar, be jaunimo surengtų kelių vakarų, paskui, kelių susirinkimų ir mokyklų gelelių, nieko daugiau nesimato“⁸⁹. Rygos jaunimas buvo labai pasipiktinęs, nes ši draugija visiškai nepadėjo jiems puoselėti kultūrinį lietuvių gyvenimą Rygoje. Kaip rašoma „Rygos balse“, kartais netgi trukdė jaunimui. Tokį draugijos neveiklumą galėjo nulemti draugijos narių pasyvumas, bei vangus naujų narių įsitraukimas į šią organizaciją. Tai kėlė aplinkinių lietuvių ir kitų draugijų nepasitenkinimą: „Iš tikrųjų, kaip nereaguoti tokios valdybos, kuri susideda kuone iš dešimties asmenų ir nieko neveikia, arba, kad ir veikia tai kad niekas nežinotų. Tartum nebėra lietuvių Latvijoje, kuriems nebūtų malonu išgirsti ir sužinoti, ką tautiečiai veikia ir kaip darbuojasi“⁹⁰.

Apie kitas draugijas iš prieinamų šaltinių, labai mažai žinoma, pavyzdžiui, apie draugiją „Rūta“ atrandamas tik vienas faktas, kad dar 1925 m. draugija „Rūta“, gavusi iš Latvijos Kultūros fondo 500 latų pašalpą, savarankiškai gyvavo iki draugijos pirmininko Justo Paleckio išvykimo į Lietuvą 1926 m., nuo tada draugijos veikla sumenko, bet dar draugija egzistavo.

Kita vertus, po karo kultūrinis gyvenimas nors ir sunkiai, bet visgi pradėjo atbusti, tačiau jį reikėjo pradėti kurti iš naujo. Nors kai kurios draugijos ir sustabdė savo veiklą likusios vis dar aktyviai vykdė kultūrinę ir švietėjišką veiklą. Pavyzdžiui, draugija „Žvaigždė“. 1917 m. ją sudarė 597 nariai. Ir kunigo J. Bikinio valdyta Šv. Zitos draugija, kurios draugijos narių 1916 m. buvo likusios tik 150 moterys. Šios likusios draugijos įsijungė į bėglių aprūpinimo darbus.

1921 m. įkuriama Latvių-lietuvių vienybės draugija. Jos ilgamečiu pirmininku dirba J. Riteris, kuris tuo pačiu buvo ir draugijos įkūrėjas. „Tais pat metais panaši draugija Lietuvių–latvių vienybė buvo įsteigta ir Kaune“⁹¹. Nors abi draugijos deklaravo ekonominių, politinių, kultūrinių santykių palaikymo svarbą ir stengėsi veikti plačiau nei vien kultūrinių ryšių užmezgimas ir palaikymas, tačiau joms buvo sudėtinga daryti įtaką tarpvalstybiniais Lietuvos ir Latvijos santykiams: „Atsiremama į didingą Lietuvos istoriją, Lietuvių–latvių vienybės draugija (įk. 1923 m.) tikėjosi, kad Latvija prisijungs prie Lietuvos, o bendra sostinė bus Vilnius. O tuo tarpu Latvių-lietuvių vienybės draugija, žvelgdama į tuometinę Lietuvą, matė ją ekonomiškai ir kultūriškai silpną, užguitą buvusios okupacijos, o bendrą sostinę įsivaizdavo Rygoje“⁹². Draugija savo veikla neatsiribojo nuo valstybinių įstaigų, pavyzdžiui, buvo kreiptasi į Lietuvos švietimo ministeriją su memorandumu, kad „[...] mokant mūsų istoriją, reikėtų liesti ir Latvių istoriją, kaip bendrą abiem Tautom praeity“⁹³.

⁸⁹ Ten pat, p.2

⁹⁰ Lietuviai Latvijoje. Dėlei „Pašalpiečių“ nerangumo. *Rygos balsas* Nr.12 (35) Ryga 1922. p. 2.

⁹¹ Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 35.

⁹² Baltų (Baltijos) lėtų nacijos idėja Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918–1940) monografija. Vilnius 2008. p. 120–146.

⁹³ Lietuvos ir Latvijos dialogai, Interaktyvus. Žiūrėta [2012 09 11] <<http://www.lt-lv-forum.org/18771/forumas/lietuvos-ir-latvijos-dialogai/zvilgsnis-i-praeiti/bendradarbiavimo-istorija.html>>.

1922 m., Rygos draugijos atstovams apsilankius Kaune ir bendru sutarimu su lietuviais išrinkus komisiją, Lietuvių-latvių vienybės draugijos iškeltas tikslas – artimų santykių tarp abiejų tautų palaikymas: „Draugijos tikslas: siekti pažinti ir nustatyti artimus ryšius tarp Lietuvių ir Latvių tautų, dedant tų ryšių pagrindan solidarumo, pasitikėjimo ir tarpusavės pagarbos dėsnius“⁹⁴. 1925 m. draugija turėjo virš 300 narių, jos valdybą tais metais sudarė pirmininkas inžinierius Vanagas (Žviedris), išdininkas – Čiapas, sekretorius – Gačionis. Draugija organizavo vaikams koncertus, paskaitas, ekskursijas. Draugijos buvęs pirmininkas inžinierius J. Riteris 1925 m. išleido platų lietuvių – latvių kalbų žodyną, leidinį, kuriam 1000 latų paramą skyrė Latvijos kultūros fondas. Tais pačiais metais iš fondo gavo 500 latų ir pati draugija veiklos vystymui. 1934 m., prie draugijos veikė choras vadovaujamas N. Prūsio. Aktyviai draugija rūpinosi švietimo reikalais: „Latvių-Lietuvių vienybė“ vietoj mokyklose sumažintų pamokų nusprendė įvesti Lietuvių kalbos pamokas bent vidurinėse mokyklose, o Lietuvos pasieny ir padinėse“⁹⁵.

Dažnai „Rygos balse“ rašoma apie šios draugijos veiklą, beveik kiekviename laikraščio puslapyje akcentuojami nuveikti šios draugijos darbai. Iš to galima spręsti apie tai, kad draugija labai aktyviai vykdė kultūrinį darbą. „Lietuvių – Latvių vienybės“ draugija. Jos pagrindinis siekis suvienyti broliškas tautas Lietuvą ir Latviją, kad apsaugotų nuo kitų šalių keliamos grėsmės“⁹⁶. Ši draugija 1922 m. svarstė apie lietuvių kalbos kursų įsteigimą Rygoje. Bet sprendžiant iš „Rygos balso“ ,latvių jaunimo nuomonė šiuo klausimu neigiama, nes latviai nematė reikalo mokytis lietuvių kalbos ir laiko lietuvius žemesniais už save: „Jis sako, kad lietuvių inteligentija turės daug darbo, kol išnaikins tuos prietarus, kurie viešpatauja, masėse, būk lietuviai žemiaus už juos stovią, ir kad „leitis“ būsiąs ne pašaipos, bet pagarbos žodis“⁹⁷.

Buvo stengiamasi palaikyti glaudžius ryšius ir tarp abiejų valstybių profesinių sąjungų, skatinti mainus ir tarp profesionalų (mokytojų, medicinos felčerių, miškininkų ir pan.), ir apskritai tarp intelektualų, iškeliant dėstytojų, mokytojų, studentų ir mokinių mainų svarbą. Abi draugijos rengė ekskursijas, chorų, operos solistų koncertus, dailininkų parodas Latvijoje ir Lietuvoje, latvių teatro vaidinimus Lietuvoje. Abiejų visuomenių atstovų suartinimui draugijos organizavo lietuvių (Latvijos universitete Rygoje, kur dėstė prof. Juris Plakis ir lektorė Stanislava Marčiulionė) bei latvių (Vytauto Didžiojo universitete Kaune) kalbų kursus. Nuolat buvo jaučiama įtampa lietuvių-latvių santykiuose. Dažnai lietuviai ir latviai nesutardavo tarpusavyje, o ypatingai jaunimas. Ypatingai tai jaučiama „Rygos balse“ 1922 m. leidžiamuose numeriuose rašoma apie pašlijusius Lietuvos ir Latvijos santykius. Laikraštyje yra ne vienas straipsnis, kurio pavadinimas

⁹⁴Ten pat.

⁹⁵Rygos balsas 1921 m. 08 20., p. 1.

⁹⁶Lietuvių-Latvių vienybė. Rygos balsas. Nr. 14 (37). Ryga, 1922, p. 2–3.

⁹⁷Lietuvių-Latvių vienybė. Rygos balsas. Nr. 14 (37). Ryga, 1922, p.3.

„Lietuvių-latvių santykiai“. Reikia pažymėti, kad visi nesutarimai, pasireiškę tarp Latvijos ir Lietuvos, kilo iš vyriausybės politikos ir priklausė kartais nuo vieno ar kito diplomato nusistatymo.

1922 metais Rygoje įkuriama Lietuvių katalikų jaunimo draugija „Šviesa“, kurios vadovas buvo J. Krosas, 1922 metais draugija turėjo 200–300 narių. Draugijos steigėjas buvo kunigas A. Juodvalkis, kuris kartu su J. Paleckiu, A. Vronevskiu, K. Narkevičiu ir A. Vaičiūnu 1921 m. pradėjo leisti laikraštį „Rygos Balsas“. 1926 m. draugiją sudarė apie 500 narių, o vėliau draugijos narių skaičius pakilo maždaug iki 1000 narių. Tuo metu dauguma lietuviškų draugijų turėjo savo chorus, kurie rengė koncertus, ne išimtis buvo ir „Šviesos“, draugija, kuri turėjo labai stiprų savo chorą, kuris buvo pats gyvybingiausias ir savo meniniu lygiu konkuravo su latvių choris. Apie 10 metų šiam mišriam chorui vadovavo Rygos konservatorijos vargonų, kompozicijos ir dirigavimo klasių studentas, vėliau absolventas ir Rygos lietuvių gimnazijos mokytojas Juozas Karosas⁹⁸. Choras dažnai dalyvaudavo įvairiuose renginiuose. Be to choras koncertuodavo ir kituose Latvijos miestuose, taip pat buvo ne kartą išvykęs gastrolėms į Lietuvą, koncertavo Kaune ir Šiauliuose. Draugijos steigėjas buvo kunigas A. Juodvalkis, kuris kartu su J. Paleckiu, A. Vronevskiu, K. Narkevičiu ir A. Vaičiūnu 1921 m. pradėjo leisti laikraštį „Rygos Balsas“. 1926 m. draugiją sudarė apie 500 narių, o vėliau draugijos narių skaičius pakilo maždaug iki 1000 narių. 1930 m. draugija pasirūpino ir tuo, kad ir jaunimas turėtų savo draugijas. Todėl draugijai kilo idėja sukurti sekciją kuri jungtų mokyklinio amžiaus vaikus.

Kilnių siekimų vedami „Šviesos“ draugijos vadovai davė pradžią lietuviškai stenografijai – greitraščiui, kuri gimė Rygoje, o vėliau sėkmingai prigijo ir Lietuvoje. Nuo tada Ryga vadinama lietuviškos stenografijos gimtine. Stenografijos įkūrėjas buvo Janis Ruozė. Į jį 1926 m. kreipėsi Rygos lietuvių mokytojų grupė, kurie jau buvo išmokę latvišką stenografiją su prašymu pritaikyti latvių stenografijos sistemą lietuvių kalbai. „Šviesos“ draugijos ilgametis pirmininkas J. Stabinis buvo artimiausias T. Ruozės bendradarbis, kuris padėjo pritaikyti stenografiją lietuvių kalbai ir ruošė lietuviškos stenografijos vadovėlius⁹⁹. Kadangi Rygos lietuviai artimai bendravo su kauniečiais, buvusiais rygiečiais, naujoji lietuvių stenografijos sistema Lietuvoje greitai prigijo ir paplito.

⁹⁸ J. Bakabas, Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 36.

⁹⁹ J. Bakabas, Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.38.

6. LIETUVIŲ EMIGRANTŲ VEIKLA IR PASIEKIMAI ŠVIETIMO, KULTŪROS BEI POLITIKOS SRITYSE.

Lietuviai, vos tik atvykę į Rygą, ėmė reikštis įvairiuose srityse. Kultūrinė lietuvių veikla prasidėjo nuo pasisėdėjimų, kitaip vadinamų vakaronėmis. Šie pasisėdėjimai buvo skirti puoselėti lietuvių kalbai. Lietuviai susirinkę dainavo liaudiškas dainas, skaitė eilėraščius, dalinosi prisiminimais apie Lietuvą. Palaipsniui šie pasisėdėjimai išauga į lietuvių draugijas. Šių draugijų veikla buvo nukreipta įvairiomis kryptimis. Vienos draugijos rūpinosi tautiečių gerove ir saugumu svetimame krašte, kitos draugijos pasirūpino vaikų ir suaugusiųjų tautiečių švietimu. Visų draugijų bendras tikslas buvo vienyti lietuvius, gyvenančius svetimame krašte, kad jie neišsibarstytų, o kitas tikslas – pasirūpinti, kad tautiečiai jaustųsi saugūs. Taigi tokių, kilnių tikslų vedamos draugijos Rygoje nuveikė nemažai darbų, švietimo, kultūros ir politikos srityse.

6.1 Švietimas.

Tautinei savimonei palaikyti, ypač tarp jaunosios kartos, daug darė mokykla. Tėvai galvojo apie savo vaikų ateitį, norėjo matyti juos labiau išsimokslinčius, nes patys, prieš atvykdami į Rygą, buvo žemdirbiai, kuriems mokslas buvo nepasiekiamas, todėl Rygoje turėjo dirbti juodžiausius darbus. „Taip staiga iš sodiečių tapę didelio miesto gyventojais, mes negalėjome savyje ūmai atsimainyti. Mūsų apšvietimas ir praktiškasis gyvenimas pasiliko mieste tas pats. Kurie nemokėjome sodžiuje skaityti – rašyti, dažniausiai nesimokome nei mieste, o didesnė mūsų dalis ir visiškai nieko neskaito. Todėl mes labai mažai ką težinome. Visas mūsų pažinimas ir mokslas tai tik tiek, kiek akimis matome, arba ausimis girdime. Šalia to viso mes sukamės dažniausiai tarp tamsiausiųjų paties Rygos miesto gyventojų, kurie ne kiek aukščiau už mus tėra pakilę kultūros kopėčiomis <...>“¹⁰⁰. Todėl Rygoje gyvenančių lietuvių išsilavinimas ir raštingumas, kol lietuviai neturėjo savo švietimo sistemos Rygoje, nebuvo didelis. Tačiau lyginant su lenkais ir rusais, lietuviai buvo labiau išsilavinę. „Juk – anot oficialios Rusų statistikos 1910 m. – visatina apšvieta pas Lietuvius neblogiausiai atsispindi; kuomet pas Suomius, Estus ir Latvius rasta nuo 85 % iki 71 % mokančių skaityti ir rašyti, tai pas Lietuvius buvo 52 % pas Lenkus 33 %, o pas Rusus nuo 16 % iki 22 %“¹⁰¹. Svarbiausia lietuviams svetimoje šalyje buvo išsilavinimas gimtąja kalba.

¹⁰⁰R. G. Valdyba, Dėl mūsų girtuokliavimo, *Rygos garsas*, 1910 m. Sausio 6 d., Trečiadienis. Nr. 2, p. 1.

¹⁰¹R. G. Valdyba, Dėl mūsų girtuokliavimo, *Rygos garsas*, 1910 m. Sausio 6 d., Trečiadienis. Nr. 2, p. 1.

Latvių šviesuomenė susidūrė su dviem tautai grėšiančiais pavojais: germanizacija ir rusifikacija. Vokietinimo aktyvistai buvo vokiečiai dvarininkai ir dalis pastorių. „Vokiečiai mielai draugavo su turtingesniais latviais, skatino mišrias santuokas. Didesniuose miestuose, ypač Rygoje, dalis latvių pasiduodavo vokiečių kultūrai, akiai perimdavo ją ir nutausdavo“¹⁰². XIX a. pirmojoje pusėje mokyklose vis labiau plito vokiečių kalba. Rusinimo politika turėjo tikslą sukurti unitarinę imperiją: vienas caras, viena kalba, viena tikyba. „XIX a. gale rusinimo kilpa ėmė veržti latvių mokyklas. Visi dalykai, išskyrus tikyba, buvo pradėti dėstyti rusiškai, net per pertraukas atvirukams kas tai? buvo užginta šnekėtis gimtąja kalba – prasižengėliams užkabindavo ant kaklo lentelę su rusišku užrašu: „Jis kalbėjo latviškai“¹⁰³. Šios Latvijoje vykusios reformos palietė ir lietuvius XIX a. pabaigoje gyvenusius Rygoje. Kadangi lietuviškų mokyklų iki 1907 metų Rygoje nebuvo, daugelis lietuvių vaikų buvo priversti lankyti latvių mokyklas, pavyzdžiui 1923 m. Rygoje latviškose mokyklose mokėsi 74 mokiniai. Tokiu būdu lietuvių nutautėjimas neišvengiamai darė savo. Prie to dar prisidėjo ir mišrių šeimų sudarymas. Pagaliau reikia pasakyti, kad ir katalikų bažnyčia, kai kur prisidėjo prie nutautinimo, nes lietuviškos parapijos dažnai neturėdavo lietuviškai mokinčio dvasininko. Mokslas latviškoje mokykloje atrodė gana patrauklus, ypač tada, kai nebuvo jokio pasirinkimo. Antra vertus, Latvijoje nuolatos gyvenantys lietuviai siejo savo ateitį su Latvijos Respublika ir manė, kad latvių kalbos vartojimas ir visa kultūros integracija jiems vėliau gali būti naudinga kaip visaverčiams ir visateisiams Latvijos piliečiams.

Daugiausia prie tautiškumo išsaugojimo prisidėjo lietuvių draugijos, kurios jau nuo XIX a. pabaigos rūpinosi tautiečių švietimu gimtąja kalba. Daugiausia darbo švietimo srityje padarė draugija „Žvaigždė“ kurios vienas iš pagrindinių tikslų ir siekių buvo švietėjiškos veiklos skleidimas, draugija kovojo už tai, kad lietuviai kaimyninėje gubernijoje mokytusi lietuviškai. „Žvaigždė“ stengėsi duoti tokiems progą, jei ne kitaip, tai vakarais ir šventomis dienomis pramokt skaityti ir rašyti. „Žvaigždės“ nariai galėjo naudotis bibliotekų knygomis dykai: pašalinios ypotos gi moka 5 kap. per mėnesį“¹⁰⁴. Pinigai draugijų veiklai realizuoti buvo surenkami iš bibliotekos, skaityklos veiklos. Taip pat buvo skatinami dirbantys žmonės remti draugijų veiklą, motyvuojant tuo, kad jų vaikai galės baigti mokslus už mažesnes sumas, o gal net kiek įmanoma nemokamai. 1906 metų pranešime apie naujos draugijos „Žvaigždė“ susikūrimą prašoma žmonių remti draugiją pinigais: „Dėl to kviečiame jus sunkaus darbo žmones, paremti draugijos darbą kiek galėdami“¹⁰⁵. Miesto taryba taip pat prisidėdavo prie mokyklos išlaikymo tam skyrė pinigų: „iš pradžių 400, o

¹⁰²Ten pat., p. 38.

¹⁰³Ten pat., p. 38.

¹⁰⁴ Lietuvių apšvietimo draugija „Žvaigždė“ Rygoje. Latvijas nacionala biblioteka (toliau LNB) LNB F106-270.

¹⁰⁵J.Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo. Vilnius, p. 9.

nuo 1912 m. – po 800, bet nuo 1914 m. – 1000 rublių per metus¹⁰⁶. Draugijos pagrindiniai uždaviniai buvo: mokyklų steigimas, atkreipiant ypatingą dėmesį į nepasiturinčius Lietuvius, sekmadieninių mokyklų ir skaitymų suaugusiems rengimas, bibliotekų, bei skaityklų ir panašių įstaigų steigimas.

1906 m. rudenį draugija įkuria 3 lietuvių pradžines mokyklas (Pērnavas iela, Grizinkalne, Patversmes iela Sarkandaugavoje ir Šimoliūnu privačiame name Bišmuižoje), o 1907 metų rudenį įkuriamos dar dvi mokyklos (Kalncieme, Agenskalne, Sandovnikova, Maskavas gatvėse)¹⁰⁷. Mokinių skaičius šiose mokyklose svyravo nuo 125 mokinių, o 1906 m. mokinių skaičius padidėjo iki 509. Mokykloje dirbo 6–9 mokytojai, o net prie 3 mokyklų dirbo bibliotekos¹⁰⁸. Be to 1906–1914 m. draugija organizavo suaugusiųjų vakarinius kursus, kuriuose mokė garsūs to meto mokytojai: Antanas Buividas ir M. Jankauskas, o vadovavo inžinierius P. Vanagas ir gydytojas Jonas Rudas. Šioje mokykloje per pirmuosius mokslo metus lietuvių ir rusų kalbų, bei rankdarbių mokėsi 150 mokinių, 50–70 vyrų ir moterų¹⁰⁹. Švietimo srityje draugija nuveikė labai daug.

1908–1909 mokslo metais savo pradinę mokyklą atidarė ir Rygos lietuvių šalpos draugija. 1913 – 1914 m. šioje mokykloje mokėsi 105 mokiniai ir dirbo 2 mokytojai¹¹⁰. 1910 m. rudenį gimtąją kalbą, kaip atskirą discipliną pradėjo mokyti ir Rygos Aleksandro gimnazija mokiniams lietuviams, bet 1912 m. P. Mašota – gimnazijos mokytojas ir „Žvaigždės“ draugijos narys – privačiose gimnazijos mergaičių patalpose organizavo sekmadieninę lietuvių klasę, kurioje iki 1914 m. mokėsi 13 – 14 mergaičių. Be to 1914 m. pavasarį Rygoje dirbo keturios katalikų draugijos mokyklos, kuriose kartu mokėsi apie 1000 lenkų, lietuvių ir latvių mokinių, dirbo 12 mokytojų (6 lietuvės, 5 lenkės ir 1 latvė)¹¹¹. Taigi akivaizdu, kad mokykloje mokytis galėjo ne tik lietuvių vaikai. Beje ir mokytojų lietuvių tarpe trūko, todėl draugija kvietė mokytojais dirbti ir kitų tautybių švietėjus.

Nors nuo 1881 m. Rygoje verda jau organizuotas visuomeninis – kultūrinis darbas, ir nors 1987 m. Latvijos lietuviai sudarė 2,3 % visų Latvijos gyventojų, iš jų 6458 lietuviai gyveno Rygoje, bet savo mokyklos neturėjo. Ir tik 1907 metais, kada Rygoje lietuvių skaičius siekė 30000, ir dėka didelių pastangų vietos kultūros veikėjų, pasirodo pirmoji lietuviams mokykla (žr. priedą Nr. 12). Pirmosios Latvijos lietuvių mokyklos įkurtos 1907 m., jų išlaikymu rūpinosi draugija

¹⁰⁶E.Jekabsons . *Lietuvieši Latvija*. Riga 2003, p. 14.

¹⁰⁷J.Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo. Vilnius, p. 14.

¹⁰⁸Ten pat p. 15.

¹⁰⁹Ten pat, p.15.

¹¹⁰Ten pat, p.16.

¹¹¹Ten pat, p.16.

„Žvaigždė“¹¹². Ši draugija Rygoje įkūrė ir išlaikė 4 lietuvių mokyklas. Pirmoji mokykla po karo įkurta 1918 metų rudenį, Uždauguvio rajone – Agenskalne. Iš pradžių ji buvo privati – išlaikoma lietuvių draugijų, bet po metų jos išlaikymą į savo rankas perėmė Rygos miesto savivaldybė ir pavadino ją Rygos miesto II – aja lietuvių pradinė mokykla, nes 1919 metais atidaryta ir pradėjo pirmuosius savo mokslo metus ir kita lietuvių mokykla. Ši mokykla įsikūrė gausiausiai lietuvių gyvenamame Maskvos rajone, Jaroslavlio gatvė 2¹¹³. „Tai šešiametė mokykla (vėliau septynmetė). Kurią baigus abiturientas turėjo teisę stoti į gimnaziją, o gimnazijoje mokslas truko 4 metus“¹¹⁴. Latvijos lietuviai savo pradinės arba pradžios mokyklas vadino pagrindinėmis mokyklomis, nes versta iš latvių kalbos „pamatskola“.

Rygos miesto 1-osios lietuvių pradinės mokyklos vienas iš įkūrėjų, jos pirmasis vedėjas, žymus visuomenininkas, pažangus judėjimo veikėjas, pedagogas Antanas Buividas. Mokykloje mokytojais dirbo J. Paleckis, M. Misiūnaitė, J. Ramonaitė, Buividienė, Pr. Ramonas, B. Pauliukevičius ir kiti. „Mokykla veikė gražiuose 3-jų aukštų rūmuose, su erdviomis ir šviesiomis klasėmis, plačiais koridoriais, dideliu kiemu“¹¹⁵. Mokyklai įsikūrus daugiausia mokinių buvo 1-4 klasėse, o vyresniuose mokinių mažiau. Tėvai, iki mokyklos įkūrimo neturėdami savos mokyklos, vaikus leido į latviškas mokyklas, o jiems besimokant 5-6 klasėje jau nebenorėjo keisti mokyklos. Todėl pirmąją lietuviškos mokyklos laidą 1922 metais baigė tik 7 mokiniai¹¹⁶. Nors mokykla ir žavėjo savo grožiu, tačiau dauguma lietuvių jau buvo pripratę prie gyvenimo Latvijoje ir dažnai jų vaikai, jau kalbėdavo latviškai, todėl jiems nebuvo tiek svarbu, kur jų vaikai mokosi.

Mokyklose visi dalykai buvo dėstomi lietuvių kalba, be to, kaip atskiros ir privalomos disciplinos – latvių, rusų ir vokiečių, vėliau – anglų kalbos¹¹⁷. Stodami į mokyklą vaikai jau mokėjo visas kalbas išskyrus vokiečių. Rusų ir latvių kalbų vaikai išmokdavo iki mokyklos bendraudami su bendraamžiais kiemuose, gatvėje. Mokykla buvo mylima ir labai populiari lietuvių tarpe. Mokyklą išlaikė miestas, tačiau tai dar ne viskas. Buvo reikalinga pagalba nepasiturintiems moksleiviams, o jų procentas buvo gana didelis. Jiems ir našlaičiams buvo skiriamos pašalpos, dalijama apranga ir avalynė. Tam reikėjo parūpinti nemažai lėšų. „Tiesa, mokykloje jie gaudavo šiltus pietus, o kurie gyveno toki nuo mokyklos, tai ir kelionpinigius tramvajui“¹¹⁸. Papildomos lėšos buvo renkamos iš tėvų komiteto ir draugijų, tačiau daugiausia lėšų buvo surenkama iš kasmet gruodžio 25 dieną

¹¹²J. Bakabas. Mokyklos, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 185.

¹¹³E. Jekabsons. Lietuvieši Latvija. Riga 2003, p. 38.

¹¹⁴J. Bakabas. Mokyklos, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 185.

¹¹⁵Ten pat., p. 186.

¹¹⁶Ten pat., p. 187.

¹¹⁷Ten pat., p. 189.

¹¹⁸J. Bakabas. Mokyklos, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 186.

vykstančios „Eglutės“. Šiam dideliam renginiui mokyklos kolektyvas ruošdavosi iš anksto, programą atlikdavo moksleiviai, loteriją sudarydavo tėvų ir mokytojų paaukoti fantai, taip pat pačių moksleivių pagaminti darbeliai. Šis vakaras visuomenės buvo labai laukiamas ir aktyviai remiamas. Apie šį renginį Rygos gyventojams kasmet pranešdavo spauda.

1918 m. latvių kalba paskelbta valstybine. Jaunoje Latvijos Respublikoje latviška mokykla mokė latvių kalbos ir skleidė pasididžiavimą sava nacionaline valstybe. Lietuvos ir Latvijos respublikų santykiai buvo draugiški. Kol lietuviai įkūrė pirmąją oficialią lietuvišką mokyklą veikusią Latvijos Respublikoje jie nuėjo gana nelengvą kelią. „Latvijos mokyklų įstatyme buvo numatyta, kad kiekviena tautinė mažuma, jei joje yra 30 mokyklinio amžiaus vaikų, gali turėti savivaldybės išlaikomą savo mokyklą“¹¹⁹. Daug patrauklumo lietuviškoms mokykloms Latvijoje suteikė joms iš Lietuvos teikiama parama pagal Latvijos ir Lietuvos mokyklų konvenciją. Latvijos vyriausybė išlaikė 10 lietuvių pradžios mokyklų ir 1 gimnaziją, kai kuriuose latvių mokyklose buvo lietuviški skyriai. Lietuviai turėjo 16 organizacijų, taip pat keletą bibliotekų. Nemažai lietuvių šeimų siuntė savo vaikus mokytis į Kauno universitetą ir net į Lietuvos karo mokyklą. „1924 m. abi šalys pasirašė mokyklų konvenciją, taip pat sutartį, leidusią laisvai bendrauti piliečiams, gyvenusiems iki 10 km. Nuo sienos“¹²⁰. Tai privedė prie to, kad Lietuvių kalba dėl dvikalbystės ir trikalbystės lietuviškų kolonijų bendruomenėms, ypač Latvijos Respublikos laikais gimusiai ir augusiai kartai, buvo nereikšmingas dalykas. Keičiantis tautinei savimonei, ji liko senosios, dar XIX a. gimusios kartos atmintyje. Jos vartojimas buitėje buvo tik senas įprotis, nesisiejantis su poreikiu manifestuoti savo tautybės ištakas ar tautines nuostatas.

1919 m. Rygos mieste veikė 2 lietuviškos mokyklos, o 1922 m. Rygoje jau veikė 4 lietuvių mokyklos¹²¹. Mokinių skaičius mokyklose skyrėsi (žr. priedą Nr. 13) ir visgi didžiausia ir daugiausia mokinių turėjo pirma lietuvių pradinė mokykla. Antroji lietuvių pradinė mokykla buvo įsteigta ir išlaikoma iš visuomenės lėšų. Mokykla pasižymėjo gražiomis tradicijomis, turėjo savo chorą, kuris buvo neatskiriamas nuo mokyklos renginių. Populiarūs renginiai buvo pirmokų „pirmas skambutis“ ir mokyklą baigiančių mokinių „paskutinis skambutis“. Mokyklos mokiniai susirašinėdavo ir keisdavosi medžiaga su Lietuvos moksleiviais. Muzikos mokytojų vadovaujami mokiniai dažnai lankė koncertus ir teatrus. Lietuviškus vadovėlius, kaip ir visos kitos lietuviškos mokyklos, gaudavo iš Lietuvos.

¹¹⁹ I. Merkienė R. Šaknienė et al. Savimonės dinamika, Tarpukariu lietuvių etninę savimonę veikusios priežastys, *Pietryčių Latvijos lietuviai: Tapatumo išraiška Etninės ir kultūrinės orientacijos*. Versus Aureus, p., 38.

¹²⁰ AButkus. Nepriklausomybės metai, *Latviai*, Kaunas 1995., p. 45.

¹²¹ J.Bakabas. Mokyklos, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.186.

Rygos miesto trečioji lietuvių pradinė mokykla buvo nepilna pradinė mokykla, o tik keturmetė. Todėl mokiniai, baigę šią mokyklą, dažniausiai toliau mokslus tęsdavo Rygos miesto pirmojoje lietuvių mokykloje. Ji veikė nuo 1923 m. iki 1936 m 1936 m mokykla buvo prijungta prie Rygos miesto pirmosios lietuvių pradinės mokyklos¹²². Rygos miesto ketvirtoji lietuvių pradinė mokykla veikė nuo 1929 iki 1936 m ši mokykla taip pat kaip ir trečioji lietuvių pradinė mokykla buvo keturmetė, nors keletą metų ji veikė kaip šešiametė mokykla. Mokykla skatino mokinių saviveiklą, tam tikslui buvo kuriami įvairūs būreliai. „Pagarsėjęs buvo gamtos mokslų – fizikos ratelis ir turistų sekcija <...>“¹²³. Mokyklose ruošiami vakarai buvo lyg moksleivių atsiskaitymas už užklausinę veiklą.

Lietuvių mokyklos buvo kuriamos pagal Latvijos mokyklų įstatymą, kuris leidžia kiekvienai mažumai, jei yra 30 mokinių, turėti savivaldybės išlaikomą mokyklą, kitos mažumos tik šiuo įstatymu ir rėmėsi. Lietuviams padėjo dar ir 1931 m. tarp Latvijos ir Lietuvos pasirašyta mokyklų konvencija. „Pagal konvencijos I straipsnį Latvija steigia ir išlaiko pradžios mokyklas arba tam tikras klases lietuvių kilmės vaikams, neatskiriant tautybės, jeigu vaikų skaičius nuo 7 iki 14 metų, privalančių lankyti tas mokyklas, nemažesnis kaip 20 savivaldybės, valsčių arba miestų ir gretimoje su ja teritorijoje, ne toliau kaip 3,5 km. Nuo to valsčiaus ar miesto ribų“¹²⁴. Tačiau dažnai pasitaikydavo atveju, kai latvių vietos valdžia, atsakinga už lietuviškų mokyklų steigimą, nerodydavo noro padėti lietuviams kurti lietuviškas mokyklas. Iš kitos pusės ir patys lietuviai ne visada pareiškėdavo didelį norą kurti lietuviškas mokyklas. Tai įrodo tas faktas, kad dauguma lietuvių šeimų savo vaikus leido į latviškas mokyklas. 1931 m. buvo nutraukta sutartis tarp Lietuvos ir Latvijos dėl lietuviškų mokyklų steigimo¹²⁵. Tokiu būdu 1934 m. rudenį buvo uždaryta IV lietuvių pradinė mokykla, o 1936 m. uždaroma ir III lietuvių mokykla.

Įkūrę pradinės mokyklas, lietuviai panoro turėti ir savo lietuvišką vidurinę mokyklą. Vidurinės mokyklos svarba buvo aktuali ne tik Rygoje gyvenantiems lietuviams, bet ir visoje Latvijos teritorijoje gyvenantiems tautiečiams. Lietuviai puikiai suvokė, kad iš lietuviškos pradinės mokyklos nebus jokios naudos, jei toliau jų vaikai turės mokslus tęsti latviškoje mokykloje. Pagrindinis lietuviškos gimnazijos tikslas – paruošti mokinius tolimesniam mokslui aukštojoje mokykloje, o XX a. pradžioje lietuvių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, buvo nedaug. Todėl lietuviai ėmėsi darbo, kad būtų įkurta lietuviška vidurinė mokykla: „1923 m. Rygoje buvo įkurtas Lietuvių

¹²²J.Bakabas. Mokyklos, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 184.

¹²³J.Bakabas. Mokyklos, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 185

¹²⁴Ten pat., p. 189.

¹²⁵E. Jekabsons . *Lietuvieši Latvija*. Riga 2003, p.40.

gimnazijos organizacinis komitetas <...>¹²⁶. Šis komitetas tais pačiais 1923 m. Rygoje įsteigė privačią humanitarinio tipo Lietuvišką gimnaziją. Gimnazijos atidarymas įvyko 1924 m, šioje šventėje dalyvavo Švietimo ministras, mokyklų departamento direktorius L. Ausejs¹²⁷. 1924 m. Mokslus gimnazijoje pradėjo 24 lietuvių mokiniai pradžioje pamokos vykdavo vakarais, I lietuvių pradinės mokyklos patalpose, po to miesto valdyba skyrė gimnazijai atskiras patalpas. Nors ši gimnazija faktiškai vadinosi privati, tačiau daugiausia prie jos išlaikymo prisidėjo lietuvių draugijos, o nuo 1931 m. Latvijos lietuvių organizacija. Pinigų, kaip ir pradinių mokyklų išlaikymui, skyrė ir Latvijos valstybė (1924 – 1925 m. – 7000 latų, 1926 m. 10000 latų), Rygos miesto valdyba ir Lietuvos valstybė¹²⁸. Taigi mokyklų steigimą Rygoje palengvino tiek Latvijos tiek Lietuvos parama, reikėjo tik mokėti šia parama pasinaudoti.

Baigę gimnaziją mokiniai stodavo į Latvijos universitetą, o kiti dėl finansinių sunkumų susirasdavo darbą. Galima teigti, kad lietuviai švietimo srityje nuveikė labai daug, visų pirma įsteigė 4 lietuviškas pradines mokyklas, prie kurių išlaikymo prisidėjo ir Latvijos valstybė. Be pradinių mokyklų steigimo lietuviai Rygoje įsteigė ir vidurinę mokyklą – Rygos lietuvių gimnaziją. Lietuviškos mokyklos rūpinosi patriotiško puoselėjimu, neleido lietuviams pamiršti savo valstybės tradicijų ir, svarbiausia, kalbos. Rygos gimnaziją baigė ir inteligentais tapo nemažai lietuvių, kurie vėliau užėmė aukštus postus tiek Lietuvoje tiek Latvijoje.

6.2 Kultūra

Carinės priespaudos laikotarpiu ne kartą pasigirdavo nuomonių, kad pagrindinė tautinės gyvybės ir stiprybės nešėja yra tik tėvynėje gyvenantys tautiečiai, o išėivija pasmerkta žūti. Tačiau lietuviai nuo pat pirmų emigracijos dienų, nežiūrint į ekonominius, buitinius ir kitokius sunkumus, savo gyvenimą siejo su visuomeniniu kultūriniu darbu. Išėiviai atsidurdavo visais atžvilgiais svetimoje aplinkoje, kurioje turėdavo per trumpą laiką prisitaikyti prie naujos teritorinės bendruomenės, tapti teisėtais jos nariais. Pabrėžtinai savo tautybės ir tautiškumo rodymas buvo įmanomas tik tais atvejais, kai tame pačiame kaime ar mieste gyveno daugiau lietuvių, kuriuos siejo ne tik kalbą, papročiai, tikyba, bet ir žemės nuosavybė, teikusi bendruomenei pastovumo ir pasitikėjimo savimi, siekiant politinių sprendimų kultūros poreikiams tenkinti.

Gyvenantiems kaimyninėje šalyje lietuviams buvo svarbu, kad išsiblaškę tautiečiai neprarastų tautinės sąmonės, burtųsi į draugijas ir bendrautų. Dauguma atvykusių į dabartinę

¹²⁶A. Butkus. Nepriklausomybės metai, *Latviai*, Kaunas 1995., p. 45p. 70.

¹²⁷J. Bakabas. Mokyklos, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 186.

¹²⁸E. Jekabsons. Lietuvieši Latvija. Riga 2003, p.40.

Latvijos teritoriją lietuvių apsigyveno didžiuosiuose miestuose Rygoje, Mintaujoje, Liepojoje, Venspilyje, Daugpilyje. „Gyvenimas didžiuosiuose miestuose suteikia palankias sąlygas vystyti aktyviems visuomeniniams – kultūriniais judėjimams. Nepriklausomos Latvijos metais Ryga kaip Latvijos sostinė tapo centru visos Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio darbo¹²⁹. Ryga nuo seno jau naudojosi išimtinėmis teisėmis. Tos teisės leido Rygoje gyventi kiek laisviau, caro administracija čia buvo žymiai tolerantiškesnė negu kituose vietose. Dėl to Rygoje ankščiau ir greičiau negu kitur vystėsi visuomeninis bei kultūrinis darbas. „Latviai gerokai ankščiau už lietuvius galėjo naudotis tokiais elementariomis teisėmis, kaip susirinkimų, draugijų, visuomenės – kultūrinės veiklos laisve. Latvijoje draugijos ėmė kurtis gana anksti. 1868 m. įkurta Rygos latvių draugija, kuri pradėjo rūpintis latvių kultūros puoselėjimu, propagavimu. Šios draugijos pavyzdžiu ėmė kurtis panašios draugijos ir kitose Latvijos miestuose. Rygos latvių draugija suorganizavo tris pirmąsias visuotines dainų šventes. Draugija rengė koncertus, spektaklius, sušaukė Kuršo ir Vidžemės ūkininkų suvažiavimus (1871 m., 1873 m.).

Lietuviai nuo pat pirmųjų emigracijos dienų aktyviai rūpinosi visuomeniniu-kultūriniu darbu: „Jie ir neturėdami savų draugijų mokėjo laikytis išvien, bendrauti, burtis į masinį lietuvių nacionalinį judėjimą“¹³⁰. Kultūrinis lietuvių gyvenimas Latvijoje prasidėjo nuo mažų vakaronių ir vakarų. Tai svarbus lietuvių kultūros istorijos etapas. „Tie vakarai buvo demokratinės krypties, jie buvo viena iš kovos priemonių bei ginklų. Jie vykdavo tai pas vieną tai pas kitą ir vis keičiant vietas, kad nebūtų įtarimo“¹³¹. Susirinkę į tokius pasisėdėjimus vakarais lietuviai šokdavo, dainuodavo, organizuodavo žaidimus bei platindavo spaudą, aptardavo tolimesnius veiklos planus: „Dainavimas ir šokiai buvo priemonės daugelį atitraukti nuo girtavimo, kortų, užlopydavo švietimo ir kultūros spragas“¹³². Tokių vakarų organizatoriai dažniausiai būdavo įvairūs inteligentai. Jie patys dažnai deklamuodavo eilėraščius, vėliau pradėjo režisuoti vaidinimus. „Lietuvių vakaruose, dažnai po ilgos pertraukos išgirdę lietuvių liaudies dainas, žiūrovai verkdavo – toks buvo milžiniškas džiaugsmas¹³³. Rygos lietuviai organizuotumu, susiklausymu, kultūriniu darbu stengėsi neatsilikti nuo kitų tautų: jie sukūrė nemažą ekonominių, šelpimo bei švietimo organizacijų, kurios buvo organizuotumo pavyzdys kitoms tautinėms mažumoms, gyvenančioms Lifliandijoje. Kaip sako

¹²⁹J. Bakabas . Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo pradžia ir formavimasis. Lietuvių dalyvavimas ekonominiuose ir politiniuose Latvijos žmonių gyvenime. Pirmieji kultūros barai. (1871–1916), *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 14.

¹³⁰Ten pat., p. 16.

¹³¹J. Bakabas . Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo pradžia ir formavimasis. Lietuvių dalyvavimas ekonominiuose ir politiniuose Latvijos žmonių gyvenime. Pirmieji kultūros barai. (1871–1916), *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 16.

¹³²J. Bakabas .Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo pradžia ir formavimasis. Lietuvių dalyvavimas ekonominiuose ir politiniuose Latvijos žmonių gyvenime. Pirmieji kultūros barai. (1871–1916), *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 16. 16.

¹³³J. Bakabas . Pirmosios lietuvių draugijos jų veikla. Kultūros-švietimo darbas. Meno veikla. Spauda, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 120.

J. Tumas, „lietuvių socialumas Rygoje reiškęsi daugiau negu kitų tautų. Rygoje kultūrinis lietuvių darbas ypatingai išaugo, ir iš jo galėjo mokytis kiti. Pagaliau Rygos lietuviai išmoko ieškoti ir rasti kultūriškų, dorų pramogų, kur buvo patogų ir naudinga, ir brendo jie žmonėmis“¹³⁴. Dar neturėdami savų draugijų, lietuviai dalyvaudavo latvių draugijų veikloje. Stebint latvių draugijų veiklą lietuviams kilo idėja bandyti kurti savo draugijas, kurios jungtų tautiečius gyvenančius Latvijoje. Ryga kaip centras lietuviams pasirodė tinkamiausia vieta steigti pirmąsias draugijas.

Organizuota kultūrinė lietuvių veikla Rygoje prasidėjo 1881 m. įsteigus Rygos lietuviškai dainai puoselėti draugiją „Aušra“. „Ta draugija sutelkė nemažą būrį lietuvių, kurie sueidavo, pasilinksmindavo, padainuodavo. Nors trūko grašio ir kitko, visgi lietuviai turėjo kur sueiti, pasidainuoti, pakalbėti“¹³⁵. Iki pat 1883 m. draugijoje „Aušra“, turinčioje apie 100 narių, dominavo lietuviai darbininkai. Šios draugijos vyriausias atstovas buvo Antanas Šimoliūnas, kuris Rygoje gyveno jau nuo 1874 m. 1883 m.¹³⁶ vasarį palaikomas draugijos Jonas Jacevičius bandė gauti leidimą legaliai platinti lietuvišką spaudą, vienas iš tokių leidinių turėjo būti draugijos žurnalas „Ausrinė“, tačiau leidimas nebuvo gautas. Vėliau kūrėsi vis daugiau draugijų, kurios taip pat plėtojo kultūrinį lietuvių darbą Latvijos sostinėje.

Lietuvių draugijos kultūrinę veiklą vystė įvairiai: dauguma draugijų turėjo savo bibliotekas, skaityklas, chorus, dramos ir literatūros būrelius, muzikos būrelius. Reguliariai vyko įvairūs susitikimai, šventės, šeimų vakarai, į Latvijos armiją pašauktų jaunų kareivių palydos vakarai, loterijos ir panašiai. Populiarūs būdavo labdaros renginiai. Anot tuometinės spaudos, tokiuose renginiuose vyravo lietuviški patiekalai ir lietuviški gėrimai, bei pačių gamintais rankdarbiais turtinga loterija.

Vieną iš stipriausių chorų turėjo „Šviesos“ draugija, kurios choras buvo pats gyvybingiausias ir savo meniniu lygiu konkuravo su latvių chorais. Apie 10 metų šiam mišriam chorui vadovavo Rygos konservatorijos vargonų, kompozicijos ir dirigavimo klasių studentas, vėliau absolventas ir Rygos lietuvių gimnazijos mokytojas Juozas Karosas (žr. priedą Nr.11)¹³⁷. Choras dažnai dalyvaudavo įvairiuose renginiuose. Be to, choras koncertuodavo ir kituose Latvijos miestuose, taip pat buvo ne kartą išvykęs gastrolėms į Lietuvą, koncertavo Kaune ir Šiauliuose. Be to, draugija turėjo didelę biblioteką. Fondus sudarė knygos lietuvių ir latvių kalbomis. Bibliotekoje buvo įrengta skaitykla, kurioje lankytojai surasdavo visų lietuvių ir latvių periodinę spaudą. „Šviesa“ įsteigė savo knygyną, kuriame knygas veltui galėjo skaityti apie 350 skaitytojų.

¹³⁴Lietuvių kultūros centrai. *Lietuva 1927* Nr. 30, p. 3.

¹³⁵J.Bakabas. Pirmosios lietuvių draugijos jų veikla. Kultūros-švietimo darbas. Meno veikla. Spauda, *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 20.

¹³⁶E. Jekabsons. *Lietuvieši Latvija*. Rīga 2003, p.85.

¹³⁷J.Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 36.

Draugija „Kanklės“ turėjo savo chorą, vadovaujamą komponisto Aleksandro Kačianauskio be to, jai priklausė ir nedidelė biblioteka. „Dėl sustiprintos carinės cenzūros draugijos ruošiamuose koncertuose būdavo galima atlikti tik išspausdintus muzikos kūrinus, o rankraščiuose esantiems reikėdavo gauti specialų leidimą“¹³⁸. Be dramos ir poezijos vakarų, draugija ėmė ruošti vokalines ir instrumentines muzikos koncertus. Draugija klestėjo ir bėgant laikui jos atliekamų kūrinių sąrašas pasipildė ir originaliomis žymių latvių kompozitorių dainomis, nes lietuviškų liaudies dainų, skudučių ir kanklių muzikos jiems nebepakako.

Prieš karą Rygoje gyvavusi scenos mėgėjų ir dainininkų draugija „Kanklės“ subūrė apie save daug inteligentų, ypač studentų, sudarė puikią lošėjų – dainininkų kuopelę, be to įrėngė savo gana nemažą biblioteką. „Karo metu tas kultūros žiburėlis užgeso, nariai išsisklaidė kur kas, biblioteka gi liko „Pašalpos“ draugijos globoje ir iki pat 1919 m. Ji buvo tvarkoje“¹³⁹. Tačiau „Pašalpos“ draugijai persikėlus į naują butą Rotušės aikštėje ir neužilgo užpuolus bermontininkams, kurie Rotušės aikštėje padarė fronto liniją, biblioteka gerokai nukentėjo nuo kareivių elgesio. „Visgi dar „Kanklių“ knygų yra gerokai ir jos gali būti puikiu pamatu platesnės bibliotekos įkūrimui. Dėl to verta būtų pagalvoti apie bibliotekos, atnaujinimą, nes tai vienintelė Rygoje. O yra reikalas pasirūpinti ir pačios „Kanklių“ draugijos atgaivinimu“¹⁴⁰. Tuo metu sparčiai daugėjo lietuvių studentų Latvijos universitetuose ir šiaip buvo daug inteligentų, kurie būtų prisidėję prie draugijos atgaivinimo. „Girdėjome, kad Vizboras, buvęs „Kanklių“ draugijos pirmininkas, tuom reikalu jau žada pradėti rūpintis, be abėjo jis ras pas kiekvieną lietuvių inteligentą pritarimą“¹⁴¹. „Giedra“ įkūrė chorą, o 1911 m. – 20 žmonių teatro grupę. Pirmasis pasirodymas „Apollo“ teatre Rygoje buvo surengtas tų pačių metų spalio mėnesį. Draugija turėjo savo šokių būrelį ir skaityklą. „Giedros“ pasirodymai buvo labai populiarūs ir tarp latvių darbininkų. 1911 m. policija sulaukė daugumą šios draugijos narių – latvius, kurie dalyvavo darbininkų parade.

Draugija „Rūta“ išleidžia pirmąją po karo knygutę: „Iš Latvijos lietuvių literatūros“¹⁴². Rengiami dideli vieši vakarai su vaidinimais, dainomis. Bene daugiausia prie kultūrinės veiklos plėtojimo Rygoje prisidėjo lietuvių draugija „Laisvė“, ši draugija turėjo savo teatro būrelį, kūrė įvairius komitetus kaip, pavyzdžiui, „Lietuvių namo statybos komitetas“. Jo tikslas buvo pastatyti lietuvių namą, kuriame galėtų rinktis įvairios draugijos ir vykti renginiai, tačiau šio namo statyba nebuvo pradėta ir komitetas iširo. Taip pat ši draugija 1939 m. Rygoje suorganizavo Rygos lietuvių tapybos parodą¹⁴³. Lietuviai Rygoje reiškėsi ir sporto srityje. Daugiausia prie sportinės veiklos

¹³⁸Ten pat, p. 38.

¹³⁹Apie kanklių draugiją, *Rygos balsas*, 1921 08 21 Nr. 6. p. 3.

¹⁴⁰Ten pat, p. 2.

¹⁴¹Apie kanklių draugiją, *Rygos balsas*, 1921 08 21 Nr. 6. p. 2.

¹⁴²E. Jekabsons. *Lietuvieši Latvija*. Riga 2003, p. 38.

¹⁴³J. Bakabas, *Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 38.

vystymo prisidėjo draugijos „Vytis“ ir „Laisvė“. Sporto sekcija buvo įkurta 1932 m. buvo kuriamos futbolo, krepšinio, tinklinio, stalo teniso bokso ir kitų sporto šakų komandos: „Draugijos „Vytis“ moterų krepšinio komanda 1930 m. Liepojoje užėmė II vietą“¹⁴⁴. Taigi iš draugijų nuveiktų darbų galima spręsti, kad Rygoje vyko intensyvus kultūrinis lietuvių darbas.

6.2.1 Teatras

Lietuviai nemažai nuveikė ir kitose kultūrinėse srityse, tokiose, kaip teatras: „1898 m. vasarį „Rūtos“ draugijos nariai: – duonininkas Marcijonas Giedraitis, Rygos – Oriolo geležinkelio darbuotojas Liudvikas Jakavičius – ir kiti surengė pirmąjį spektaklį Rygoje“¹⁴⁵ Apie spektaklį buvo skelbiama ir Lietuvoje. Neilgai trukus Vilniaus generalgubernatoriaus paliepimu buvo apribota lietuvių draugijos veikla Rygoje, draugijai buvo uždrausta rengti teatro pasirodymus lietuvių kalba. Tačiau lietuviai ieškojo kitų būdų, kaip rengti spektaklius lietuvių kalba ir vieną iš tokių būdų jie rado. Rygoje buvo įsikūrusi latvių draugija „Auseklis“, dauguma lietuvių įstojo į šią draugiją. Lietuviams buvo labai paranku būti šios draugijos nariais, nes draugijos statutai skelbė, kad galima rengti pasirodymus latvių ir kitomis kalbomis. Tokiu būdu lietuviai ir toliau Rygoje rengė pasirodymus lietuvių kalba. Paėmę pavyzdį iš latvių draugijos „šalpos „draugijos nariai 1902 m. papildė ir savo statutus, kuriuose buvo leidžiami pasirodymai lietuvių kalba, ir taip sėkmingai lietuviai ir toliau rengė spektaklius įvairiuose Latvijos miestuose lietuviu kalba, nors Vilniaus gubernatorius įvairiais būdais stengėsi tai sustabdyti. Štai kaip apie to meto teatrą rašo spauda: „Daugiausia lietuviškų spektaklių buvo Rygoje ir jos apygardose. Afišas abelnai spausdindavo rusiškai ir žemiau lietuviškai lotyniškam literom“¹⁴⁶Lietuviai, nepaisant visų draudimų, sugebėjo apeiti įstatymus.

Teatro būrelius turėjo beveik visos lietuvių draugijos, pavyzdžiui „Šviesos“ draugija, turėjo dramos būrelį, kuris paprastai ruošdavo programas tradiciniams kasmetiniams vakarams. Draugijos veikla neapsiribodavo vien Rygos miestu, draugijos „Šviesa“ skyriai veikė Jelgavoje, Liepojoje, Daugpilyje, Neretoje ir daugelyje kitų lietuvių plačiau apgyventų vietų. Draugija „Žvaigždė“ taip pat turėjo veiklą artistų mėgėjų būrelį ir jau 1907 m. draugija surengė 14 spektaklių¹⁴⁷. Draugija „Viltis“ pasižymėjo savo rengiamais teatro vakarais, latvių spauda pažymėjo, kad tai buvo gražiausi surengti lietuvių vaidinimai Rygoje. Pirmąjį savo vakarą Rygoje draugija surengė 1910 m, o 1912 m. Lietuvių draugijos namo salėje surengtame pasirodyje

¹⁴⁴Ten pat, p. 83.

¹⁴⁵Ten pat, p. 154.

¹⁴⁶*Rygos balsas*. 1922, Nr. 11 (12). p. 3.

¹⁴⁷J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.37.

dalyvavo ir Vidžemės, t.y. Lifliandijos, gubernatorius Nikolajus Zvegincevas¹⁴⁸. „Viltis“ panašius pasirodymus rengė kiekvienais metais, o jų pasirodymuose lankydavosi įžymiausi Latvijos muzikantai, pavyzdžiui: „1913 m. vasario 2 d. surengtame pasirodyme dalyvavo latvių dainininkas Adolfas Kaktinš, Lietuvių šalpos draugijos choras ir kiti“¹⁴⁹. Draugija „Rūta“ buvo pirmoji, kuri po Pirmojo pasaulinio karo surengė pirmąją lietuvių teatro sekciją. „Šventosios Zitos“ draugijoje 1935 m. buvo 50 narių. Didelis draugijos vakaras įvyko 1934 metais. Lietuvių gimnazijos salėje buvo suvaidinta istorinė komedija „Amerika pirtyje“¹⁵⁰. Be to, po programos buvo surengta loterija, kuri susilaukė nemažai dalyvių dėmesio, kuri viliojo gražiais rankdarbiais.

Kad pasibaigtų konkurencija tarp įvairių lietuvių teatro trupių, 1909 m. buvo įkurta lietuvių aktorių vienybės organizacija(joje dirbo mokytojai ir dramaturgai M. Šikšnys, L. Jakavičius, J. Linartas ir kiti)¹⁵¹. Tačiau neilgai trukus dėl tarpusavio ginčų draugija iširo, bet L. Jakavičius subūrė naują teatro draugiją – „Žaislas“. Ji buvo registruota 1910 m. rudenį, tačiau savo darbus pradėjo tik 1911 m. 1912 m. draugijoje buvo apie 300 narių¹⁵². 1911 m. – 1912 m. draugija nuomojosi namą su scena ir sale ir ten įkūrė Rygos lietuvių teatrą¹⁵³. Režisieriumi buvo patas L. Jakavičius. Per 1911 – 1912 m. sezoną buvo surengti 30 vaidinimų, 18 įvairių pasirodymų, kuriuos aplankė 6459 žiūrovai. 1912 – 1913 m. buvo surengti 24 vaidinimai, o 1913 – 1914 m. – 70 pasirodymų, kuriuos aplankė maždaug 15000 žiūrovų¹⁵⁴.

1930 m. vasarą buvo įregistruota lietuvių draugija „Latvijos lietuvių teatras“. Ši draugija Rygoje rengė pasirodymus, į jos repertuarą buvo įtrauktos lietuvių ir latvių dramos ir komedijos. Teatre dažniausiai vaidino aktoriai mėgėjai teatro trupėje dirbo tik dvi profesionalios aktorės: Emilija Palakauskaitė ir Aneta Gudzinskienė–Tolskaitė, visi kiti buvo tik mėgėjai¹⁵⁵. Teatro trupė rengė pasirodymus ne tik Latvijoje bet ir Lietuvoje. Dažnai į Latviją atvykdavo ir savo spektaklius rengdavo teatro trupės iš Lietuvos: „1934 m. balandžio mėnesį Rygoje įvyko Lietuvos valstybinio teatro Šiaulių kolektyvo pasirodymas“¹⁵⁶. Ši draugija subūrė apie 100 teatralų, dažniausiai į draugijos veiklą įsijungdavo nariai iš ankščiau, prie draugijų veikusių būrelių. Iki 1938 m. teatras pastatė 26 vaidinimus, tokius kaip: Maironio „Kęstutaičio mirtis“, Vaičiūno „Tuščios pastangos“ ir kiti. „Pirmąjį sezoną (1930–1931 metais) teatras surengė 5 vaidinimus

¹⁴⁸Rygos balsas. 1922, Nr. 11 (12). p. 4.

¹⁴⁹Ten pat, p. 4.

¹⁵⁰J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.45.

¹⁵¹Ten pat, p. 46.

¹⁵²Ten pat, p.46.

¹⁵³E. Jekabsons. Lietuvieši Latvija. Riga 2003, p. 54.

¹⁵⁴J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.46.

¹⁵⁵Ten pat, p.47.

¹⁵⁶Lietuvos aidas. 1934 – 23 bal.

Rygoje¹⁵⁷. Vaidinimus pasižiūrėti ateidavo beveik 3500 žiūrovų, taip draugija surinko 2531 latų pelną¹⁵⁸. Kartu su lietuvių teatro draugija dirbo ir žinomi latvių režisieriai tokie, kaip J. Zariņš ir Lietuvos valstybinio dramos teatro aktorius J. Kupstas.

Tarp aktorių daugelis buvo Lietuvos piliečiai, kurie gavo leidimą 1931–1932 metams dalyvauti šio teatro veikloje. Tarp draugijų kildavo ir savotiškų ginčų, pasitaikydavo ir kai jos vieną kitą paduodavo net į teismą, pavyzdžiui: „1935 metų vasario mėnesį lietuvių teatro valdyba padavė skundą dėl lietuvių draugijos „Laisvė“ aktorių grupės, kurie leido sau pasivadinti „Laisvės lietuvių teatru“¹⁵⁹. Teatro draugijos teigimu draugija „Laisvė“ neteisėtai pasivadino beveik analogišku pavadinimu, kaip ir jų draugija, pažeisdama teatro draugijos teises. Dėl šios priežasties tarp šių draugijų kilo ginčas.

Taigi beveik kiekviena draugija iki 1930 turėjo savo teatro būrelius jau nuo XIX a. pradžios, nuo draugijų įsikūrimo. Draugijų teatro būreliai rengė pasirodymus ne tik Latvijoje, bet dažnai išvykdavo gastrolėms ir į Lietuvą, bei kitus Rusijos imperijos miestus. 1905 m. bandoma apjungti visų draugijų teatro būrelius į vieningą sąjungą, tačiau dėl kilusių tarp draugijų ginčų to padaryti nepavyksta. Ir tik nuo 1930 m. įkuriamą „Latvijos lietuvių teatro“ draugija, kuri suvienija visų draugijų teatro būrelius ir nuo tada galima teigti, jog teatras lietuvių Rygoje įgyja profesionalaus teatro statusą. Tačiau ir prie draugijų ankščiau veikę teatro būreliai nuo 1930 m. neišnyksta, bet jau nebėra tokie ryškūs, kaip buvo ankščiau, iki „Latvijos lietuvių teatro“ draugijos įsikūrimo.

6.2.2 Spauda

Prie draugijų kultūrinės veiklos priskirtina ir lietuviška spauda, tiek nelegali, ėjusi iš Lietuvos į Latviją, tiek vietinė lietuviška spauda, leidžiama Rygoje. Draugijos spaudos platinimo srityje pasireiškė daugiausia. Lietuvoje spaudos draudimo metais, įvairiais būdais buvo platinama nelegali lietuviška spauda. Populiarūs buvo tokie lietuviški laikraščiai, kaip „Varpas“ „Ūkininkas“ „Naujienos“. Šie laikraščiai pasiekė ir Latvijos lietuvius, pirmiausia Liepojoje gyvenčius, nes spauda keliavo iš Rytų Prūsijos, o iš Liepojos laikraščiai pateko į Rygą. Rygoje šių laikraščių platinimu rūpinosi draugijos, tame tarpe ir Lietuvių šalpos draugija. Minėtuose laikraščiuose 1889 – 1905 m. buvo skirta speciali korespondencija, kurioje buvo aptariamas lietuvių gyvenimas Rygoje. Tokiu būdu Lietuvoje gyvenantys žinojo apie savo tautiečių veiklą Rygoje. Ilgą laiką spauda lietuviškais spaudmenimis sėkmingai buvo platinama dabartinės Latvijos teritorijoje, tačiau

¹⁵⁷ J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.47.

¹⁵⁸E. Jakobsonas. *Lietuvieši Latvija*. Riga 2003, p. 79.

¹⁵⁹*Skundas dėl lietuvių draugijos „Laisvė“ aktorių. Latvijas valsts vestures archivs (toliau LVVA) LVVA, 1632. F. 2. aprašas 898. p. 10.*

XIX a. IX dešimtmečio pradžioje policija suvaržė lietuviškos spaudos platinimą, o platintojus išsiuntė į įvairius Rusijos gubernijos miestus. 1894 m. policijos jėgos buvo nukreiptos ir prieš Rygos Lietuvių pagalbos draugiją. Buvo daroma krata lietuvių draugijos namuose ir ieškoma nelegalios lietuviškos spaudos, dauguma draugijos narių už nelegalią veiklą buvo išsiųsta į Petropavlovko kalėjimą. Į kalėjimą pateko ir žymūs draugijos nariai, tame tarpe A. Šimoliūnas, Vincas Jančevskis ir policininkas P. Žaldokas. Dauguma jų atgavę laisvę emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas.

1904 m., po spaudos draudimo panaikinimo, draugijų narys K. Vizbaras nesėkmingai bandė gauti leidimą leisti laikraštį „Žinios“. Taip pat šiais metais buvo bandoma gauti leidimą laikraščiui „Rygos balsas“. Tik 1906 m. atsirado galimybė spausdinti reguliarią lietuvišką savaitinį laikraštį „Rygos garsas“, tačiau dėl įvairių nesklandumų šio laikraščio pirmasis numeris pasirodė tik 1909 m. gegužės 19 d. Pirmasis redaktorius buvo J. Linarts, vėliau A. Šimoliūnas. 1911 m. laikraščio leidyba rūpinosi Kauno Šv. Kazimiero draugija, o redaktoriumi buvo kunigas Juozas Bikinas. 1914 – 1915 m. laikraščio redaktoriumi buvo lietuvių politinis ir kultūrinis veikėjas kunigas J. Tumas. Laikraštis buvo leidžiamas iki 1917 m. rugsėjo mėnesio, iki Rygos patekimo vokiečių įtakon. Buvo leidžiamas ir kitas laikraštis „Rygos naujienos“ (leidėjas L. Jakavičius, redaktorius Juozas Pleinis, Juozas Petrulis, o nuo 1911 m. – Kostas Stiklius. Šis laikraštis buvo leidžiamas iki 1915 m. rugsėjo. Abu laikraščiai buvo lengvai skaitomi, temos juose nesikirsdavo ir jie nekonkuravo tarpusavyje.

Nuo 1913 iki 1914 m. lietuvių socialdemokratai leido socialistines idėjas atspindintį laikraštį „Vilnis“. Redaktorius Vladas Požela, vėliau Juozas Bogdanavičius, Karina Nakutė, Dominykas Stankus ir kt. Šis laikraštis buvo paplitęs ir Lietuvoje. Prasidėjus karui jo leidyba buvo sustabdyta. 1914 m. laikraščio redaktoriai už jo turinį buvo keletą kartų nubausti. 1914 m. buvo išduotas leidimas dar dviem lietuviškiems laikraščiams – savaitiniam laikraščiui „Rygos varpas“ ir kas antrą savaitę leidžiamam, „Lietuvos jaunikaitis“, bet prasidėjus karui laikraštis nebuvo išleistas. Nuo 1905 m. L. Jankevičius leido kalendorių „Lietuvių naminis draugas“, o nuo 1907 m. – „Juokų kalendorius“. 1925–1926 m. Lietuvių jaunimo draugija „Rūta“ du kartus į mėnesį leido iliustruotą laikraštį „Naujas žodis“, kurį redagavo Justas Paleckis. Šio laikraščio leidyba 1926 m. buvo perduota Kaunui.

Prie Lietuviškų laikraščių platinimo prisidėjo daugiausia draugijos, kaip, pavyzdžiui Draugijoms finansiškai remiant spaudos platinimą, buvo išleistas pirmasis demokratinis savaitraštis „Rygos balsas“ (žr. *prieduose, Priedas 10, p.*) Laikraštis gana sėkmingai buvo leidžiamas kiekvieną šeštadienį. Jame buvo aptariamos svarbiausios naujienos iš Latvijos gyvenimo, naujienos iš viso pasaulio bei naujienos iš Lietuvos. Laikraščio pirmuose puslapiuose visada atsispindėdavo svarbiausios naujienos, dažniausiai tai būdavo naujienos iš Lietuvos. Pavyzdžiui, 1922 metų

laikraščio pirmame numeryje yra didžiulis straipsnis apie Lietuvos ir Lenkijos ginčą dėl Vilniaus krašto pavadinimo: „Nauja duobė lietuvių – lenkų santykiuose“¹⁶⁰. Be to, visada buvo aprašomi svarbiausi renginiai, kurie vyks Rygoje bei pranešama apie rinkimus ir pateikiami kandidatų sąrašai. „Rygos balso“ laikraštis diktuodavo žmonėms politines taisykles, t. y. prieš rinkimus paskelbdavo laikraštyje savo kandidatų sąrašą, iš kurio kiekvienas Latvijos lietuvis, turintis latvišką pasą ir sulaukęs dvidešimties metų amžiaus, išbraukęs balsavimo lapą bent vieną iš pateiktų kandidatų, įrašytų siūlomus laikraštyje: „<...> Taigi kiekvienas lietuvis tuos sąrašus turi išsirinkti turi išsirinkti sulig savo noro vieną kandidatų sąrašą, išbraukti iš jo arba visus, arba bent 8 asmenis ir jų vieton įrašyti sekančius (toliau pateikiamas atstovų sąrašas)<...>“¹⁶¹. Rinkimuose balsuoti galėjo tik lietuviai, turintys Latvijos pilietybę.

1931 m. „Rygos balso“ leidimas buvo sustabdytas, bet tuo lietuvių spaudos leidimas neužsibaigė, netrukus jį pakeitė naujas laikraštis „Lietuvių balsas“, kuris buvo leidžiamas iki 1940 m., buvo išspausdinti daugiau nei 200 egzempliorių¹⁶². Leidėjas Martynas Yčas. Laikraštis buvo leidžiamas 2 kartus per savaitę. Be to, savo laikraščius turėjo ir kai kurios lietuvių draugijos. Tuo pat metu lietuviai leido ir tokius laikraščius kaip: „Laisvas žodis“ (1930–1931 m.), kuris atspindėjo kairiųjų pažiūras, „Darbininkų balsas“ (1930–1931), V. Piloto redaguotas „Darbo frontas“ (1930–1931 m.) buvo išleisti tik 8 numeriai, draugijos „Laisvė“ mėnesinis laikraštis „Lietuvių mintys“ (1933 m.), katalikiškas mėnesinis laikraštis „Lietuvis“ (1933–1935 m.) bei laikraštis „Laisvės kovotojas“ (1932 m.)¹⁶³. Lietuviškų laikraščių platinimas Latvijoje, buvo tarsi lietuvių balsas, kurio dėka lietuviai žinojo ne tik kas dedasi Latvijoje, Lietuvoje ir pasaulyje, bet ir galėjo pasisemti įvairių patarimų. Lietuviška spauda buvo puiki komunikavimo priemonė.

6.3 Politika

Atkeliavę į Rygą lietuviai pradeda burtis į grupes, kurias vienija bendra kalba. Ryškių nacionalistinių jausmų lietuviai XIX a. pabaigoje dar nepuoselėja. Dauguma atvykusiųjų net nesuprato, kad jie atvyko iš Lietuvos. Tokia situacija susiklostė todėl, kad didžioji dalis atvykusiųjų buvo iš provincijos, žemdirbiai. Visi šie žmonės atvykę į miestą, o dar ypač tokį didelį, kaip Ryga, apimti nesaugumo jausmo, stengėsi jungtis į grupes, kurių vienijamasis bruožas bendra kalba. Lietuviai rinkdavosi į vakarones, įvairius pasisėdėjimus, dalindavosi prisiminimais apie vietas, iš kurių atvyko. Ilgainiui tokie lietuvių pasisėdėjimai išaugo į Lietuvių draugijas. Kaip teigia

¹⁶⁰ Nauja duobė lietuvių – lenkų santykiuose. *Rygos balsas*. 1922, Nr. 9 (32). p. 1.

¹⁶¹ *Rinkimai*. *Rygos balsas*. 1922, Nr. 9 (32). p. 1.

¹⁶² J. Bakabas. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės veiklos Latvijoje vystymasis (1917–1940). *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p.48.

¹⁶³ Ten pat, p. 50.

Jonas Bakabas šios draugijos buvo demokratinės krypties. Draugijų veikimo principą galėtume prilyginti, kažkam panašaus, kaip lietuvių savivalda. Šios organizacijos ne tik vienijo tautiečius burtis į grupes, bet ir padėjo lengviau lietuviams gyventi svetimoje šalyje. Jos rėmė nepasiturinčius lietuvius, steigė mokyklas, kuriose mokėsi lietuvių vaikai, bei daugybę kitokios veiklos apie kurią plačiau kalbama kituose skyriuose. Draugijų kūrimo idėją, lietuviai perėmė iš latvių. XIX a. pabaigoje Rygos latviai neprileidžiami prie vietos savivaldos, visą Rygos politinį gyvenimą kontroliuoja vokiečiai. Todėl visas latvių politinis judėjimas reiškiasi per draugijas, jų steigimą. Tuo metu latviai renkasi ir posėdžiauja tai pas vieną, tai pas kitą žinomesnį tautietį. Pavyzdžiui veikia tokia Caunyčio kuopelė, kuriai vadovauja mokytojas Caunytis. Nors draugijų kūrimas Latvijoje nebuvo draudžiamas, tačiau ilgainiui latvių draugijos vokiečiams ėmė kelti nerimą. Kai kurie vietiniai vokiečiai ėmė skųstis vietos valdžiai, kad latviai kuria draugijas, kurios kelia grėsmę vokiečių valdymui.

Politinė padėtis palankesnė latvių atžvilgius, pasidaro tik nuo XX a. pradžios. 1909 metais laikraštyje „Rygos garsas“ pasirodo straipsnis apie Rygos miesto dūmos rinkimus. Kovo 19 dieną Rygoje vyksta rinkimai į miesto valdžios postus. Pastebima, kad iki to laiko Rygos miesto tarybą sudarė tik vokiečiai, bet šiuose rinkimuose pirmą kartą buvo suteiktos vietos ir latviams. Verta paminėti, kad tarp latvių atstovų buvo ir 3 lietuviai kandidatai: Šimoliūnas, Jasėnas ir Motiejūnas. Rinkimo teisę įgijo ir rinkėjai lietuviai. Šiuose rinkimuose lietuvių rinkikų dalyvavo apie 100. Teisę dalyvauti rinkimuose turėjo tie, kurie Rygoje turėjo nekilnojamojo turto, tai reiškė, kad jie yra nuolatiniai Rygos gyventojai. „Iš viso gi Rygoje lietuvių namų savininkų bus apie 150, tik jiems, galvą nesopa, kas miestą valdo, taigi ir šitie rinkimai mūsiškiams nerūpi“. Šiuose rinkimuose, deja, lietuviai negavo nei vienos vietos. Matomai balsavusiųjų lietuvių skaičius nebuvo toks didelis. Kita vertus, jei visi lietuviai, turėję teisę balsuoti, būtų balsavę, vienas iš kandidatų tikrai būtų užėmęs postą miesto valdyboje. Tačiau dar ir XX a. pradžioje daugelis lietuvių nevisiškai buvo paveikti nacionalinių jausmų, dauguma savęs net neidentifikavo lietuviais. Panaši tendencija pastebima ir vėlesniais metais.

Nors lietuvių vaidmuo politiniuose šalies klausimuose, nebuvo toks ryškus, tačiau lietuviai kilus grėsmei visada aktyviai dalyvaudavo šalies gynyboje. Latviai susidūrė su dviem tautai grėšiančiais pavojais rusifikacija ir germanizacija. Rusifikacija palaipsniui privedė prie 1905 metų Rusijos revoliucijos. Sausio 13 dieną Dauguvos krantinėje caro kariuomenė sušaudė rygiečių demonstraciją, kurioje dalyvavo apie 60 tūkst. žmonių. Žuvo per 70 ir buvo sužeista apie 200 demonstrantų. Remiantis šaltiniais tarp šių žmonių buvo ir lietuvių. Tiksliai pasakyti, koks lietuvių skaičius dalyvavo šioje demonstracijoje, deja, dėl šaltinių trūkumo, sunku pasakyti. Neramumai palaipsniui apėmė visą Latvijos teritoriją, deginami dvarai. Bet revoliucijos aukos nebuvo beprasmės. Rusijos valdžia padarė nuolaidų. Mažiau buvo varžoma žodžio laisvė,

nebetrukdyta steigti įvairias draugijas, teatrus, rengti koncertus, susibūrimus. Latvių ėmė po truputėlį daugėti miesto savivaldybėse. Visa tai palengvino ir lietuvių, gyvenančių Latvijoje padėtį. Vėlesniais metais lietuviai aktyviai dalyvauja Latvijos nepriklausomybės kovose 1918–1920 metais. Latvijos kariuomenėje kovėsi daug vietinių lietuvių, iš jų dauguma vėliau buvo apdovanoti Lačplėšio Karo ordinu. (žr. priedą Nr. X).

Rygos lietuviai aktyviai dalyvauja 1917 metų Rygos miesto tarybos rinkimuose. Tais pačiais metais lietuviai taryboje turėjo 4 savo atstovus su Kazimieru Vizbaru priešakyje. Kazimieras Vizbaras ilgą laiką Rygoje dirbo, kaip Lietuvos Konsulas. Aktyviai Lietuvių interesams Rygoje atstovavo advokatas Juozapas Šablovskis. Įdomus faktas, kad ilgą laiką buvo kalbama, kad Šablovskis nemoka lietuvių kalbos, bet yra lietuvių kilmės ir dirbo patriotinių jausmų vedamas. Dar įdomiau tai, kad jau 1931 m. jis kandidavo Seimo rinkimuose, tačiau jau kaip lenkų vienybės sąrašo atstovas .

Susikūrus Latvijos Respublikai, jos tautinių mažumų teisės nebuvo varžomos. Jos buvo leista steigti draugijas ir partijas, dalyvauti Seimo ir savivaldybės rinkimuose, leisti laikraščius ir turėti valstybės bei savivaldybės lėšomis išlaikomų mokyklų. Liko tik šiomis teisėmis pasinaudoti. Tam reikėjo, kad būtų pakankamai išsilavinusių lietuvių-Latvijos piliečių ar bent nuolatinių jos gyventojų, pajėgių imtis šių darbų. 1918 metų lapkričio mėnesį Rygos savivaldoje dalyvavo 3 lietuvių atstovai. Tačiau demokratiniuose rinkimuose gauti vietą Rygos miesto savivaldybės poste, pavyko tikrai 1925 metais. Atstovu buvo išrinktas Simonas Žulpa, surinkęs 1053 rinkėjų balsų. Vėlesniuose rinkimuose balsų lietuviams pritrūko, kad išrinktų savo kandidatą į savivaldą. Erikas Jakobsonas daro prielaidą, kad toks nedidelis balsų kiekis gali reikšti tikrai tai, kad lietuviai patys nebalsavo už savo tautiečius, nes palyginti lietuvių skaičius Rygoje siekė keliolika tūkstančių. Nors lietuviška spauda nuolat primindavo apie balsavimus laikraščiuose tokiais žodžiais: „Tautiečiai! Kam rūpi lietuvių reikalų gerovė ir kad norite, kad lietuvių reikalai būtų ginami Latvijos Seime, tai visi kaip vienas spalių 6 ir 7 dieną balsuokite už Petrą Dzenį“¹⁶⁴. Beje, spaudoje dažnai jaučiamas nusivylimas savo tautiečiais, kurių dauguma rinkimuose mieliau balsuoja už Latvijos kandidatų sąrašus: „<...> ir balsuoti už svetimus mūsų tautiškiems reikalams sąrašus; tai sau vardo neturime teisės geresnio reikalauti<...>“¹⁶⁵. Iš tiesų sunku tiksliai pasakyti, kiek rinkėjų lietuvių buvo iš tiesų, nes vis dar dauguma lietuvių save laikė lenkais, kiti vokiečiais. Dar ryškiau politinė lietuvių veikla Latvijoje pasireiškia nuo 1919 metų. Tų metų pavasarį aktyviai dirbo Latvijos Komunistų partijos (LKP) lietuvių sekcija. Ši sekcija leido ir savo laikraštį „Darbininkų kova“, kurio turinys pilnai reprezentavo partijos politinę veiklą. Įdomu tai, kad šis laikraštis buvo spausdinamas toje pačioje K. Narkevičiaus spaustuvėje, kurioje prieš Pirmąjį

¹⁶⁴Lietuviai-tautiečiai balsuokite už lietuvių reikalų rėmėją Petrą Dzenį. Rygos žinios, 1923 m. Nr. 1, p. 1.

¹⁶⁵A. L. Po rinkimų, Rygos balsas, 1928 m. Nr 40 (356), p. 1.

Pasaulinį karą buvo spausdinamas laikraštis „Rygos Balsas“. Jau nuo 1919 metų rudens Rygoje dirbo Lietuvos diplomatai, konsulantai ir kariniai vadovai. Nuo 1922 m. lietuviai pradeda dalyvauti Latvijos Seimo rinkimuose. Pirmuosiuose rinkimuose lietuviai, kartu su latviais katalikais ir baltarusais turėjo ir savo kandidatų sąrašą. Tačiau pirmuosiuose Seimo rinkimuose nei vienos vietos taip ir negavo. Panaši situacija buvo ir 1931 metų rinkimuose, kai lietuvių kandidatai gavo 3105 balsų, tačiau vietai poste gauti šių balsų pritrūko.

Nors 1919 m. tarp Latvijos ir Lietuvos kilo nesutarimų dėl Palangos ir Mažeikių geležinkelio mazgo, abiejų šalių santykiai buvo gana draugiški. Latvijoje gyveno 23000 lietuvių, iš jų 6200 buvo Lietuvos piliečiai. Lietuviai tuo metu turėjo 16 organizacijų, taip pat keletą bibliotekų. Kita vertus, šalys politiniais klausimais artimiau nebendravo. Lietuvą erzino Latvijos draugystė su Lenkija ir nenoras prisidėti prie Vilniaus atgavimo politikos, o latviai buvo nepatenkinti dėl Lietuvos ryšių su Vokietija. Tuo tarpu Lietuvoje J. Šliūpo idėjos vedami būrelis lietuvių svajojo apie Lietuvos – Latvijos bendrą valstybę. Tokios idėjos šalininkų buvo ir pačioje Latvijoje: „Radau ir tarpe Latvių žmones, kurie pageidauja tokios politiškos laisvės, kaip lygiai ir tarpe Letgalių“¹⁶⁶. Nepaisant tokios politinės situacijos vis dėl to Rygoje gyvenantys lietuviai pripažino Latvijos valdžią ir ją palaikė. Tai nulėmė ir tai, kad dauguma lietuvių gyvenančių Rygoje, į ją atsikėlė dar XIX a. pabaigoje, dauguma jų jau buvo priėmę Latvijos pilietybę. Gana draugišką lietuvių požiūrį į Latvijos valdžią atskleidžia, po 1934 metų Latvijos perversmo, kai Latvijos prezidentu tapo Kārlis Ulmanis Rygos lietuvių jam siųstas laiškas su tekstu: „Mūsų draugijos ir kiti Latvijoje gyvenantys lietuviai pripažįsta naujai išrinktą Latvijos valdžią ir kiek leis jų jėgos palaikys ją“¹⁶⁷

1927 m. ėmė formuotis kairiosios lietuvių partijos. Tais pačiais metais buvo įkurta LSDSR Rygos komiteto lietuvių sekcija, bet taip pat ir tais pačiais metais ji buvo panaikinta. Ir tik 1931 metais kairiųjų pažiūrų jaunuoliai Rygoje įkūrė organizaciją pavadinimu „Jaunimo darbas“. Taip pat aktyviai darbavosi ir socialdemokratinės lietuvių organizacijos, tokios, kaip „Darbininkų sportas ir sargas“. Beje vėlesniais metais į šios organizacijos veiklą įstojo ir daugiau lietuvių emigrantų, kurie į Latviją atsikėlė 1927-1928 metais.

Laikotarpiu nuo 1918 iki 1934 m. Latvijoje pasikeitė 18 vyriausybių. Visą tą laiką lietuviai aktyviai dalyvavo politikoje, siūlė savo kandidatų sąrašus į vietas ir savivaldos valdžią, kartu su kitomis tautinėmis mažumomis steigė partijas, dalyvavo Latvijos seimo rinkimuose. 1934 m. po karinio perversmo į valdžią atėjo Karlis Ulmanis, kurio režimui būdingas didesnis piliečių laisvių varžymas, nei kaimyninėse Lietuvos ir Estijos valstybėse. Bet visgi iš politikos lietuviai per visą šitą laikotarpį nė karto nebuvo išstumti. Trumpas Latvijos nepriklausomybės

¹⁶⁶J. Šliūpas, Lietuvos-Latvių Respublika ir Šiaurės tautų sąjunga, rinkinys straipsnių ir paskaitų parašytų D-RO Jono Šliūpo. Stockholm 1918. p. 24.

¹⁶⁷E. Jakobsons. Neatkarības karš, Lietuvieši Latvijā. p. 66.

laikotarpis baigėsi 1940 m. liepos 17 d., Latvijos Respublikos nepriklausomybės galą lėmė 1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašytas sovietų ir nacių susitarimas (Molotovo-Ribentropo paktas).

Išvados

1. Lietuva nuo XIX a. pabaigos buvo viena iš tų, Rytų Europos šalių, iš kurios į Vakarų Europą pasitraukė daugiausia emigrantų. Lietuviai daugiausia kėlėsi į JAV, o ypatingai į Šiaurės Ameriką. Tačiau be JAV lietuviai rinkosi ir didesnius Rusijos Gubernijos miestus, tokius, kaip Ryga. Viena pagrindinių priežasčių, kodėl lietuviai migravo į Lifliandiją – ekonominis nepriteklis. Dauguma lietuvių, neturėjo lėšų, kad galėtų pasiekti Ameriką, todėl teko ieškoti pigesnio varianto, ir vieną tokių jie rado. XIX a. pabaigoje Lifliandija, kaip ir Lietuva priklausė Rusijos imperijai, o Rusijos imperijos viduje, migracija iš vieno miesto į kitą nebuvo griežtai varžoma, skirtingai negu emigracija iš Rusijos imperijos. Minėtuju laikotarpiu Ryga buvo vienas iš didžiausių pramonės centrų Rusijos imperijoje. Lietuviams buvo paranku rinktis Ryga dėl daugelio priežasčių: 1) Migraciją į Rygą kainavo perpus mažiau, nei kelionė į JAV 2) daugiau laisvų darbo vietų gamyklose, fabrikuose, geležinkelio pramonėje ir panašiai, kai tuo metu Lietuva vis dar agrarinis kraštas, kur jaučiamas stiprus žemės badas. 3) Rygoje ne taip stipriai, kaip Lietuvoje buvo varžoma žodžio ir draugijų kūrimosi laisvė, todėl lietuviai čia galėjo aktyviai prisidėti prie nacionalinio tautų išsilaisvinimo judėjimo, prasidėjusio Europoje XIX a.
2. Nuo XIX a. pabaigos, Lietuvių skaičius Rygoje kasmet didėjo. Šis skaičius per metus priaugdavo po keletą tūkstančių lietuvių. Lietuvių Rygoje ypač pagausėjo XX a. pradžioje dėl augančios industrializacijos. 1913 m. lietuvių skaičius išaugo iki 34982 (lyginant su XIX a. pabaiga, kai lietuvių tebuvo 6458). Kita vertus nuo 1914 m. šis skaičius ėmė mažėti, nes dauguma lietuvių grįžo atgal į tėvynę, skatinami daugiausia politinių priežasčių, iš dalies ir ekonominių: Vokiečiams okupavus Lietuvą dauguma migrantų iš tuometinės Latvijos teritorijos pradėjo grįžti į tėvynę, tikriausiai tikėdamiesi, kad nauja valdžia bus ne tokia griežta. Pirmojo pasaulinio karo metais prasidėjo didžiųjų fabrikų evakuacija, todėl dauguma lietuvių neteko darbo. Dalis Latvijos lietuvių išvyko į Rusiją kita dalis grįžo į Lietuvą, tokiu būdu lietuvių skaičius Latvijoje smarkiai sumažėjo, o ypatingai miestuose. Po Pirmojo Pasaulinio karo dauguma lietuvių iš centro pasitraukė į periferiją. Tokiu būdu lietuviai nuo pramonės vėl grįžo prie žemės ūkio, apsigyvendami Rygos priemiesčiuose ir apylinkėse
3. Organizuota kultūrinė lietuvių veikla Rygoje prasidėjo 1881 m. įsteigus Rygos lietuviškai dainai puoselėti draugiją „Aušra“. Nuo šios draugijos sukūrimo beveik kasmet kūrėsi vis

- nauja lietuvių draugija. Taip nuo 1881 m. iki 1930 m. susikūrė 15 lietuviškų draugijų. XIX amžiaus pabaigoje draugijas steigia lietuvių darbininkai, o nuo XX a. pradžios prisijungia ir inteligentai. Aktyviausiai draugijos kūrėsi iki Pirmojo Pasaulinio karo pradžios, o Pirmojo Pasaulinio karo metais draugijų sumažėjo, o kai kurios tik laikinai sustabdė savo veiklą ir po karo vėl ją pradėjo. Be to po karo atsigavus draugijų veikla, kuriamos ir naujos draugijos. Lietuvių draugijos plėtojo kultūrinę ir švietėjišką veiklą, steigė mokyklas, bibliotekas, rūpinosi savo tautiečiais gyvenančiais Rygoje.
4. Didžiulį vaidmenį suvaidino svetima aplinka, nepanaši į gimtojo krašto aplinką ir gyvenimą. Migrantai atsidūrę svetimoje aplinkoje, svetimoje kultūroje, instinktyviai susirūpino savo etniniais dalykais, kalbos, kultūros išlaikymu, be kurio jie jautėsi nestabilūs ir nesaugūs svetimame krašte. Nuo tada lietuviams svarbiausiu dalyku tapo išsilavinimas gimtąja lietuvių kalba. Tam tikslui lietuviai ėmė steigti Lietuviškas mokyklas Rygoje. Pirmosios mokyklos nuo 1907 m. buvo kuriamos ir išlaikomos draugijų. Šių mokyklų didžiausias nuopelnas tai, kad jos iki pirmosios valstybinės mokyklos įkūrimo Rygoje 1918 m., saugojo lietuvius nuo nutautėjimo. Tik nuo 1918 m. įkuriamą valstybinę lietuvių mokyklą, prie kurios išlaikymo prisideda Latvijos ir Lietuvos valstybės. Tokių mokyklų Rygoje nuo 1918 iki 1931 m. buvo 4. Veikė ir viena vidurinė lietuvių mokykla – Rygos lietuvių gimnazija (žr. priedą Nr. 14), kurią baigę mokiniai toliau mokslus tęsdavo Latvijos ir Lietuvos universitetuose. Latvija ir Lietuva buvo pasirašiusi konvenciją dėl mokyklų steigimo, tokiu būdu lietuviams galiojo daug palankesnės sąlygos, nei kitoms tautinėms mažumoms. 1931 m. Latviams nutraukus šią sutartį Rygoje buvo uždarytos 3 lietuvių pradinės mokyklos, nes mokinių skaičius neatitiko mokyklų steigimo įstatymo.
 5. Gyvenimas didžiuosiuose miestuose suteikia palankias sąlygas vystyti aktyviems visuomeniniams – kultūriniais judėjimams. Ryga, kaip Latvijos sostinė, vėliau tapo centru visos Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio darbo. Lietuviai nuo pat pirmųjų emigracijos dienų aktyviai rūpinosi visuomeniniu–kultūriniu darbu: jie ir neturėdami savų draugijų mokėjo laikytis išvien, bendrauti, burtis į masinį lietuvių nacionalinį judėjimą. Kultūrinis lietuvių gyvenimas Latvijoje prasidėjo nuo mažų vakaronių ir vakarų. Vėliau tuos vakarus pakeitė organizuota kultūrinė veikla, kurią plėtojo lietuvių draugijos. Lietuvių draugijos kultūrinę veiklą vystė įvairiai: dauguma draugijų turėjo savo bibliotekas, skaityklas, choras, dramos ir literatūros būrelius, muzikos būrelius. Reguliariai vyko įvairūs susitikimai, šventės, šeimų vakarai, vakarai, loterijos ir panašiai. Populiarūs būdavo labdaros renginiai. Didesnį dėmesio susilaukė lietuviškas teatras ir spauda. 1898 m. lietuviai surengė pirmąjį spektaklį Rygoje „Amerika pirtyje“. Kai Lietuvoje veikė spaudos draudimas, Rygos lietuviai nevaržomai steigė lietuviškus laikraščius ir platino juos Latvijoje ir Lietuvoje.

6. Politinė lietuvių veikla Rygoje nebuvo tokia žymi, kaip kultūrinė. Iki 1918 metų lietuvių, kaip tautinės mažumos, teisės buvo labiau varžomos. Apskritai, iki nepriklausomos Latvijos Respublikos įkūrimo ir patys latviai beveik neturėjo jokių teisių valstybės valdyme. Kita vertus savivaldos reikaluose teisių turėjo ir latviai ir kitos tautinės mažumos. Puikus to įrodymas 1909 metais Rygoje vykę miesto dūmos rinkimai. Pirmą kartą dūmos rinkimuose buvo leista dalyvauti latviams, kurių tarpe atsidūrė ir lietuviai. Tais metais latvių sąrašuose buvo net 3 lietuviai. Tačiau lietuviai šią galimybę menkai teišnaudojo. Kaip pastebi tyrėjai, tame tarpe E. Jakobsonas ir J. Bakabas lietuviams nebuvo svarbu už ką balsuoti. Tokią situaciją galėjo nulemti tas faktas, jog lietuviai dar menkai suvokė esą lietuviais. O ir rinkimų turėjo nedidelė dalis Rygos gyventojų, lietuvių, kita vertus rinkėjų skaičius buvo pakankamas, kad į miesto dūmą patektų nors vienas lietuvis. Įkūrus nepriklausomą Latvijos Respubliką, mažumų teisės visiškai nebuvo varžomos, beliko tik šiomis teisėmis pasinaudoti. Nuo 1918 metų lietuviai vis dažniau pasireiškia šalies ir miesto valdyme. Teisę rinkimuose dalyvauti turėjo lietuviai, priėmę Latvijos pilietybę. Tačiau situacija mažai tepasikeitė nuo XIX a. pabaigos, dauguma lietuvių šiomis teisėmis nesinaudojo, o jei ir pasinaudodavo dažnai balsuodavo už tuos kandidatų sąrašus, kuriuose nebuvo nei vieno lietuvio. Tai tik patvirtina faktą, kad lietuviai, priėmę Latvijos pilietybę, iš dalies tapo tikrais Latviais.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai:

1. Jonas Bakabas , *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*, Vilnius. (Rankraštis saugomas Rygos lietuvių vidurinės mokyklos muziejuje)
2. f.1, apr.21.1. Spis czlonkow „Auszry“ w 1907 roku, Latvijas valsts vēstures arhīvs,
3. f. 14, ap. B 1622. Lietuvių pašalpos ir kultūros skleidimo draugija, Latvijas valsts vēstures archīvs,
4. LVVA f. 15, ap.106-270 Lietuvių apšvietimo draugija „Žvaigždė“ Rygoje.
5. *Rygos kalendorius 1934 metams*. Ryga 1933. P.81.

Laikraščiai ir žurnalai

Laikraščiai

1. *Rygos naujienos* nuo 1909 – 1915 metų.
2. *Rygos garsas* nuo 1909 iki 1917 metų.
3. *Rygos balsas* nuo 1921 iki 1931 metų.
4. *Lietuva* 1927 m.
5. *Latvijos lietuvis*. Nr.1. 1930 m. gruodžio 19 d.

Žurnalai

1. *Gimtasai kraštas*. 2010 m.
- K. Garšva. *Latvijos lietuviai ir jų kultūra*. Gimtasai kraštas. 2010 m. Nr.3.
2. *Latvijas vestures instituta žurnals*, Ryga 2003 m.

Daina Bleire, Igvards Butulis et al. *Latvijas vesture 20 gadsimts*. Rīga 2005 m.

Ē. Jakobsons. Latviešu nacionāla minoritāte Lietuvas Respublikā 1918 – 1940 gada. *Latvijas vestures instituta žurnāls*, Ryga 2003 m.

Istorijos šaltiniai, paskelbti internete

1. *Lietuvos gyventojų emigracija XIX a. antroje pusėje-XX a. pradžioje*. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-02-01] <<http://www.gvu.lt/istorija/uzduotys/9-klase/lietuvos-gyventoju-emigracija-xixa-antroje-puseje-xx-a-pradzioje/>>.
2. Rygos balsas. Nr. 1. 1921 m. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-02]. <<http://www.epaveldas.lt/>>.
3. V. Akmenytė. *Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimo istorijos fragmentai*. Interaktyvus [žiūrėta 2015-03-01] <<http://www.lt-lv-forum.org/18771/forumas/lietuvos-ir-latvijos-dialogai/zvilgsnis-i-praeiti/bendradarbiavimo-istorija.html>>.
4. A. Hamberger. Immigrant Integration: Acculturation and Social Integration, *Journal of Identity and Migration Studies Volume 3, nr. 2, 2009*. Interaktyvus. [žiūrėta 2015.05.26] <http://emigration.ro/jims/Vol3_no2_2009/HAMBERGER_JIMS_Vol3_No2_2009.pdf>.
5. A. Misiūnas. Migracijos tendencijos. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. gegužės 15 d.] <<https://www.google.lt/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=migracijos%20teorijos>>.
6. M. Oris. Fertility and Migration, Fertility and migration in the heart of the industrial revolution, p.181. Journal
7. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams (2006). Interaktyvus. [žiūrėta 2015 – 05 – 17] <<http://www.freema.org.>>.
8. Klaus J. Bade. *Migration in European History*. 2003 . Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-15] <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470754658.fmatter/pdf.>>.
9. A. Maslauskaitė, V. Stankūnienė. (2007). Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos,
10. Tarptautinės migracijos organizacija. Socialinių tyrimų institutas. Vilnius Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-17] <<http://www.iom.lt/documents/seima-abipus-sienos.pdf>>.
11. S. Sassen. (1991). The Global City: New York, London and Tokyo. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 – 05 – 17]. <https://www.amazon.com/gp/digital/fiona/kcp-landing-page?ie=UTF8&ref_=kcp_lnm_banner>.

12. A. Sipavičienė ir M. Jeršovas. Darbo jėgos migracija: poreikis ir politika Lietuvoje, Europos migracijos tinklas. *Tarptautinė migracijos organizacija Lietuvos socialinių tyrimų centras*. Vilnius, 2010. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-17] <<http://emn.lt/wp-content/uploads/2013/06/Darbo-jegos-migracija.pdf>>.
13. N. Valavičienė, Migracijos veiksniai migracijos teorijose, Tarptautinė migracija struktūrinimo teorijos požiūriu. Vilnius, 2013.P.14.
14. D. Dapkutė, Lietuviai pasaulyje, VDU Lietuvių išėmijos institutas. Interaktyvus. [žiūrėta 2014- 12- 14] <<http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>>.
15. A. Eidintas. Introduction, Lithuanian emigration to the United States 1868-1950, Vilnius 2003.P.11.
16. D. Hoerder. Metropolitan Migration in the Past: Labour Markets, Commerce, and Cultural Interaction in Europe, 1600-1914. Interaktyvus. [žiūrėta 2015 m. gegužės 15d.] <<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12134-000-1007-1600-1914>>.
17. D. Januta. Dvigubų pilietybių ir žalių kortų medžioklės, *Draugas, Interaktyvus*. [žiūrėta 2014.12.16] <<http://www.draugas.org/janutapartone.html>>.
18. A. Plakans. Minority nationalities in the Russian Baltic provinces: The 1881 Baltic census. Department of History, Iowa State University, Ames, Iowa 50011, USA. Interaktyvus. [žiūrėta 2015-05-16] <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/j.hisfam.2004.03.002>>.
19. A. Balodis. Latvijas republikas robežas pēc 1944. Gada, *Latvijas teritoriālie zaudējumi, Jaunā Gaita nr. 23. septembris - oktobris 1959. P. 2. Interaktyvus*. [žiūrėta 2015-05-12] <http://jaunagaita.net/jg23/JG23_Balodis.htm>.
20. Lietuvos ir Latvijos dialogai. Interaktyvus.[žiūrėta 2012 09 11] <<http://www.lt-lv-forum.org/18771/forumas/lietuvos-ir-latvijos-dialogai/zvilgsnis-i-praeiti/bendradarbiavimo-istorija.html>>.

Literatūra

1. Zenonas Butkus *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919 – 1929 metais*. Vilnius 1993 m.
2. Jonas Šliūpas. *Rinkinys straipsnių ir paskaitų parašytų D-ro Jono Šliūpo*, Stockholm, 1918 m.
3. Jovita Budzinskienė, *Latvijos lietuvių bendruomenės*. Vilnius 2001 m.
4. Alvydas Butkus *Latviai*, Kaunas 1995 m.
5. Daina Bleire, Igvards Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Strangs Anatonijs Zunds *Latvijas vesture 20 gadsimts*. Riga 2005 m.

6. Daiva Dapkutė. Tapatumo kaita emigracijoje-istorinis žvilgsnis. *Lietuviai pasaulyje:Tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*, Klaipėda 2012.
7. A. Eidintas, Introduction, *Lithuanian emigration to the United States 1868-1950*, Vilnius 2003.
8. Eriks Jekabsons *Lietuvieši Latvija* , Ryga 2003 m
9. Merkienė I. R., Šaknienė P. R., Savoniakaitė V., Šaknys Ž. B, *Pietryčių Latvijos lietuviai: Tapatumo išraiška Etninės ir kultūrinės orientacijos*.VersusAureus.
10. Uldis Germanis *Latvių tautos nutikimai*. Kaunas 1998.
11. Saulius Pivoras , *Lietuvių ir Latvių pilietinės tužinės savimonės raida*. Kaunas 2000 m.
12. *Latvija 19. Gadsimta vestures apceres*, Ryga 2000 m.
13. *1905 gads Latvija:100*. Ryga 2005 m.

Līga Klava
RYGOS LIETUVIŲ DRAUGIJŲ VEIKLA XIX A. PABAIGOJE – XX A. PIRMOJOJE PUSĒJE:
ŠVIETIMAS, KULTŪRA IR POLITIKA

SANTRAUKA

XIX a. antroji pusē siejama su nacionaliniais sajūdžiais įvairiose šalyse. Šiuo laikotarpiu nemažai lietuvių emigravo iš gimtojo krašto. Lietuvių emigraciją lengvino tas faktas, jog Lietuva buvo Rusijos ir Vokietijos pasienyje. Daugiausia lietuviai emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas (daugiausia per Vokietijos ir Liepojos uostus). Lietuvių emigracija į Ameriką yra gana plačiai nagrinėta, gausūs istoriniai šaltiniai pasakoja apie lietuvių socialinį, kultūrinį, politinį bei kasdienį gyvenimą už Atlanto. Tačiau nereikėtų pamiršti to fakto, kad lietuviai emigravo ne tik į JAV. Pastaciūs geležinkelio linijas atsirado patogesnės susisiekimo su kaimyninėmis šalimis galimybės. Tuo pasinaudoję lietuviai keliavo į pramoninius Latvijos miestus, tokius kaip Rygą, Liepoją ir Jelgavą ieškodami darbo, nes tuo metu Lietuva vis dar buvo neišvystytas agrarinis kraštas.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje daugiausia lietuvių susibūrė tuometinės Lifliandijos gubernijos centre Rygoje, kur buvo gana plačios galimybės čia esančioms tautinėms mažumoms atsiskleisti tiek kultūrinėje, tiek švietimo srityse. Lietuviai pasinaudoję šiomis galimybėmis ėmė burtis į grupeles, kurios palaipsniui peraugo į gausias Lietuvių draugijas, pasižymėjo iškiliais atstovais, aktyvia veikla bei nuopelnais tiek Latvijai, tiek Lietuvai.

Šiuo metu gerokai stokojama išsamių tyrinėjimų apie lietuvių draugijų veiklą Latvijoje. Tiesa, keletą tyrimų yra atlikę tiek Latvijos, tiek Lietuvos tyrėjai. Tačiau juose tik bendrai apibūdinamas lietuvių gyvenimas Latvijoje, nesigilinama į švietimą ar kultūrą. Todėl mano tyrime bus susitelkta ties Rygoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje gyvenusių lietuvių draugijų veiklą švietimo bei kultūros srityse.

Kalbant apie lietuvius imigrantus ir jų įsteigtų draugijų veiklą Rygoje, pirmiausia reikia išsiaiškinti priežastis kodėl lietuviai emigravo į šį Rusijos imperijos uostamiestį, kokios tuo metu buvo politinė bei ekonominė sąlygos Kauno, Kuršo, Lifliandijos gubernijose, o vėliau Lietuvos ir Latvijos respublikose, kokios priežastys nulėmė tokį lietuvių pasirinkimą, kodėl Rygoje

lietuviai galėjo aktyviau reikštis kultūrinėje srityje nei Lietuvoje. Svarbu išsiaiškinti kas skatino lietuvius kurti draugijas, koks buvo jų veiklos pobūdis.

Apibendrinant tyrimą galima teigti, jog pirmieji Rygos lietuvių draugijų socialinės-kultūrinės veiklos požymiai pastebimi jau XIX a. pabaigoje. Lietuviai per draugijas plėtojo lietuvišką kultūrą, švietimą, spaudą ir dalyvavo politikoje.

Liga Klava

ACTIVITY OF RIGA'S LITHUANIAN ASSOCIATIONS IN THE END OF 19th CENTURY –
FIRST HALF OF 20th CENTURY: EDUCATION, CULTURE AND POLITICS SUMMARY

SUMMARY

The second half of the 19th century is related to 68pskr.6868 movements in different countries. During this period many Lithuanians left their homeland. The fact that Lithuania was situated between Russia and Germany facilitated their emigration. The largest number of Lithuanians migrated to the USA (68pskr.68 from the ports of Germany and Liepaja). The emigration of Lithuanians to America is a rather widely discussed topic. There are numerous historical sources about their social, cultural, political and everyday life beyond the Atlantic ocean. However, we should not forget that the U.S.A. was not the only place Lithuanians migrated to. As the railway lines were built, communication with the neighbour states became more convenient, therefore, Lithuanians moved to industrial Latvian cities, such as Riga, Liepaja and Jelgava, seeking job as at that time Lithuania was still an underdeveloped agrarian country.

The biggest number of Lithuanians gathered in Riga – the centre of the governorate of Livland at that time, where local ethnic minorities had quite good opportunities to 68pskr.68 themselves in culture and education. Having these conditions Lithuanians began to form groups, which later became large fellowships with prominent representatives, active movement and merits to both Latvia and Lithuania.

At present there is a lack of thorough researches about the activity of Lithuanian fellowships in Latvia. Nevertheless, a few researches were made by both Latvian and Lithuanian researchers. However, they only discussed life of Lithuanians in 68pskr.6868n general but did not 68pskr.68 education and culture. For this reason in my research I focus on educational and cultural activity of Lithuanian fellowships in Riga from the end of 19th until the first half of 20th century.

What concerns Lithuanian immigrants and the activity of their fellowships in Riga, first of all we have to find out the reasons why Lithuanians migrated to this seaport of Russian empire; what were political and economical conditions in the governorates of Kaunas, Kuršas and Livland and later in the republics of Lithuania and Latvia; what were the reasons of such choice; why Lithuanians were able to 68pskr.68 themselves more actively in Riga than in Lithuania. It is important to find out what motivated Lithuanians to establish fellowships and what was the nature of their activity. To summarize the research, it can be said that the first features of socio-cultural activity of Lithuanian fellowships in Riga were noticeable in the end of 19th century. With the help

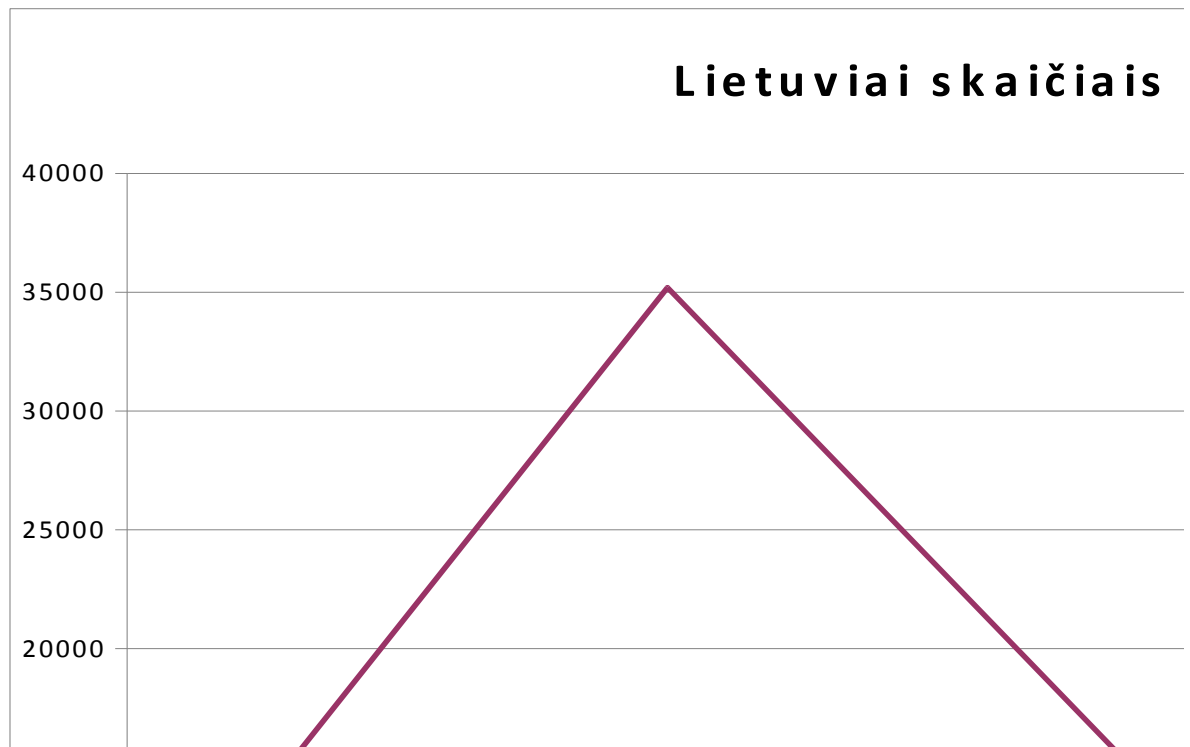
of fellowships Lithuanians cultivated Lithuanian culture through education, press and participated in politics.

PRIEDAI

<i>1 priedas.</i> Lietuvių gyventojų Rygoje kaita.....	71.
<i>2 priedas.</i> Juozas Miliauskas–Miglovara.....	72.
<i>3 priedas.</i> Kazys Vizbara.....	73-74.
<i>4 priedas.</i> Pranas Mašiotas.....	75–76
<i>5 priedas.</i> Draugijų kūrimosi dinamika.....	77–78
<i>6 priedas.</i> Vladislovas Nagevičius.....	79
<i>7 priedas.</i> Juozas Tūbelis	80–81
<i>8 priedas.</i> Jonas Aukštuolis.....	82.
<i>9 priedas.</i> Kazys Šleževičius.....	83.
<i>10 priedas.</i> Steponas Rusteika.....	84.
<i>11 priedas .</i> Juozas Karosas.....	85.
<i>12 priedas.</i> Pirmoji lietuvių pradinė mokykla.....	86.
<i>13 priedas.</i> Mokinių skaičiaus palyginimas lietuvių pradinėse mokyklose.....	87
<i>14 priedas.</i> Rygos lietuvių gimnazija.....	88.
<i>15 priedas.</i> Mokinių skaičius lietuvių gimnazijoje	89..

Priedas Nr. 1 (1)**Lietuvių gyventojų Rygoje kaita**

1 diagrama. Lietuvių gyventojų Rygoje kaita, sudaryta darbo autorės, remiantis šaltiniais.

Priedas Nr. 1 (2)**1 lentelė. Lietuvių gyventojų Rygoje, sudaryta darbo autorės, remiantis šaltiniais.**

Metai	1897	1913	1917	1920
Lietuviai skaičiais	6458	35156	11600	5325

Juozas Miliauskas–Miglovara

Juozas Miliauskas-Miglovara – 1863 m. sukilimo dalyvis, poetas, publicistas, vienas iš pirmojo tautiško laikraščio „Aušra“ bendradarbių, draudžiamos lietuviškos spaudos platintojų. Jis gimė 1845 m. kovo 12 d. Vainuto parapijos Galnės kaime, bežemių šeimoje. Savo brolio kunigo Alekso padedamas įstojo į Vainuto pradinę mokyklą, kurią baigęs tęsė mokslus Šiaulių gimnazijoje. Besimokydamas ketvirtoje klasėje, įsitraukė į 1863 m. sukilimą, dalyvavo Papilės, Laukuvos ir Stemplių mūšiuose su rusų kariuomene. 1872 m. likimas poetą nubloškė į Rygą. Čia iki 1885 m. tarnavo policijoje, kur „tarp pavojingų ir gana painių situacijų intensyviai varė lietuviškąjį barą, nors ir įtariamą, tačiau mokėdamas gana sumaniai išsisukti“. Tarnaudamas Rygoje, 1881 m. Juozas Miliauskas-Miglovara įsteigė Rygos lietuvių dainininkų draugiją „Aušra“.

1886 m. grįžęs į Lietuvą J. Miliauskas kurį laiką gyveno Akmenėje, pėsčias keliaudavo po Žemaitiją, versdamasis homeopatija. Nuo 1887 m. J. Miliauskas gyveno Šiauliuose, kur iš pradžių dirbo policininku, vėliau notaro raštininku ir buhalteriu, vėl vertėsi homeopatija. J. Miliauskas gerai išmanė homeopatinį gydymo būdą, nes ilgą laiką šį dalyką studijavo. Ta tema turėjo sukaupęs knygų rusų, latvių, lenkų, prancūzų kalbomis. Vietiniams šiauliečiams jis keldavo baimę ir jį net burtininku vadindavo, tačiau J. Miliauskas turėjo platų klientų ratą. „Pas „daktarą“, užsimetusį baltu, naminės drobės suglamžytu apsiaustuku, turgaus dienomis atvažiuodavo ne tik

aplinkinių kaimų vyrai ir moterys. Atvykdavo žmonių ir iš toli“, – rašė monografijos apie J. Miliauską-Miglovarą autorius Bronius Prėskienis. Šiauliuose aktyvus J. Miliausko kultūrinis gyvenimas nenutrūko. Jis parengė eilių rinkinį „Giedmenys“, parašė brošiūrą „Viduklės kraštas“, išleido tautosakos rinkinėlį „Dainos“. J. Miliauskas pskr. su to meto inteligentais, palaikė ryšius su „Atgajos“ draugijos nariais ir net buvo kaltinamas šios draugijos byloje. J. Miliauskas taip pat rašė į įvairius laikraščius bei išleido pirmąjį Šiaulių laikraštį¹⁶⁸.

¹⁶⁸Šilutės knyginkai, Miliauskas-Miglovara Juozas. Interaktyvus. [žiūrėta 2013-06-01].
<<http://silutesknygininkai.lt/index.php?page=miliauskas-miglovara-juozas>. [žiūrėta 2013-06-01]>.

Kazys Vizbara

Tėvas Augustinas Vizbaras. Mokėsi Mintaujos (dabar – Jelgava, Latvija) gimnazijoje. Tuo metu priklausė Mintaujoje susikūrusiai slaptai „Kūdikio“ draugijai, kuri rūpinosi draudžiamos lietuviškos spaudos platinimu.

Studijavo Odesos (Ukraina) universitete, įgijo teisininko išsilavinimą.

K. Vizbaras dirbo teisininku advokatų kontorose Odesoje, Rygoje (Latvija), Vidžemėje (Latvija).

1905 m. K. Vizbaras kaip prisiekusiojo advokato pagalbininkas ir Lietuvių muzikantų-giesmininkų draugijos „Kanklės“ pirmininkas Rygoje parengė ir pirmasis pasirašė Rygos lietuvių kreipimąsi į Rusijos carą dėl lietuvių piliečių teisių ir laisvių.

Apie 1919 m. jis grįžo į Lietuvą, gyveno Kaune, buvo Lietuvos Respublikos vyriausybės narys, Lietuvos misijos narys Londone (Didžioji Britanija). Jis dalyvavo įvairių visuomeninių organizacijų veikloje.

1923 m. jis buvo vienas iš Rygos lietuvių gimnazijos steigėjų. K. Vizbaras bendradarbiavo „Vilniaus žiniuose“, „Nedėldienio skaitymuose“, „Rygos garse“. Visboruko slapyvardžiu jis išspausdino straipsnių, ginančių lietuvių kalbą. Mirė 1941 m. liepos 2 d. Valsrode (Hanoveris, Vokietija)¹⁶⁹.

¹⁶⁹Kazys Vizbara. Interaktyvus. , [žiūrėta 2013-05-21] <<http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=1485>>

Pranas Mašiotas

P. Mašiotas
 Švietimo viceministeris, literatas, pedagogas. | Vice-Minister of Education, writer, pedagogue.

Pranas Mašiotas gimė 1863 m. gruodžio 19 d. Pustelninkų kaime (Vilkaviškio raj.). Lankė Naumiesčio pradžios mokyklą. 1891 m. persikėlė gyventi į Rygą, kur iki 1915 m. mokytojavo. Gyvendamas Latvijoje, P. Mašiotas daug dirbo įvairiose organizacijose. Buvo vienas iš Lietuvių švietimo draugijos „Žvaigždė“ steigėjų (pirmasis pirmininkas, vėliau – garbės narys). Kurį laiką sekmadieniais mokė Rygos lietuvių gimnazistes lietuvių kalbos. I Pasaulinio karo metu pasitraukė Maskvą, vėliau į Voronežą, kur 1915–1918 m. vadovavo M. Yčo berniukų ir mergaičių gimnazijai. 1918 m. rašytojas grįžo į Lietuvą. 1919 m. lapkričio mėnesį jis buvo paskirtas Švietimo viceministru. Nuo 1925 m. – Klaipėdos gimnazijos direktorius.

Bendradarbiauti spaudoje P. Mašiotas pradėjo nuo 1884 m. Jo straipsniai buvo pasirodydavo „Aušroje“, „Šviesoje“, „Vienybėje Lietuvininkų“, „Varpe“, „Lietuvių laikraštyje“ ir daugybėje kitų laikraščių. Savo darbus jis pasirašydavo arba pavarde, arba slapyvardžiais: Ašaka, Ašakaitis, Ašakaitis Pranas, Bismarkis, Dėdė Pranys, Mark-bis, P. Mašaitis, P Mošaitis. Parengė ir išleido apie 150 knygų vaikams. Tiesa, rašė jis ne vien vaikams. Be jaunimo literatūros, P. Mašiotas paruošė ir daugybę vadovėlių – daugiausiai iš matematikos srities. P. Mašiotas mirė Kaune, 1940 m.

rugsėjo 14 d. Tai buvo lietuviybės šviesa spinduliuojanti asmenybė – kritikų skambiai vadinama lietuviškos vaikų literatūros tėvu¹⁷⁰.

¹⁷⁰Pranas Mašiotas. Interaktyvus. [žiūrėta 2013-05-21] <<http://www.rasyk.lt/rasytojai/pranas-masiotas.html>>.

5 priedas

2 Lentelė. Draugijų kūrimosi Rygoje dinamika¹⁷¹.

1881	1893	1898	1901	1904	1906	1907	1908	1910	1914
Aušra	Lietuvių šelpimo draugiją	lietuvių mokinių būrelis	Šviesa	Kanklės	Žvaigždė	Kibirkštėlė	Blaivybė	Giedra	Žaislas
				Viltis		Labdara		Šv. Zitos tarnaičių draugija	
1917	1921	1924	1929	1930	1932				
sporto sąjunga Vytis	Latvių-lietuvių vienybės	Latvijos lietuvių tėvų draugija	Rūta	Lietuvių teatro draugija					

¹⁷¹J. Bakabas, Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo pradžia ir formavimasis. Lietuvių dalyvavimas ekonominiuose ir politiniuose Latvijos žmonių gyvenime. Pirmieji kultūros barai. (1871–1916), *Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo*. Vilnius, p. 14.

Vladislovas Nagevičius

Gimė Kretingos muitinės tarnautojo Vladislovo Kiprijono Nagevičiaus ir miestietės Marijos Magdalenos Eitavičiūtės Nagevičienės šeimoje. 1880 m. birželio 18 d. Kretingos parapijos bažnyčioje pakrikštytas Vladislovo Antano vardu. Mokslus tęsė Rygos Aleksandro gimnazijoje. Nuo 1902 m. mokėsi Sankt Peterburge. Nuo 1910 m. tarnavo Rusijos jūrų karo laivyne. 1918 m. grįžo į gimtinę, aktyviai dalyvavo kuriant Lietuvos kariuomenę, steigė visuomenines organizacijas, puoselėjo gamtos ir kultūros paveldą, vykdė mokslinius Lietuvos priešistorės tyrimus, įkūrė Karo muziejų. Sulenkėjusioje Babtų apylinkėje puoselėjo lietuviybę ir tautines tradicijas, kasmet rengė Jonines, į kurias suvažiuodavo Kauno inteligentija ir valstybės vadovai. 1940 m. rugpjūčio mėn. buvo atleistas iš visų užimamų pareigų. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, o 1949 m. persikėlė į JAV. Gyveno Ohajo valstijoje, Klivlende¹⁷².

¹⁷²V. Nagevičius. Interaktyvus. [žiūrėta: 2013 05 01]. <http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2006/07/05/darb_02.html >.

Juozas Tūbelis

J. Tubelis
 Žemės ūkio ir Valstybės Turtų Ministeris (I, II, IV ir V Kabinete) | Minister of Agriculture, Domains and Forests (first, second, fourth and fifth Cabinet).

Gimė pasiturinčio ūkininko šeimoje. Pradžios mokslus išėjo rusiškoje Panemunėlio mokykloje. 1893 m. pradėjo mokytis Mintaujos gimnazijoje, tačiau už pasipriešinimą gimnazijos rusifikatorių reikalavimui maldą skaityti rusiškai 1896 m. pašalintas iš mokyklos.

1898–1902 m. mokėsi Liepojos gimnazijoje. Vienerius metus Varšuvos universitete studijavo mediciną, po to gyveno Panevėžyje, ten įsteigė slaptą lietuvių mokyklą, pragyvenimui užsidirbo korepetitoriaudamas. Panaikinus spaudos draudimą, Rygoje redagavo „Rygos garsą“, 1906 m. buvo vienas iš „Juokdario“ redaktorių. Vienas ir kartu su kitais vertė populiarias knygeles religijos ir žemės ūkio klausimais, kartu su Jonu Jablonskiu tyrinėjo rytų aukštaičių tarmę. Korespondencijas pasirašydavo Juozo Kurmelio slapyvardžiu.

1904–1908 m. studijavo Rygos politechnikos instituto Agronomijos fakultete, mokytojavo Rygoje. Nuo 1909 m. gyveno Kaune. 1915 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Joje tarnavo intendantu ir kariuomenės nespėtų evakuoti sandėlių maisto atsargomis labai parėmė Lietuvių draugiją nukentėjusiems nuo karo šelpti¹⁷³.

¹⁷³Juozas Tūbelis. Interaktyvus. [prieiga per internetą, žiūrėta: 2013 05 30] <http://www.lrv.lt/lt/vyriausybe/apie-vyriausybe/ankstesnes-vyriausybes/laikotarpiu-1918-1940/juozas-tubelis/>.

Jonas Aukštuolis

Diplomatas Jonas Aukštuolis gimė 1885 m. sausio 20 d. Kalnagaliuose. 1907 m. baigė Mintaujos gimnaziją, 1912 m. išklausė Peterburgo universiteto Teisės fakulteto kursą, baigiamuosius egzaminus laikė Tomsko universitete. Nuo 1912 m. Kauno teisme ėjo tardytojo pareigas. Nuo 1916-1940 m. dirbo diplomatinį darbą ne tik Europos valstybėse, bet ir Pietų Amerikoje. 1941 06 13 m. suimtas ir išvežtas iš Lietuvos. Kartu su kitais buvusiais kariškais ir politikais atsidūrė Rešiotų lageryje. Kalintas Kamsko kalėjime. 1948 m. pervežtas į Dubrovlagą, kur mirė nuo tuberkuliozės 1949 m. spalio 28 d. Apdovanotas ordiniais ir medaliais¹⁷⁴.

¹⁷⁴Jonas Aukštuolis. Interaktyvus. [žiūrėta: 2013 06 01]. <<http://www.kupiskiovb.lt/index.php/kratotyra/zymus-kupikenai/14-pagrindiniai/kraotyra/121-jonas-aukstuolis>>.

Kazys Šleževičius

Kazys Šleževičius (1890 m. kovo 18 d. Daugėliai, Tauragės apskritis, Eržvilko valsčius – 1953 m. sausio 15 d. Vilnius) – žymus mokslininkas ir pedagogas, meteorologijos ir geofizikos mokslo ir mokymo pradininkas Lietuvoje, ilgametis Kauno, o vėliau ir Vilniaus universitetų meteorologijos krypties katedrų steigėjas ir vedėjas. Unikalių Lietuvoje mokslinių darbų iš gravimetrijos (sunkio jėgos) ir magnetizmo sričių pirmasis organizatorius ir atlikėjas. Gabus mokslo ir mokymo organizatorius, žinomas pedagogas ir mokslo populiarintojas.¹⁷⁵

¹⁷⁵Kazys Šležiavičius. Interaktyvus. [žiūrėta:2015-05-15]
<http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=179&Itemid=60>.

Steponas Rusteika

Steponas Rusteika – vienas iš pagrindinių politinio sekimo ir kontržvalgybos organizatorių 1928–1933 m. (kartu su kitais Lietuvos saugumo tarnybos vadovais A. Survila, J. Statkumi ir A. Povilaičiu). S. Rusteiką, kaip ir kitą Lietuvos saugumo tarnybos vadovą B. Vėžį, kėsintasi nužudyti (1930 m.). Steponas Rusteika vadovavo Lietuvos saugumo tarnybai – tuo metu Vidaus reikalų ministerijos Kriminalinės policijos valdybai – daugiau negu vienus metus: nuo 1930 m. vasario 1 d. iki 1931 m. balandžio 2 dienos.

Jam vadovaujant buvo atskirti politinis sekimas ir kontržvalgyba, sustabdytas duomenų rinkimas apie asmenis, pageidaujančius įsidarbinti valdiškoje tarnyboje arba norinčius gauti ištikimybės liudijimą (tokie duomenys, vėliau ne tokie išsamūs, buvo renkami nuo 1920 metų).

1930 m. rugpjūčio 19 d. „Geležinio vilko“ organizacijos narys J. Vaitkevičius-Plaštakis (buvęs S. Rusteikos agentas) įvykdė teroristinį aktą, bandydamas savo organizacijos nurodymu nužudyti Kriminalinės policijos valdybos direktorių¹⁷⁶.

¹⁷⁶Steponas Rusteika. Interaktyvus. [žiūrėta: 2013 06 01] <<http://www.vsd.lt/Page.aspx?pageID=142>>

Juozas Karosas

Juozas Karosas augo muzikaloje daugiavaikėje šeimoje. Savarankiškai pramokęs griežti smuiku ir armonika, buvo kaimo muzikantas ir dainininkas. Vėliau privačiai mokėsi groti vargonais, pianinu. Pažintis su kompozitoriumi Juozu Gruodžiu paskatino pasirinkti muziko profesiją. Rygos konservatorijoje 1927 m. gavo vargonininko ir kompozitoriaus diplomą. Jaunas kompozitorius buvo aktyvus Rygos, vėliau Kauno, Šiaulių, Klaipėdos muzikinio gyvenimo veikėjas. Jis kūrė ir vadovavo chorams, dirbo pedagoginį darbą, dirigavo dainų šventėse, rengė koncertus. Ilgą laiką vadovavo Klaipėdos muzikos mokyklai, kuriai 1990 m. buvo suteiktas Juozo Karoso vardas¹⁷⁷.

¹⁷⁷Juozas Karosas. Interaktyvus. [žiūrėta2015-05-02] <<http://www.vilnijosvartai.lt/personalities/view/?id=248>>

Pirmoji lietuvių pradinė mokykla

- 1 **Fotografija.** Rygos 1-oji lietuvių pagrindinė mokykla XX a. 3-4 deš. Fotografuota 2006 m. Autorius nežinomas. Saugojimo vieta Rygos lietuvių vidurinė mokykla.

- 2 **Fotografija.** Mokytojai su vyresniųjų klasių mokiniais 1938 m. Nuotrauką daryta autorės, 2014 metų pavasarį, Rygos lietuvių vidurinėje mokykloje. (Paimta iš mokyklos archyvo)

3 lentelė. Mokinių skaičiaus lietuvių pradinėse mokyklose dinamika¹⁷⁸.

	Metai	Mokinių skaičius
I lietuvių pradinė mokykla (įkurta 1918 m.)	1919	370
	1923	364
	1928	309
	1932	220
II lietuvių pradinė mokykla	1923	101
	1932	93
III lietuvių pradinė mokykla	1923	108
	1932	38
IV lietuvių pradinė mokykla	1923	78
	1932	32

¹⁷⁸J. Bakabas, Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo. Vilnius

Rygos lietuvių gimnazija

3 Fotografija. Tikybos pamoka gimnazijoje 1934 m. Autorius nežinomas. Saugojimo vieta Rygos lietuvių vidurinė mokykla.

15 priedas

Mokinių skaičius lietuvių gimnazijoje

4 **lentelė.** Mokinių skaičiaus lietuvių gimnazijoje dinamika. Sudaryta autorės remiantis J. Bakabo rankraščiu¹⁷⁹.

Metai	1928	1930	1931	1932	1937
Klasių skaičius	4	-	-	-	5
Mokinių skaičius	68	11	12	19	-

¹⁷⁹J. Bakabas. Viso šimtmečio istorijos ištraukos, Iš Latvijos lietuvių visuomeninio – kultūrinio gyvenimo. Vilnius.